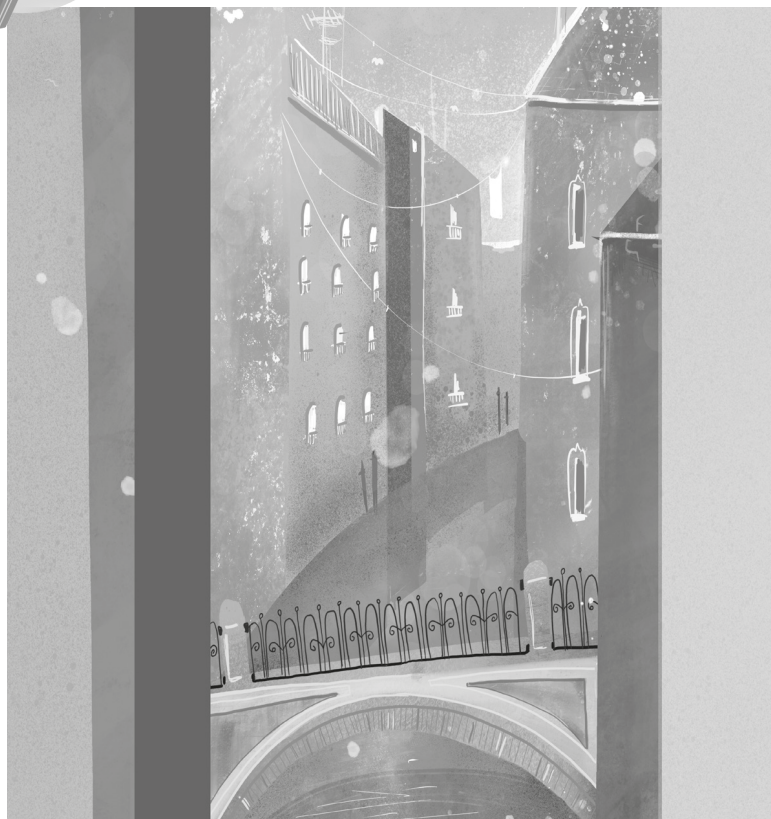

Ára: 900 Ft

1950 óta családtag

Illusztráció: Hítka Viktória (Molnár Ferenc: A zenélő arnyal és más történetek)

Minőségi gyermek- és ifjúsági irodalom
a Móra Könyvkiadótól

www.mora.hu

Mozgó világ

2020/1

1

Mozgó világ

2020/1

Karácsony Gergellyel Kardos Ernő beszélget ● Budapest-blokk: Révész Sándor, Pótó János és Mihályi Péter tanulmánya ● Kolodko Mihály budapesti miniszobrai ● Kornai János, Lengyel László és Benda László esszéje ● Dokumentum: Karsai László tanulmánya a Serédi Jusztiniánnak írott levelekről

Dalos György ● Desseffy Tibor ● Egressy Zoltán ● Gárdonyi László ● Hargitai Miklós ● Kántor Péter ● Majtényi László ● Markó Béla ● Parászka Boróka ● Szöllősi Mátyás ● Romsics Ignác ● Végel László

Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a *Mozgó Világ* folyóirat kiadását! Adószámunk: 19650414 2 41

Mozgó-lexikon
A–Z

BENDA LÁSZLÓ 1951-ben született Budapesten. Pulitzer-éremdíjas rádiós és televíziós újságíró, az egykor külpolitikai tematikákat feldolgozó Panoráma főszerkesztője. Jelenleg nyugdíjas, egyetemi oktató.

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Tíz esztendő – Európai naplójegyzetek* (2016).

DESSEWFFY TIBOR 1962-ben született Budapesten. Szociológus, egyetemi docens. Legutóbbi könyve: *A digitális szociológia* (2019).

EGRESSY ZOLTÁN 1967-ben született Budapesten. Író, költő. Legutóbbi könyve: *Júlialepké* (2017).

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. A MÚOSZ elnöke. Legutóbbi könyve: *És bocsásd meg vétkeinket* (2018).

KÁNTOR PÉTER 1949-ben született Budapesten. Radnóti-díjas költő, műfordító. Legutóbbi könyve: *Jég-öröm* (2019).

KARDOS ERNŐ 1952-ben született Szolnokon. Rádiós és televíziós újságíró.

KARSAI LÁSZLÓ 1950-ben született Budapesten. Történész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia doktora. Legutóbbi könyve: *Szálasi Ferenc naplói* (1942-46) – (2016).

KORNAI JÁNOS 1928-ban született Budapesten. Közgazdász, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Legutóbbi könyve: *Láttelel. Tanulmányok a magyar állapotokról* (2017).

LENGYEL LÁSZLÓ 1950-ben született Budapesten. Jogász, közgazdász, politológus. Legutóbbi könyve: *Angyal karddal* (2016).

MAJTÉNYI LÁSZLÓ 1950-ben született Budapesten. Jogtudós, egyetemi tanár, az MTA doktora, az Eötvös Károly Intézet elnöke. Legutóbbi könyve: *Romok ormán* (2014).

MARKÓ BÉLA 1951-ben született Kézdivásárhelyen. József Attila-díjas költő, író, politikus. Az RMDSZ volt elnöke. Legutóbbi könyve: *Amit az ördög jóváhagy* (2019).

MIHÁLYI PÉTER 1953-ban született Budapesten. Közgazdász, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar gazdaság útja az adósságválságba, 1945–2013* (2013).

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PÓTÓ JÁNOS 1956-ban született Kaposváron. Az MTA BTK Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. Legutóbbi könyve: *Nagy Imre emlékhelyei* – Hajdú József fotográfussal (2013).

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-éremdíjas újságíró, a Népszabadság volt főmunkatársa, a HVG munkatársa.

ROMSICS IGNÁC 1951-ben született Homokmégyen. Történész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Legutóbbi könyve: *Magyar rebellisek* (2019).

SZÖLLŐSI MÁTYÁS 1984-ben született Budapesten. Író, költő, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Váltóáram* (2016).

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kosuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Temetetlen múltunk* (2019).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Kolodko Mihály munkái

Meglepően finom.

FRESH
CORNER

Töltsd le az
applikációt

Mert kávéinkat mindig
frissen, gondosan
válogatott kávészemekből
készítjük.

Budapest-blokk

- Kardos Ernő 3 Nem a választást, az országot kell megnyerni!
Beszélgetés Karácsony Gergellyel
- Révész Sándor 17 A gyúpont *Tanulmány*
Pótó János 25 A Neugebäude helyén
– A Szabadság tér és emlékművei *Tanulmány*
- Mihályi Péter 46 A szociálisbérlet-program esélye *Tanulmány*
Gárdonyi László 55 A kulturális emlékezet szobrászata
– *Kolodko Mihály műveiről*
-

- Majtényi László 61 Tények a jogállamról *Esszé*
Karsai László 64 Levelek Serédi Jusztinián hercegprímáshoz,
1939–1944 *Tanulmány*
- Egressy Zoltán 91 Ember mindig van *Novella*
Szöllősi Mátyás 96 Illegál *Regényrészlet*
Markó Béla 104 Álarc, Készülődés *Versek*
Kántor Péter 108 Egy nehéz napon *Vers*

Hónapló

- Dalos György 109 Moszkva – még egyszer
Hargitai Miklós 112 Szabadság ajándékba
Parászka Boróka 115 Szilánkos 89
Végel László 119 Fantaszták és utópisták

Reflex

- Kornai János 123 A high-tech korszak vívódásai – szubjektív szavak
Lengyel László 126 Orosz táj magyar ecsettel
Benda László 132 Kurdok, kardok, kordonok
-
- Romsics Ignác 138 „Az emberek általában nem akarnak meghalni...”
– Búcsú Ormos Máriától
- Dessewffy Tibor 141 A városalapító – Huszár Tibor emlékére

Megjelent a

LENTUS Kft.

Felcsuti Péter
Bojár Gábor
Kende Péter
Kornai András
Nyíri Pál
Szelényi Iván
és más magánszemélyek támogatásával

2

Mozgó Világ 2020/január

negyvenhatodik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Erdély Gábor (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bognár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőművész), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Papp Aranka (gazdasági vezető), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Vitányi Iván (kuratóriumi tag).

Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Alapítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elofizetes@posta.hu, faxon: 303-3440. További információ: 06-80-444-444. Külföldön terjeszti a Batthyány Kultur-Press Kft. (e-mail: batthyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 9000 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: Magyar Külkereskedelmi Bank 10300002-20323080-00003285

Budapest-blokk

Nem a választást, az országot kell megnyerni!

Kardos Ernő Karácsony Gergellyel beszélget

Nem tudom, hisz-e az asztrológiában, mindenestre csillagjegye azonos Orbán Viktoréval. Mindketten Ikrek, e jegy szülöttje szereti a hatalmat, képes irányítani az embereket, szereti a kihívásokat, tele van tervekkel, és kiválóan kommunikál. Kihagytam valamilyen alaptulajdonságot, ami a hatalom gyakorlásához kell?

Először is nem hiszek az asztrológiában. Másodszor pedig nem hiszek a hatalomban sem. Nem foglalkoztat, hogy a felsoroltak mindegyike valóban szükséges-e a hatalom gyakorlásához. Abban viszont biztos vagyok, hogy a hatalom szeretete rám biztosan nem jellemző.

Mondja ezt főpolgármesterként, a köztudottan a legnagyobb legitimitással rendelkező közjogi méltóságként, akit a nép közvetlen szavazataival választ?

Persze tudom, álszentnek hat, hisz lassan már tíz éve közszereplő vagyok, de mégis állítom, hogy egészen biztosan nem vagyok hatalomszerető ember. Azt az elvet vallom – amit mások mellett Bibó is –, hogy a hatalom demoralizál, a hatalom igazolásra szorul, a hatalomgyakorlás csak valamilyen morális céllal kaphat felmentést. Én minden döntésemben erre törekszem.

Viszont szavakkal bármit, még a diktatúrát is lehet igazolni.

Téved, én például nem látom az Orbán-féle hatalom hiteles erkölcsi igazolását, sőt... A saját politikai törekvéseim viszont reményem szerint azok javát szolgálják, akik megválasztottak, és főleg azokét, akik védelemre szorulnak. Nem véletlenül hangoztatom olyan gyakran, hogy elsősorban a budapestiek érdekeit szolgálom, nem egy politikai klikkét, mint a kormányfő, Orbán Viktor.

3

Ha mindezt a döntései erkölcsileg igazolnák, hogy nem csak a fővárost, de a teljes magyar választói közösséget képviselnie kell, akkor a miniszterelnökséget is vállalná?

Nekem most az a dolgom, hogy jó főpolgármester legyek. A városnak és az országnak is rossz hír lenne, ha arra kényszerülnék, hogy vállaljam a miniszterelnök-jelöltséget. Az ugyanis azt jelentené, hogy a kormány nem hagyja élni a városomat, ezért le kell győzni a kormányt. Ide-áig nem szeretnék eljutni. De természetesen segítem az ellenzéket. Fontos számomra, hogy a Párbeszéd és a zöldpolitika meghatározó szerepet kapjon az ellenzéki együttműködésben.

Egy kisvárosban született, Fehérgyarmat akkoriban talán még vá-

ros sem volt. A környéken született-e olyan politikus, aki az ön számára is példaadó?

Ilyesmin sem szoktam filozofálni. Valóban Fehérgyarmaton születtem, de életemben talán kétszer jártam ott. Egyszer, amikor a világra jöttem, másodszor pedig amikor a helyi kórház környékén kampányoltam. Fehérgyarmat szülötte Borbély Szilárd, a pár éve elhunyt zseniális költő-író, akinek a *Nincstelének* című regénye az én gyerekkoromat is idézi, ez az egyik legerősebb könyv a szegénységről. A születésemkor a családom Csengerben élt, ott gyerekeskedtem. Miként Eszenyi Enikő is, akit nagyon sokra tartok. Kiváló színésznő, rendező és remek színházi vezető.

Ez most politikai üzenet is lehetne a Vígszínház igazgatójának, akit sokan élesen támadtak azért, mert nem állt ki a kormány színházi életet feloldó törvénye ellen? Vagy válasz az előbbi kérdésemre?

Csak eszembe jutott, egyébként pedig elismerem a jogot, hogy Eszenyi más módját választja a Vígszínház megóvásának, mint az utcára kivonuló, tüntető többség. Megvalom, alapesetben én sem vagyok forradalmár alkat, másoktól nem kérem számon, hogy olyan eszközöket alkalmazzon a hatalom brutalitása ellen, amelyet én magam helyesnek tartok. Közben arra azért büszke vagyok, hogy a kormány színházi törvénye elleni tiltakozásul sok általam becsült művész társaságában elmondhattam a gondolataimat.

Csenger kisváros Magyarország északkeleti szegletében, a román határ mellett található Árpád-kori tele-

pülés, amely a rendszerváltás után lett város. Mennyi ideig élt ott?

Hároméves koromig, aztán átköltöttünk Nyírtassra, ott tízéves koromig éltem, aztán jött a középiskola Debrecenben, később az egyetem Budapesten.

Szerette a laza falusi életet, vidéki-ként később nem szorongott a fővárosban?

A kisebbségi komplexus teljesen idegen tőlem. Egyébként a külvilág által láthatónál azért többet szorongó, belső dilemmákkal küzdő ember vagyok, de vidéki létem miatt semmi frusztráció nincs bennem. Látom ugyan a nyírségi lét hátrányait. Miután súlyosan diszlexiás vagyok, írni, olvasni és idegen nyelvet teljesen másként kellett volna tanulnom. Talán egy jobb budapesti iskolában ezt a hátrányt észre is vették volna, s akkor most jobban beszélhetnék angolul. A vidék tehát sok szempontból hátrány volt számomra. Viszont olyasmit is megtapasztaltam, amit a fővárosi kortársaim aligha. Olyan kis faluban nőttem fel, ahol egy járt tudó apróság egyedül is teljesen biztonságosan közlekedhet. Továbbá olyan családi házban cseperedtem, amelynek olyan nagy volt a kertje, hogy nem is volt kerítése. Így aztán a haverokkal már néhány éves korunkban elmentünk csatangolni, lestük a szárcsákat a nádasban. Legelőször ugyanis ornitológus akartam lenni.

Nyírtassi gyerekként ismerte ezt a szót?

Hogyne, Schmidt Egon könyvein nőttem fel, s a természetben minden madarat felismertem. Gyerekkorom legnagyobb boldogsága egy kará-

csonyi ajándékként kapott szovjet távcső volt. Nem is reméltem, hogy megkapom, ugyanis elég szegények voltunk. A családi örökség – a szüleim kertészmérnökök – és ezek a gyerekkori emlékek a gyökerei a mai „zöldpolitikai” elkötelezettségemnek, amiben teljes szívvel hiszek. Tehát az a vágyam, hogy a nagyváros közössége is élhessen majdnem annyira biztonságban, emberi közegben, jó levegőn, mint a kicsi faluban lakó emberek.

Már a gyerekkori emlékek is a politika felé viszik, nem beszélve az egyetemről, hiszen történelmet tanul a Károli Gáspár Egyetemen, közben átrándul az ELTE Társadalomtudományi karára. Majd 1995-től politikaelméletet is hallgat. Mindez a politikai pályára való tudatos felkészülésnek tűnik. Vagy a véletlen hozta így?

Kezdetben történésznek készültem. Rajongva szerettem, ámbar valójában nem a múlt érdekelt, hanem az abba ágyazódó jelen, s persze a jövő. Sokáig azt hittem, hogy aki a társadalmat meg akarja ismerni, annak elsősorban történelmet kell tanulnia. Azért mentem a Károli történelem szakára, mert máshová nem vettek fel, viszont kamaszként már nagyon el akartam kezdeni a saját életemet, ezért még a kollégiumot is vállaltam. A Károli számomra eléggé nyomasztó hely volt, ennek ellenére talán elvégeztem volna a történelem szakot, ha ettől nem veszi el a kedvem a latin alapvizsga... Miután akkor már a modern társadalom kérdései izgattak, elmentem az ELTE szociológia szakára, ahol viszonylag rövid időn belül kiderült, hogy leginkább a választók gondol-

kodásának megértése érdekelt. De itt is visszaköszönt a történelmi beágyazottság. A 2000-es évek elején ugyanis leginkább az foglalkoztatott, hogyan illeszkedik a hazai pártrendszer a 20. századi traumákhoz; illetve a Kádár-rendszer – mint fő törésvonal – kegyeltjei miért váltak a baloldal támogatóivá, a vesztesei pedig hogyan váltak a jobboldal híveivé. Ugyanis Magyarországon a politikai tagoltság alapját nem a közpolitikai, ideológiai kérdések képezték, hanem a történelmileg rögzült generációs vagy családtörténeti alapon meghatározott identitások.

Miért mondják sokan, hogy a jobboldali Orbán képes volt a baloldali Kádár helyébe lépni?

Talán azért, mert Orbán tekintélyuralmi, szoft diktatúrába hajló rezsimje tökéletesen megfelel az egy generációval későbbi nemzedéknek, az egykori balosoknak, de még a jobboldali tömegeknek is. A fiatalok viszont nem tudnak vele mit kezdeni, látnak egy pocakos, ősz hajú bácsit, aki ráadásul még fiatal demokratának is vallja magát. Mi talán még emlékszünk rá, hogy a rendszerváltáskor milyen beszédet mondott a Hősök terén, de a fiataloknak fogalmuk sincs erről. Nem véletlen, hogy a mai fiatal generáció szemében a Fidesz nagyon rosszul áll.

Az egyetem után a Medián kutatója, majd igazgatója lett. Azt tudjuk, hogy a jelenlegi kormány tagjainak gyakran a szemére hányják, hogy igazából nem volt munkahelyük, hiszen az egyetemről egyenesen a parlamentbe mentek dolgozni. Ön ezért keresett tisztas állást, mert dolgozni akart, mielőtt politikusnak áll?

Fel sem merült bennem, hogy politikus legyek, kutatónak készültem. Hiszek a valóság megismerhetőségében, vagyis tiszteltem a mérhető tényeket. Amikor elvégeztem az egyetemet, a magyarországi politológia módszertanilag eléggé siralmas volt, nem nagyon kértek számon senkit, hogy igazolja az állításait. Én az amerikai típusú politikatudományban hiszek, ami hipotézisekből és adatokból, táblázatokból és regressziós egyenletekből áll, amivel a dolgok számszerűsíthetők. De a sok tény mögött ott a legfontosabb: a megértés. A szociológia a társadalmi cselekvés megértéséről szól. Ez a fajta felfogás része a politikusi karaktereknek is. Politizálni azért sem akartam, mert működött a III. Magyar Köztársaság, ami többé-kevésbé jól tűrhető alkotmányos rendszer volt, amit ugyan magam is rendszeresen kritizáltam, de ez a rendszer nélkülem is elég jól elketyegett. Ezen túl én csak egy zöldpárt tagjaként tudtam volna elképzelni a politikai létezésemet, de akkor ilyen párt Magyarországon nem létezett.

Viszont később lett, úgy hívták, hogy Lehet Más a Politika. Ki gondolta volna azt, hogy az LMP parlamenti párt lesz? Vagy ezt is megmérte?

Ez sokkal később történt. Valamikor 2009 előtt már világossá vált, hogy az addig szuperáló köztársaság rendszere meggyengült, majd elkezdett összedőlni. Megkockáztatom: a 2010-es választás előtt már halott volt a köztársaság. Ennek legkézenfekvőbb jele a Jobbik félelmetes áttörése volt. A másik vészjósló jel az alkotmányos kötelezettségek végletes meggyengülése, illetve eltűnése

volt. Az emberek, főleg a kisemberek, csalódtak az egész rendszerben. Tisztán láthatóvá vált, hogy ha a 2010-es választáson kikerekedik egy erős politikai akarat, akkor a féket és ellensúlyokat le fogja tiporni, mert az eszme, ami ennek ellen tudott volna állni, a társadalomban addigra lebomlott. Megszűnt a demokratikus intézmények társadalmi beágyazottsága, s emiatt bennem is súlyos félelmek fogalmazódtak meg a Fidesz várható kétharmados győzelmével kapcsolatban.

Ebben a helyzetben lépett be a politikába, ráadásul csatlakozott egy olyan párthoz, az LMP-hez, amelynek a parlamentbe jutása erősen kétséges volt. Nem lett volna biztosabb megélhetés, ha szociológus marad?

Engem a befagyott magyar pártstruktúra várható szétrobbanása tolt a politika felé. A Jobbik áttörése, a Fidesz várható túlereje és az LMP tervezett megalakulása. Egy zöldpárt megjelenésének az esélyeit alulbecsültem, ha nincs Schiffer András, aki elképesztő energiákkal próbált új embereket behozni az LMP csapatába, akkor egyáltalán nem biztos, hogy kimozdulok a komfortzónámból. Végül is 2009-ben beléptem az LMP-be, amit elsősorban erkölcsi köteleységemnek tartottam. Az ősz LMP-ben óriási morális és intellektuális érték volt, de hiányzott belőle az a praktikus politikai tudás, amit én addigra megszereztem. Fél évre rá én voltam a párt kampányfőnöke, és a választásra sikerült 1 százalékról 7,5 százalékra felvinni az LMP támogatottságát. Viszont én magam nem akartam bemenni a parlamentbe, amikor muszáj volt, emlékszem, az utolsó pillanatban

kérdeztem meg, tényleg, mennyit keres egy képviselő. Az összeg hallatán nem éreztem erős érvek a mandátum felvételét, de végül is akkor már nem volt megállás.

Mielőtt folytatnánk, érdemes arról is beszélni, hogy 2002-ben, tehát a szocialisták hatalomra jutásakor a Medgyessy-féle miniszterelnöki hivatal tanácsadója lett, s maradt még Gyurcsány idején is. Nem volt ez politikai szempontból életveszélyes?

Semmiképp, hisz a liberális Horn Gábor tanácsadója voltam. Az köztudott, hogy Horn nem pártkomisszárokkal vette körül magát, velünk elsősorban a kormányzás látókörét próbálta bővíttetni. A feladatot Török Gábor és más, ugyancsak különböző látásmódú ember társaságában láttam el. Élveztem mindezt.

Még csak be sem kellett lépni a liberális pártba?

Ez fel sem merült. Bár egyszer Horn Gábor kicsit feszengve beszélgetni hívott. Nem értettem, miért nem az irodájában, hanem egy kávézóban találkozunk. Végül némi hezitálás után megkérdezte, hogy akarok-e miniszter lenni. Isten bizony, hangosan röhögni kezdtem.

Milyen miniszter lehetett volna?

Környezetvédelmi, de akkor még nagyon fiatal voltam. Az ötletet tesztelték rajtam, de akkor ezt rossz viccnek éreztem.

Végül 2010-ben nagyot bukott a baloldali koalíció, az SZDSZ megszűnt, az MSZP meggyengült. Az LMP színeiben bejutott a parlamentbe, de a pártot csak két évig bír-

ta. Ma már elárulhatja, hogy a párt neve ellenére miért nem lett más a politika?

De más lett! Én például főpolgármester vagyok egy virtigli zöld programmal!

De hol van már az LMP? Még az alapító, Schiffer András is otthagya!

Az lehet, de a politika más lett! Sajnálom, ha szervezetként az LMP rossz köröket fut, és sajnos az én mai pártom, a Párbeszéd sem ostromolja az egeket. De a globálissá váló folyamat, a klímaváltozás ügye mégis csak zöld ügy, amiért az emberek ma már az utcára is hajlandók kivonulni. Az LMP nélkül a magyar választó erről sokkal kevesebbet tudna. Hozzáteszem, lényegében azal a programmal nyertem meg az önkormányzati választást, amit Jávor Benedek 2010-ben mint LMP-s főpolgármester-jelölt meghirdetett. Tíz év után csupán apróságokat változtattam rajta. A különbség annyi, hogy 2010-ben ez a zöld program 8 százalékot kapott, októberben már 51 százalékot. Vagyis a zöld gondolat igenis nagy hatással volt a magyar belpolitikára.

Azt viszont nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az egykori LMP egyszerűen szétverte magát, ma a parlamentbe sem jutna be. Ez nem számít?

Ennek ellenére zöldpárt mindenképpen lesz. Egy csomó olyan ok már megszűnt, ami a Párbeszéd és az LMP különállását indokolta. Szerintem a zöldpolitika szervezeti kezeit újra kell gondolni.

Azt mondja, hogy újra egyesíteni kéne a két pártot, tehát az LMP és a Párbeszéd csapatát?

Legalábbis az együttműködést újra kell gondolni, hisz ma két fél zöldpártunk van – nem lenne hasznosabb egy egész? Magyarországon a zöldpolitikának megvan az új generációs támogatottsága. Utat kell találni hozzá.

Szóval újra együtt lehet az LMP és a Párbeszéd?

Igen, ezen spekulálok!

Mielőtt a zöld programmal kampanyolt volna Budapestért, 2017-ben a szocialisták miniszterelnök-jelöltje lett. Ha jól emlékszem, ehhez kellett egy kis Unicum is, ami majdnem politikai zátonyra toltta az ön politikai karrierjét.

Az Unicum a DK-val való együttműködéshez kellett, de már ez is rég volt, tán igaz se volt. De tudomásul kell venni, hogy ebben a rendszerben, aki nem az ellenzéki összefogás mellé áll, az az Orbán-rendszert legitimálja, akár bevallja, akár nem. Ezt felismerve én voltam az első ellenzéki politikus, aki már 2011-ben elmondta, hogy teljes ellenzéki egység kell, különben a Fidesz a jövőben is minden szavazást meg fog nyerni. Ez a választási rendszer nyílt üzenete.

Ez a Jobbikkal kötendő technikai koalíció ötlete volt, a javaslat alapján egy csapatban focizott volna Zagyva Gyula, Schiffer András és Gyurcsány Ferenc. A Jobbik ekkor még szélsőséges párt volt. Gondolom, ránézett a választási adatokra, és mert másként nem jött ki a többség, ezért vetette fel az ötletet, ami 2011-ben kis híján a politikai karrierjébe került. Nem volt ez túl nagy kockázat?

Nem, ez óriási győzelem volt. A terv ugyanis megvalósult.

Néhány év azért kellett hozzá...

Igen, ez igaz, ahogy az is, hogy közben az ellenzék elvesztett egy csomó választást. Végül azonban az élet engem igazolt! Különben amikor először felvettem a technikai koalíció ötletét, tudtam, hogy ez nem lesz népszerű, s azzal is tisztában voltam, hogy szinte provokálom a teljes politikai osztályt. Azért vállaltam mégis a fekete bárány szerepét, mert tudtam, hogy más esély nincs a győzelemre.

Gondolom, a kis kockás papíron egyszerűen nem jött ki másként a többség, de a társadalom, a választók nem matematikusok. Mi volt mégis az első számítás alapja?

Egyetemi oktatóként tanítottam a választási rendszerek tankönyvi tételét, eszerint ha bármely politikai szisztémában létrehoznak egy új választási rendszert – ahogy a Fidesz megtette –, akkor a pártok és a szavazók még két választási cikluson keresztül a régi rendszer logikáját követve működnek. Az elmélet szerint tehát a résztvevőknek csak a második választás után esik le a tantusz, először inkább a választóknak, azután már a pártoknak is. Magyarországon biztosan ezt történt, mert a pártok nyilvánvalóan hiába tudták, hogy össze kell fogni, de ezt nem merték megtenni, sőt nyilvánosan még kimondani sem. Az összefogásról szóló belső vita az LMP-ben szó szerint pofozkodással végződött, de a Jobbik és az MSZP között legfeljebb üzengetés volt. Személyesen győzködtem Vona Gábort, hogy legalább tíz helyen lépjenek vissza, s ugyan-

ezt mi a baloldalon is megteesszük. Vona azonban valamiért tényleg azt hitte, hogy megnyeri a választást. Az eredményt ismerjük.

Az összefogás 2014-ben még korainak tűnt, de 2018-ban sem jött létre, pedig akkor már ön volt a baloldali miniszterelnök-jelöltje. A kudarc bórítékolható volt?

Természetesen. Összefogás híján a Fideszt csak akkor lehetett volna leváltani, ha van egy ellenzéki párt, amely az összes többi szavazóit, tehát minden változást akaró embert képes magához vonzani. Ilyen párt azonban nem létezett, de ha lenne, akkor annak a vezetőjét valószínűleg elvinnék a rendőrök. A mai hatalom aligha engedné, hogy egy ilyen párt megerősödjön. A Fideszt inkább a létező pártok koalíciójával lehet leváltani. Ehhez persze először szükség volt arra, hogy a Jobbik a jobbszélről középre meneteljen, ami mindenképp üdvös folyamat volt. Az is feltétele volt az összefogásnak, hogy a baloldali pártok „bezöldüljenek”. Minderre azért volt szükség, hogy legyen egy közös értéktartalom, amivel kiállhattunk a választók elé. Túl azon, hogy Orbán Viktor rendszerét nem szeretjük.

Végül egy kis párt társelnökéből lett a szocialisták miniszterelnök-jelöltje. Ez azért furcsa, mert Mesterházy idején, '14-ben még a jól kormányzó Bajnai Gordonról sem akartak hallani. Mi történt?

Nincs ebben semmi titok. Botka váratlan lemondása után vezető nélkül maradt a baloldal. Nekem ugyan nem voltak miniszterelnök-jelölti ambícióim, de amikor jelöltek, nem tehettem meg, hogy nem állok bele

a feladatba. Igyekeztem valamiféle ellenzéki egységet teremteni.

Lehet, hogy bebizonyosodott Platón igaza: a jó vezető ismérve, hogy nem akar vezető lenni. Vagy csak jókor volt jó helyen?

Így is fogalmazhat, de ne felejtse el, hogy az indulással az MSZP–Párbeszéd-szövetség pár hónap alatt majdnem megduplázta a támogatottságát. Ami azonban ennél sokkal fontosabb, hogy a szociális demokrácia programját is képviselhettem, amiben mélyen hiszek. Azt nem tudom, hogy ezenkívül milyen programmal lehetne még választást nyerni, de szerintem csak azzal érdemes. Úgy érzem, hogy a demokrácia már említett válságának legfőbb oka, hogy a társadalmi viszonyainkban a köztársasági vonulat nem valósult meg. Ahol ugyanis csak a szavazófülkében van demokrácia, de nincs az oktatásban, az egészségügyben, és nincs a hétköznapi életben sem, abban az országban egyszerűen nincs demokrácia! Ezért is álltam elő a szociális demokrácia programjával, főpolgármesterként ma is ezt gyakorlom.

Mielőtt ezzel folytatjuk, érdemes szót ejteni a zuglói polgármesterségről, arról, hogy néhány ügyben a kormánypártok, más esetben a koalíciós partnerei nyomták le, mint a rajzszoget. Egyesek állítólag még el is tették volna, de aztán végül jól vette az akadályt. Ha ez nincs, talán főpolgármester sem lehetne?

Nagyon nehéz öt év volt – utólag már elmondhatom –, de ezért nem hibáztatok senkit. Persze, ahol lehetett, a Fidesz keresztbe tett, de a szocialista frakció sem érzett tel-

jesen magáénak. Képviselem egy politikai agendát, amelyben nagyon hittem, mások megérteni sem akarták. A terveimet utópiának érezték, de végül azért létrehoztuk a főváros legprogresszívebb szociális rendszerét, komoly fejlesztések kezdődtek. Megteremtettük az önkormányzat átláthatóságát, és sorolhatnám tovább. Ezen túl a nyilvánosság elé tártam a gazdasági koalíció létrejöttét a Fidesz és a többi párt között.

A parkolási ügyre gondol, amit végül is az ön számlájára írtak?

Például, de említhetnék mást is. Miközben ezeket az ügyeket saját magam tettem ki, már csak azért is, mert a nyilvánosság előtt ezek könnyebben megoldhatók voltak. Valójában Zuglóban váltam politikussá, ott szereztem meg a taktikai érzéket, ha jobban tetszik, „dörzsöltséget” és stressztűrő képességet, megtanultam még „kavarni” is a háttérben, de ezt valójában nem szeretem. Ezért mertem belevágni a főpolgármesterségért indított kampányba.

Pedig már tíz éve benne volt a politikában, Zugló ebből az utóbbi öt év, előtte volt néhány kampány, mégis a polgármesterség volt az igazi tanulmányhely?

Talán azért, mert ott „élesben, vérre” mentek a dolgok, s nem csak elméletben kellett résen lenni. Korábban egyetemistaként, elemzőként vagy szakértőként megfigyelője voltam a politikának, s ezt nehéz volt felcserélni először a résztvevő-megfigyelői nézőpontra, majd a politikai akarat formálójának szerepére. Ez bennem sok apró lépésből álló folyamat során alakult ki. Talán gyerekesnek tűnik: korábban furcsa érzéssel jelenttem

ki, hogy politikus vagyok, ma viszont már minden rossz érzés nélkül tudom kimondani, hogy tíz éve vagyok közszereplő és politikus. Épp tíz éve, 2010 januárjától.

Most viszont benne van a mély vízben, és a „nagypolitika” formálója, óriási a nyilvánossága, a tét pedig hatalmas.

Nehéz ezt nem öntelten mondani, de szerintem azért vagyok most inkább a helyemen, mert a főpolgármesternek nagyon nagy a nyilvánossága. Ezen keresztül tudok célokat elérni. Mint már mondtam, megtanultam ugyan politikusként „kavarni”, de a mai napig nem ez az erősségem, hanem az, hogy kiállok az emberek elé, és érzem: a szavaim eljutnak hozzájuk, amit mondok, nyomot hagy bennük. Ha bemegyek a kormányülésre – akkor is, ha Orbán Viktor kormányával zárt ajtók mögött tárgyalunk –, az én erőm a nyilvánosságon keresztül, a választók bevonásán keresztül érvényesül. Mindez azért fontos, mert régóta meg vagyok győződve a képviseleti demokrácia válságáról. A választópolgárok – a mai információs korban – több beleszólást szeretnének a közügyekbe. Miután azonban erre nincs módjuk, mert javaslataik és kezdeményezéseik elakadnak a hatalom ellenállásán, ez komoly frusztrációt szül. Ez pedig aláássa a képviseleti demokráciát. Én viszont nagyon hiszek a részvétel elemeiben, velem lehet beszélgetni.

A technikai koalíció mellett a másik leleménye az ellenzéki előválasztás volt. Az ötlet már rég megszületett, de csak az önkormányzati választáson alkalmazták. Ilyen nehezen és lassan tanul a politikai osztály?

Engem ez a téma régóta, már egyetem i oktató koromtól foglalkoztat, mert pont a részvételiség növelése a válasz a képviseleti demokrácia gyengülésének problémáira. A 2014-es választás előtt Bajnai Gordonnak szó szerint könyörögtem, hogy provokálja ki az előválasztást. Nem sikerült. Maradt a kamarillapolitika, ahol Bajnait – akit nagyon nagyra tartok – szó szerint megvezették, „megmattolták”. 2014-ben tehát nem jött össze az előválasztás, 2018-ban szintén nem sikerült. 2019-ben az önkormányzati voksolás előtt azt mondtam mindenkinek, hogy nem leszek főpolgármester, csak akkor, ha lesz előválasztás, amit megnyerek. Inkább elvesztek egy előválasztást, és nem leszek jelölt, mintsem a kocsák füstös mélyén jelöljenek, vagy mert kihúzzák a nevem egy kalapból. Ezt semmiképp nem akartam, s nemcsak a várható jogos kritikák miatt, hanem mert meg akartam küzdeni a jelöltségért. Ezért tehát lényegében megszaroltam a politikai szövetségeseiket. Az előválasztásnak szerintem az volt a nagyon fontos üzenete, hogy az ellenzéki szavazók számára nincs olyan erős pártlojalitás, mint ahogy azt sokan gondolják. Ellenzéki szavazók vannak, változást akaró tömeg, amelynek vannak ugyan pártpreferenciái – bizonyos pártokat jobban szeret –, de összességében az ellenzék mellett kötelezte el magát, s nem valamelyik párt mellett. Ezért nyerhettem.

Úgy beszél, mint aki biztos volt a főpolgármesteri cím megnyerésében. Pedig elég sok buktató volt, s kellett hozzá némi mázli is. Erre már nem emlékszik?

Persze, volt egy nap, amikor nehezen éltem meg, hogy a DK mégsem engem támogat, pedig akkor még nem is volt saját jelöltje.

Viszont Kálmán Olga befutott, aki elég ismert ember, ezért akár komolyabb veszélyt is jelenthetett volna.

Emiatt egyetlen napig fájt a fejem, de aztán megérezttem, hogy meg fogom nyerni az előválasztást. Biztos voltam benne.

Miből gondolta?

Jobb jelölt voltam, mint Olga. És nem szeretnék álszerűen lenni, de várost vezetni más, mint egy politikai műsort. Az előválasztási győzelem legitimált engem, és kihozta belőlem azt a szuflát, ami kellett a győzelemhez. A célhoz vezető utolsó métereken már biztos voltam, hogy én leszek a főpolgármester, és a közgyűlés ellenzéki többségében is biztos voltam. Amikor a Fidesz háborús retorikájával próbáltak ijesztgetni, akkor mindenkit arról győzködtem, hogy velem Orbán Viktor ezt nem tudja majd megtenni.

Azt már tudjuk, hogy végül a választást megnyerte. A győzelem éjszakáján elhitte Orbán Vikornak azt az ígétét, hogy a kormányzat csak olyan döntést hoz majd, ami megfelel a fővárosban élőknek?

Abban az értelemben igen, hogy ez a mondás marad a kormány állandóan hangoztatott álláspontja, és biztos vagyok abban is, hogy többé-kevésbé kénytelen lesz ezt az elvi alapállást a gyakorlatban, tehát a valóságban is követni.

Nem napi vagy heti aktualitásokról szól ez az interjú, de érezhetően

puskaporos a levegő, a seregek felsorakoznak az ütközetekhez. Biztos abban, hogy a kormány és a főváros között nem robban ki tartós és pusztító háború?

Szerintem csak a szurkapiszka marad. Kétségtelen, még nem végleges Orbán Viktornak a fővárossal szemben alkalmazott stratégiája, de arra készülök, hogy fogcsikorgatva ugyan, de mégis inkább partneri viszonyra fog törekedni, még a színházak ügyében is.

Ez nem lefutott ügy?

Ne felejtse el, a fővárosi színházakat nem olyan könnyű legyőzni, s ebben nekünk is meghatározó szavunk lesz. A fővárosnak szóló hadüzenet nem érdeke a miniszterelnöknek, mert a háborúban ő is odaveszhet. Orbán saját politikai érdeke is, hogy elkerülje a hadiállapotot Budapesttel. Ebben a városban ugyanis másfél milliő szavazó él, s ez már rögtön hárommillió, ha a többi ellenzéki vezetésű települést is hozzáadjuk. Orbán Viktor bárkivel háborúzhat, Soros Györggyel, Brüsszellel, talán még az ufókkal is, de hárommillió magyar választó ellen a hivatalban lévő miniszterelnök sem harcolhat. A Fidesz pedig nem teheti meg, hogy az ország harmadának életterét elpusztítja. Az maga lenne a politikai harakiri.

Tényleg csak szurkapiszka lenne, ha elveszik az önkormányzat jogát, hogy az iparüzési adóról szabadon döntsön? Tényleg piszlicsáré ügy, ha a városok nem dönthetnek szabadon az építkezéseikről? Tényleg természetes, hogy Tarlós idején a kormány fizette az állatkerti Biodómot, most pedig már a fővárosnak kell? Nem túl fájdalmasak ezek az ütések?

Ezek az ütések sokkal kisebbek annál, mint amiket Tarlós kapott. A Fidesz főpolgármestere és a kormány között szerintem a mainál rosszabb volt a viszony, a saját emberével a Fidesz nemegyszer feltörölte a padlót. Ezt a nyilvánosság nem mindig tudta követni, de megidézhetném Demszky viszonyát is a mindenkori kormányokkal, ami ugyancsak kiélezett volt. A fővárosnak minden körülmények között az a dolga, hogy küzdjön a saját érdekeiért. Nem is várom el a kormánytól, hogy elem vörös szőnyeget terítve biztosítsa a sikeres főpolgármesteri működésemet. Viszont a Fidesz józan politikai érdeke azt kívánja, hogy a fővárosi választó ne azt érezze, hogy a kormány bünteti a fővárost. Márpedig ezt a hangulatot én nagyon könnyen létre tudom hozni. Viszont azért vagyok mégis az együttműködés pártján – ezzel esetleg saját szavazóimat is felbosszantva –, mert nem teszem meg azt a szívességet, hogy én szolgáltassam a casus bellit, tehát a háborús okot.

Az előbb néhány kemény kormányzati ütésről már beszéltem, de a Fidesz-propaganda máris azt dübörögi, hogy megígérte ugyan a stadionstopot, de aztán belecsempészte a kórházakat. Szóval a kommunikáció szintjén – elismeri vagy sem – már háború van. Tényleg nem érzi?

Azt tudtam, hogy miután főpolgármester leszek, már másnap téma lesz az atlétikai világbajnokság ügye. Ezért a stadionstopról szóló mondatom úgy hangzott, hogy amíg nem lesz minden kerületben CT, addig nem lesz a városban új stadion sem. A hangsúly nem azon volt, hogy ne legyen stadion, hanem hogy legyen

CT! És szeretném mondani, hogy lesz! Ugyanis a kormánnyal való megállapodás alapján – amit az év utolsó napján kormányhatározatban ki is hirdettek – az 50 milliárd forint elegendő arra, hogy jelentős mértékben csökkentsük a kórházi várólistákat. Ez egy nagyon nagy győzelem, hisz a rendszerváltás utáni évtizedek legjelentősebb járóbeteg-ellátási fejlesztése lesz. Miután a kormány a világbajnoksághoz ragaszkodott, mi megkértük az árát. Ezenkívül a stadionépítéssel párhuzamosan olyan zöldfejlesztések indulnak meg, amelyek abszolút az én programom részei. Csepelen ugyanis nagy parkot fogunk létesíteni, s az atlétikai beruházás sem csak egy stadion, hanem olyan sportlétesítmények együttese, ami a ferencvárosi emberek érdekeit szolgálja.

A nagy viták között van még a szuperkórház ügye, a Fidesz már kijelölte a helyszínt, igaz, a tömegközlekedés még nem túl jó, de megszervezhető. Nem presztízsvita ez?

A vita arról szól, hogy zöldmezős beruházásban épül-e a kórház, vagy sem. Ha úgy döntünk, hogy teljesen új intézmény épüljön, akkor nem tudok olyan fejlesztést támogatni, amit sem autóval, sem tömegközlekedési eszközzel nem lehet könnyen megközelíteni. Ha kell, mi magunk felajánlunk a kelenföldi pályaudvar környékén egy beépíthető területet. Ugyanakkor ezt álvitának is tartom, jelen pillanatban ugyanis nincsenek tervek, az építkezés sehol nem tart, az ellenzéknek tehát nem azért kellene vernie a harci dobokat, hogy hol lesz az épület. Inkább sürgetni kéne az építkezést. Ma úgy érzem, hogy ebből nem lesz semmi, csak a duma

megy. Az eddig bemutatott terveket ugyanis elég nehéz komolyan venni.

Majd elfelejtettem, nem kaptam választ a Biodómmal kapcsolatos kérdésre, mi lesz ennek a félkész állatkerti beruházásnak a sorsa?

Ez nehéz ügy, mert a Biodómra némileg joggal mondja a kormány, hogy az előző városvezetésnek, tehát Tarlósnak már odaadta azt a pénzt, amibe a beruházás kerül. Én meg joggal mondom, hogy bocsnak, de ez a beruházás valamiért folyamatosan drágul. Ráadásul az előző városvezetés nem én vagyok. Megörökölttem egy húszmilliárdos lyukat, de nagyon hosszú listám van arról, hogy a nevezett összeg még hány helyre kellene ebben a városban. Majd márciusban, amikor az épület elkészül, megpróbáljuk a helyes megoldást megtalálni, annyi bizonyos, hogy a fővárosnak erre nincs pénze. A további kölcsön felvételének nem vagyok híve, az előző garnitúra itthagyt nekünk egy 114 milliárdos fizetendő hitelt. Vagy itt van a Lánchíd-felújítás, amiből hiányzik 20 milliárd, de a 3-as metró felújításához is kéne még 10 milliárd.

Viszont a kormány néhány tétel rendezésére mintha nyitott lenne.

Legalábbis nem zárkóztak el, de megoldás még nincs.

Két villámkérdés az első két hónap főpolgármesteri ténykedéséről. Az egyik a hajléktalanok ügye. Ezt éppúgy nem oldotta meg, mint Tarlós. Nem is könnyű, hisz az sem jó, ha valahová bezárja az otthontalankokat, de az sem, ha az aluljárókban élnek. Van jó megoldás?

Gondolom, nem feltételezte, hogy egy harminc év alatt kialakult tár-

sadalmi krízist két hónap alatt meg tudunk oldani. Mindenesetre pluszpénzt adtunk a külön figyelmet igénylő embertársainkra, a legtöbben ugyanis azért maradnak télen is az utcán, mert betegség, alkohol és egyéb problémák miatt nem tudnak bemenni a szállóra. Illetve a hajléktalanoknak fenntartott lakóhelyek embertelen állapotban vannak, amin rövid időn belül változtatni fogunk, már folynak a munkálatok. Ezenkívül külön programot szeretnénk indítani a hajléktalan embertársaink integrálása érdekében. Ez nehéz munka, de haladunk. Csodát ebben az ügyben sem ígértem, viszont komplex, jó válaszokat igen.

A másik ilyen jelképes, a kampányban is felmerült ügy: a főváros patkánymentesítésére kötött több tízéves szerződést a Fidesz felrúgta, helyette új, drágábban dolgozó vállalkozót bíztak meg. Miközben a patkányok az utcákon randalíroznak. Szerette volna, ha Tarlós utolsó intézkedésként felmondja a szerződést, de eddig ön sem tette meg. Miért nem?

Szerencsére az időjárás miatt a téma ma kevésbé ég a körmünkre. Mindenképp új szerződést szeretnénk kötni, mert az érvényben lévő nem biztosítja a minőségi szolgáltatást. Várjuk a Közbeszerzési Döntőbizottság határozatát, amely lehetővé teszi az új szerződés megkötését, a régit pedig természetesen felbontjuk.

Sem a választási győzelme után, sem a kormánnyal való tárgyalása után nem hívták meg a közszolgálati magyar televízió és rádió műsoraiba. Ezekben két és fél hónap után megszólalhatott már?

Nem.

Komolyan mondja?

Persze, szóba sem került.

Pedig az országban közvetlenül önre szavaznak a legtöbben, tehát ön Magyarország legnagyobb legitimitású politikusa.

Akkor sem.

Mi a véleménye erről?

Mondanám, hogy megérik a pénzüket, de ez valójában nem igaz. Elköltenek 90 milliárdot évente, de a műsoraikat alig nézi, hallgatja valaki.

Mindenesetre a miniszterelnök minden héten vendége lehet a műsoroknak. Gondolt arra, hogy csinál médiát a fővárosnak, hogy legalább a legalapvetőbb információkat megkapják az választók?

Nekem csak a Facebook a média, eddig ezen keresztül tartottam a választókkal a kapcsolatot. Az interneten csaknem 70 ezer embert érek el, többen vannak, mint ahányan a közszolgálati híradót nézik. Egyébként a megnyert választás azt is bizonyítja, hogy a lakájmédia hatékonysága rendkívül alacsony. Az állampolgárokat pedig közvetlenül is meg tudjuk szólítani.

Gondolom, akad azért olyan szavazó, aki a Facebookon elérhetetlen, szívesebben figyeli még a hagyományos médiát. Nem lesz ilyen?

Egyelőre nem tervezünk ilyet, médiapolitikát inkább csinálunk. Szeretnénk, hogy ha a fővárosi cégek a sajtóban hirdetnek, akkor azt piaci alapon tegyék. Elsősorban a függetleneket fogjuk segíteni.

Közvetlen az ünnepek előtt, a főpolgármestertől szokatlan módon, találkozott a visegrádi országok ellenzéki főpolgármestereivel. Ezzel megteremti a párhuzamos külpolitikát?

Ez városdiplomácia, ebben az értelemben abszolút az én hatásköröm és természetes feladatomban. Nagyon fontosnak érzem, hogy az unióban növekedjenek a városok által is elérhető kohéziós források, egyszerűen azért, mert lakóinak aránya gyors tempóban növekszik, s ezzel a jelentőségük is. A globális problémák a leggyorsabban a városokba gyűrűznek be, ezért a vezetők tudnak leg többet tenni a környezetszennyezés és a klímaváltozás ellen is. Ezért aztán szeretnénk egy olyan városi lobbist, amely a települések politikai súlyát növeli.

Miért pont a visegrádi fővárosokkal próbál lobbizni, hiszen vannak nagyobb befolyású világvárosok is?

A visegrádi régió nagyon speciális, ahol van egy az Európai Unió törekvéseit blokkoló kormányzati szövetség, mi viszont szeretnénk egy Európa-párti városi szövetséget létrehozni. Világossá szeretnénk tenni mindenkinek, hogy bár a kormányok is a politika legitim szereplői, de nem azonosak a nemzet egészével. Természetesen a régió fővárosai sem szeretnék kisajátítani a nemzet képviselését, de sok százezer vagy millió szavazóval a háta mögött ez a városi szövetség is hallatni akarja saját hangját. Természetesen Budapestnek is megvan a maga hangja az Európai Unió jövőjéről szóló vitákban.

Némileg meglepő hír volt az is, hogy levelet írt Áder Jánosnak, jelezve: ha az államfő aláírja a társada-

lombiztosítási törvény módosítását, akkor 700 ezer ember elvesztheti az orvosi ellátást. Ez is a főpolgármester dolga lenne?

Én a főváros érdekeit képviseltem, adott esetben a kormánnyal szemben. S felhívtam a figyelmet arra is, hogy a köztársasági elnök válaszában ténybeli tévedések vannak. Igaz ugyan, hogy ha valakinek nincs biztosítása, akkor is ellátják a kórházban, csak aztán utólag kiküldenek neki egy tízmilliós számlát, amibe belerokkan a családja. Önkormányzati vezetőként kötelességem kimondani, hogy a kormány rossz döntést hozott, amit aláírásával az államfő csak tetéztet.

Olyan érzésem van, mintha ezekkel a megnyilvánulásaival is az ellenzék vezérének szerepét vállalná. Jól gondolom?

Nem, pusztán arról van szó, hogy önkormányzati vezetőként nekem minden esetben meg kell szólalnom, ha a főváros lakóinak érdekei sérülnek.

Ez politikusi válasz, de közben egyelőre nem látszik, hogy ki lesz Orbán Viktor kihívója. Ezt a személyt fel kell építeni. Egyébként világos az, hogy milyen menetrenddel lehet eljutni a Fidesz megbuktatásához, egy újabb rendszerváltáshoz?

Az összefogás a parlamenti választás megnyeréséhez kevés, kell egy kicsiszolt közös program. Ezzel még nem állunk sehogy, az ellenzéknek egyelőre nincs meg a saját sztorija. Szükség van egy olyan politikára, amely megragadja az emberek képzeletét, ehhez majd jönnek a segítők, az aktivisták is. Végül olyan vezetőkre van szükség, akik képesek

közösségeket építeni. Ezeket tartom a legfontosabbnak, azzal a filozófiai alapvetéssel kiegészítve, hogy be kell vonni az embereket a politikába. Olyan programra van szükség, amely ismeri az emberek problémáját, és azokra hihető megoldást kínál. Nem a választást kell megnyerni, hanem az országot. Ehhez egy másik Magyarország víziójára

van szükség. Amíg az ellenzéknek nem lesz saját, közös sztorija, amíg nem lesz egy eszme, amire közösséget lehet építeni, és ebből szervezeti erőt kovácsolni, addig nem lesz választási győzelem. Persze kellenek olyan politikusok, akik mélyen meg vannak győződve arról, hogy igazuk van, s hisznek is abban, hogy tudnak nyerni. Az én példám erről szól.

Kolodko Mihály: Balta (Budapest, 2019)

A gyúpont

„Nem szeszély, nem megmagyarázható vágy sugalta már évtizedek előtt, hogy Magyarországnak erős, nagy fővárost teremtsünk; nézzük bármely művelt nemzetet, azt fogjuk találni, hogy haladásának egyik főfeltételét fővárosában bírja, hol gyúpontja van a szellemi életnek, az iparnak, kereskedésnek s honnan minden mozgalom ezer szálaikon terjed ki az ország testébe.”
(Szerkesztőségi cikk, Magyarország és a nagyvilág, 1873. november 2.)*

Mielőtt Budapest bűnös és idegen lelkű város lett volna, éppen az ellenkezője volt. A magyar nemzetépítés nagy reménysége és szimbóluma. Korának érényeivel és bűneivel. Budapest története a magyar szabadság története volt. Ebben a szókapcsolatban. A szabadságé is és a szabadság magyarra szűkítésé is – a multikulturális, soknemzetiségű, soknyelvű Magyarországon.

A Dunával elválasztott két ikervárost az első (inkább még csak Pestet érintő) magyarosodási-magyarosítási hullám idején, a reformkorban kezdték Budapestnek nevezni.

A városegyesítésre vonatkozó első javaslatot az 1848-as forradalom kitörése után 23 nappal nyújtották be. Még az áprilisi törvények császári szentesítése előtt. Azon a napon, amelyen a császár kinevezte az első független magyar kormányt.

A javaslatot Házmán Ferenc nyújtotta be. Franz Hassmann-nak született, és az első városi tanácsnok volt, aki Buda tanácsstermében magyarul szólalt fel (1844-ben). Belügyi államtitkár lett a Batthyány-kormányban, megszolgált, hogy távollétében halálra ítéljék, az emigrációból csak a kiegyezés után térhetett haza.

Így ismertette az indítványt Kossuth *Pesti Hírlapja az Országgyűlési tudósításokban*: április 7-én „Házmán F. budai követ Pest és Buda fővárosok egyesítését indítványozá. A testvériség uralkodó eszméjéből eredett azon vágy, hogy Buda és Pest adminisztráció tekintetben egyesítettessenek. Ezt bőven indokolni nem is szükséges; ezen egyesülés legüdvösebb befolyást gyakorolna a vélemények kiegyenlítésére s nagyszerű emléke lenne a közelebbi napoknak.” Csak a pesti követ miszmacholt: „Ellenben Károlyi I., Pest követe, nem tudjuk, maga vagy küldöi nevében-e, szűkkeblű fölfogást bizonyított a rokonszenvet érdemlő tárgy iránt. Az indítvány őt meglepi – úgymond – ő Pestről e tárgyban egy szót sem hallott, Pesten ez unióról mit sem tudnak; ő tehát érdemileg a tárgy iránt sem szimpathiát, sem antipathiát nem nyilváníthat. A vásár kettőn áll, s ő fájlalja és méltánytalannak találja e rögtönzést.”¹ Károlyi I.:

---

* A cikket valószínűleg a hetilap felelős szerkesztője, Ágai Adolf írta.

¹ *Pesti Hírlap*, 1848. április 29.

Trattner-Károlyi István, a magyar nyomdaipar nagy megújítója, kinek háza és nyomdája a magyar irodalmi és szellemi élet egyik legélénkebb központja lett a reformkorban, és aki Széchenyi István legbuzgóbb hívei, eszméinek odaadó terjesztői közé tartozott. Kossuth (és Házmán) radikalizmusa mindig is távol állt tőle, miként Széchenyitől, és bálványához hasonlóan összeomlott, amikor a forradalom háborúba torkollott. (Amúgy az ikervárosok egyesítése Széchenyinek szívügye volt. A nagy Lánchíd-projekt is azt szolgálta.)

A Szemere-kormány 1849. június 24-én rendelte el Pest, Buda és Óbuda egyesülését. Tizenkilenc nappal azután, hogy a kormány Debrecenből visszatért Pestre. Kilenc nappal azután, hogy a hatalmas orosz hadsereg benyomult az országba, és pontosan azon a napon, amelyen Paszkevics elfoglalta Kassát.

A három összenőtt város helyzete, különtartása, fejlődésének akadályoztatása a rabságban tartott ország állapotának szimbóluma volt.

Áldor Imre fiatal és elszánt újságíró a forradalom után fogságot viselt szerkesztők, Vahot Imre és Vas Gereben munkatársa a kiegyezés küszöbén, 1866-ban Heckenast Gusztávnál Cassius álnéven remek metszetekkel zsúfolt könyvet jelentett meg ezzel a címmel: *Magyarország fővárosa. Budapest leírása, képekkel*. A könyv úgy tárgyalja Budapestet, mintha minden szempontból egy város lenne, és az egyesítésre vonatkozó határozat nem vezetett volna el a forradalommal együtt. A város történetét taglaló rész ezzel zárul: „1848-ban az országgyűlés által a két testvérváros egyesítettetett és a lánchíd, mely ebben az évben adatott át a forgalomnak örökre egygyé tette Budapestet. Az 1849-iki események vihara a fővároson is átvonult, melynek szomorú következményeit kiépülte s ma Európa nagy városai között foglal helyet.”² Az ügyes szerző nem a híd hivatalos átadásáról beszél, amelyet a szabadságharc leverése után Haynau vezényelt le, hanem a forgalomnak való átadásáról, amiből annyi igaz, hogy 1848-ban is át lehetett már haladni a befejezés előtt álló hídon.

Az egyesítésig igazából nem is lehetett egyértelmű, mi Magyarország fővárosa. A katonai és polgári kormányzóság az osztrák uralom idején Budán működött, az Országgyűlés 1865 után Pesten a Főherceg Sándor utcában, a kormány pedig a kiegyezés után Budán a Sándor-palotában. Sem Buda, sem az ötször akkora lakossággal rendelkező Pest nem lehetett nem-főváros. (A pár ezres lélekszámú, agrár jellegű Óbuda nem sokat számított. A korabeli szövegekben gyakorta meg is feledkeznek róla, és csak két város egyesítéséről beszélnek.) Ráth Károly főpolgármester úgy is fogalmaz Ferenc József színe előtt 1873 novemberében, hogy „az országunk fővárosainak egyesítéséről alkotott, és császári s apostoli királyi Felsőség által legkegyelmesebben szentesített törvény immár végrehajtva”.³

Az ikerváros rebellis gócpont volt Bécs szemében. Egyesítésük a legkevésbé sem állt a császárság érdekében. Az sem, hogy Pest kinőjön Bécs árnyé-

² Cassius: *Magyarország fővárosa*, Pest, 1866, kiadja Heckenast Gusztáv, 47. o. Faximile kiadás, Helikon Kiadó, é. n.

³ *Budapesti Közlöny*, 1873. november 30.

kából. Az ikerváros, illetőleg közülük inkább csak Pest az osztrák uralom alatt is gyorsan fejlődött. Az ikervárosok lakossága 1850 és 1870 között 42 százalékkal gyarapodott, de ez a gyors fejlődés is fékezett volt. Ezt a város akkor is érezte, a jövő pedig bizonyította, midőn az egyesült város népessége a századfordulójáig kevés híján a háromszorosára nőtt.

A *Hon* névtelen szerkesztőségi cikke így üdvözölte az egyesült fővárost: „Mig ős Buda, a fényes királyi vár messze távolba nyúló múltjával mivé lett a fölötte elviharzott századok folytán, – addig hogy növelte nagyra Pestet egy csendes, zajtalan szorgalommal működő lankadatlan erő, a nemzet közérzete s a materiális és morális szükségesség vastörvénye, daczára elhagyott, mostoha sorsának, daczára elnyomatásának és daczára annak, hogy egy más metropolis volt készülöben, mesterséges, erőszakos utakon, mely az egységesítési törekvések mellett, nem engedheté hogy más város nyomába lépjen, vele versenyezzen, vagy épen fölibe | kerekedjen.

Nincs a contingensen [sic!] főváros, mely oly kedvezőtlen körülmények között és annyira hátrányos történeti előzmények után vergődött volna oly jelentőségre, mint Pest városa. [...] A fejedelmi kegy, mely diszes oszlopcsarnokokat, palotasorokat, műremekeket és colossalis középületeket varázsol oda, a hova akar, közlekedési eszközökkel teszi könnyen megközelíthetővé, felé irányozza a kereskedés útjait, ipartelepeket plántál bele s ellátja mások felett nagyobb jogokkal, több kedvezményekkel; Pest felé visszas arczát fordítá mindig. Ami itt van, az nem az udvari verőfényben nőtt fel, hanem gyakran az onnan kerekedett romboló viharok daczára. Pest városát az utolsó kőig, az utolsó tégláig polgárai szorgalma és az ország áldozatkészége építé fel. [...] Magunk hordtuk együvé, s isten segítségével megteremtettük, a mennyire szegénységünktől tellett.

S ez adja meg az ország új fővárosának jövőjébe vetett bizalmunkat. Saját erejéből, borzasztó akadályok daczára lett azzá, amivé lett: lehetetlen, hogy most erőben, akaratban, önbizalomban meggyarapodva, a fejlődését eddig gátolt akadályok nagy részének elhárítása után, a lendület, melylyel fejlődni indult, alább hagyjon.”⁴

Az egyesítési projektet, amely 1870-ben kapott lendületet, Buzinkay Géza így jellemzi: „Széchenyi működése nyomán lett nemzeti programmá egy izmos, új főváros megteremtése a Duna mentén. Ez monumentális vízió volt, és csak többszörösen összehangolt munkálkodás eredményeként valósulhatott meg. Városokat kellett átszervezni, egyesíteni és technikailag – hídépítéssel, közlekedéssel – összekötni. S mivel mindez az ország programja volt, nem Pest vagy Buda régi polgáraié – gyakran éppen ellenükre, mert érdekcsoportjaiknak és maguknak a városoknak vetélkedéséből aligha bontakozott volna ki egységes város –, ezért törvényekkel, központi intézményekkel és országos gazdasági erőfeszítésekkel kellett vezérelni a fejlődést, amelyet nagyrészt az 1870. évi 10. tc-vel életre hívott Fővárosi Közmunkák Tanácsa irányított, az ingatlanspekulációknak és a magántőke meg a külföldi vállalkozások részére nagy, de kijelölt helyet biztosítva. A gróf Andrássy

---

⁴ A *Hon*, 1873. október 27.

Gyula miniszterelnök által sürgetett törvény egyértelmű célja az volt, hogy a városegyesítés műszaki és gazdasági kényszerét megteremtse. A mintát – mint még a nyolcvanas évek nagy részében is az élet majdnem minden területén – Anglia nyújtotta.”⁵

Budán is, Pesten is voltak, akik nem lelkesedtek az egyesítésért. Budán az a mondás járta, hogy „Pest feketére fest”. Pesten Szentkirályi Mór polgármester szította a az ellenállást azzal, hogy a fejlődésképtelen német Buda majd visszafogja Pest haladását és magyarosodását.⁶

Nem is a városi önkormányzatok egyesültek, hanem a följük rendelt területek, a közmunkatanács és az új város rendjét, közigazgatását kidolgozó közös bizottság egyesítette a városokat.

Az egyesült Budapest első évtizedeiben hatalmas volt a felfordulás. A tervezett és rendezett felfordulás. Mindenhol földet túrtak, építkeztek. Egy zömmel kövezetlen utcákból és földszintes házakból álló, világvárosi infrastruktúrával nem rendelkező városból lett a millenniumi világkiállításra európai metropolis.

Az emberek lépten-nyomon akadályokba ütköztek, földhányásról földhányásra bukdácsoltak. Csatorna, vízvezeték, lóvasút épült, kövezték az utcákat, kiépítették a rakpartokat, eltüntették a földszintes, túlszűfolt szegénynegyedeket, a helyükön kiépítették a Városligetig vezető Sugár utat, a Duna mellékága helyén a Nagykörutat, létrehozták a főútvonalak hálózatát, fásítottak, parkosítottak stb. Közben elpusztították Pest barokk városmagját, és eltüntették azt is, ami Buda gótikus várából megmaradt.

20

Egy olyan hatalom központosított akkor, amely hitt a jövőben, a haladásban, vigyázó szeméit nyugatra vetette, felmérte a kor szükségleteit, és a szíve csücske volt Budapest. Ez hagyományosan nemzeti liberálisnak titulált, de inkább nacionalista liberálisnak nevezendő hatalom volt, amelyben az ország vezető városai után két évvel az ország vezető pártjait is egyesültek, és létrehozták a három évtizeden át leválthatatlan kormánypártot, amely fokozatosan elvesztette progresszív jellegét. Liberalizmusa egyre fogyott, nacionalizmusa egyre hízott.

A városegyesítést nem a legkedvezőbb körülmények között hajtották végre. A róla szóló 1872. évi XXXVI. tc. akkor születik meg, amikor a Bécsből kiinduló tőzsdekrach Magyarországra is betör, a két év alatt kétszázezer embert elpusztító kolerajárvány pedig kitör.

A városegyesítő törvényjavaslatot ketten nyújtották be. Buda képviselőletében ugyanaz, aki 1848-ban is: Házmán Ferenc, ekkor Buda polgármestere. A 20 százalékban zsidók lakta Pest képviselőletében pedig az Országgyűlés első zsidó képviselője, Wahrmann Mór, aki később a pesti zsidó hitközség elnöke is lett.

A városegyesítés többéves folyamat volt, azt egy naphoz kötni nem lehet. Csak önkényesen lehet kijelölni egyet a kínálkozó időpontok közül. 1873.

---

⁵ Buzinkay Géza előszava, in Jalsovszky Katalin – Tomsics Emőke: *BudaPest az ikerfőváros 1860–1890*, Helikon, 2003, 8. o.

⁶ Uo. 9. o.

november 17-ét jelölte ki Budapest közgyűlése, amikor már minden ügy vite-lét átvette. Ekkor már volt a városnak főpolgármestere is, polgármestere is.

Budapest főváros törvényhatóságának alakuló ülését 1873. október 25-én tartották a Vigadóban. Az épület bejárata előtt érdeklődők tömege tolongott. Lelkesen üdvözölték az ülésre érkező Deák Ferencet, aki ekkor már nem volt túl jó egészségi állapotban. Ekkor választották meg a császár által jóvá-hagyott három jelölt közül a főpolgármestert.

Dr. Havas Sándor honvédelmi miniszteri tanácsos nem rúgott labdába, mindössze öt szavazatot kapott. Annál komolyabb jelölt volt a város egye-sítésének egyik legfőbb protagonistája, Házmán Ferenc. Ő 169 szavazatot kapott. De nem ő nyert, hanem Ráth Károly, a pesti ítélőtábla alelnöke 209 szavazattal.⁷

A főpolgármestert arra találták ki, hogy reprezentáljon, és a kormány kép-visedetben ellenőrizze az önkormányzatot. Nagyjából az volt a dolga, mint a vármegyékben és nagyvárosokban a főispánnak, azzal a különbséggel, hogy őt mégis az önkormányzat választotta a császár jelöltjei közül. Barna Zsig-mond főjegyző úgy is kezdte az új főpolgármestert üdvözlő beszédét, hogy „Méltóságos főispán úr!”⁸

Jókai lapja, *A Hon* nem nagyon örült a választás eredményének: „A fő-város élén álló hely ma már betöltetett. Helyes volt-e a választás? azt a jövő-dő fogja megmutatni. Mi megvalljuk, hogy e »kormányközeli« helyre szivesebben láttunk volna szelidebb embert, olyat, a kihez gyanúja sem férhet annak, hogy a municipális jogkör megszorítására valaha erőszakos eszköz-ül szolgálhasson a kormány kezében. Ezért voltunk Házmán mellett, kinek erélyétől nem vártunk ugyan sokat, mert az nincs benne sok, – de kit épen ezért óhajtottunk volna ezen, nem nagy tevékenységi körű, de a hata-lommal való túlkapasokra annyiszor provokáló álláson.”⁹

Ráth valóban a kormány embereként tevékenykedett, a kormány iránti lojalitás vezérelte, de hatalmi túlkapasokkal nem lehetett őt vádolni. *A Hon* ugyanebben a cikkében arról is hírt ad, hogy Házmánt állítólag a polgár-mesteri tisztséggel kárpótolnák, amit viszont a lap nem pártolna, mert az már operatív funkció, mely erélyt kíván. A polgármester a város tényleges vezetője, az a szerep viszont nem Házmánnak való.

Nem is ő lett a polgármester, hanem Kamermayer Károly. Ő igen ifjan végigharcolta a szabadságharc számos nagy ütközetét. Húszéves volt, ami-kor hősiességéért Klapka főhadnaggyá léptette elő. Buda főjegyzőjeként 1861-ben nagy beszédet mondott az abszolutizmus ellen. Igen népszerű vá-rospolitikus volt, nagy többséggel választották polgármesterré. A budaiak állítólag zokon vették, hogy egyik vezető tisztségre sem választottak bu-dai jelöltet.¹⁰ Kamermayert, a budai főjegyzőt, úgy látszik, nem tekintették eléggé budainak.

---

⁷ *Budapesti Közlöny*, 1873. október 26.

⁸ *A Hon*, 1873. október 30.

⁹ *A Hon*, 1873. október 27.

¹⁰ *Magyar Újság*, 1873. november 8.

A főpolgármestert is, a polgármestert is mindig újraválasztották, ameddig újraválaszthatták. Ez a páros több mint húsz évig maradt a város élén. Ráth a haláláig, Kamermayer majdnem a haláláig maradt a funkciójában. Ez a stabilitás alighanem jót tett a városnak.

Budapest közgyűlésének első rendes ülését 1873. november 24-én tartották. Ezt az örömnapot Várady Károly és társai a beadványukban egy másik-
kal kapcsolták össze: „a szerencsés véletlen úgy akarta, hogy ezen örömnapon majdnem összeesik a monarchia népeinek örömnepével, melyen ők a szeretett fejedelem negyedszázados uralkodását ünneplik. [...] Kell tehát, hogy őszinte tiszta szívből üdvözljük felséges királyunkat örömnepén. [...] Ezen hála- és részvét-nyilvánítással legméltóbban kezdjük meg törvényhatósági működésünket, és méltó utódaivá leszünk elődeinknek, kik a koronás király iránti hűségük és ragaszkodásuk által magukat minden időben kitüntették.”¹¹ A javaslatnak megfelelően feliratban üdvözölték a császárt az évforduló alkalmából, melyben többek között ez áll: „Örömnepet ül a birodalom; üdvöt rebegnek a népek milliói; egy szívvel osztozik ebben Magyarország fővárosának közönsége. Dicső nap ez, egy negyedszázad háttára, melynek kezdetén császári és Apostoli királyi Felsőged nagy őseinek legdrágább örökébe lépett; egy korszak ez az élet tengerén, mely nagyszerű eseményeivel a történelem évkönyveit gazdagítja.”¹²

Ezen negyedszázad kezdetén hiúsult meg a városegyesítés, midőn az ifjú Ferenc József elfoglalta tehetetlen elődjének trónját, hogy energikusan hozzalásson a városegyesítő Magyarország eltiprásához és hosszú időre lehetlenné tegye Budapest megalapítását.

22

Mindhárom egyesülő város német volt. A lakosság majd fele még az egyesülés időpontjában sem magyar anyanyelvű. A nem magyar anyanyelvűeknek pedig alig a negyede tud magyarul.¹³ A magyarok között jóval nagyobb a németül tudók aránya. A városok elsődleges nyelve a német. Az 1868-as nemzetiségi törvény értelmében a törvényhatóságokban a nemzetiségi nyelvek is használandók, amennyiben ezt a képviselők legalább ötöde kéri, s a törvényhatósági tisztviselőknek a felekkel szemben „lehetőségig” – Eötvös József eredeti törvénytervezete szerint: kötelezően – ezek nyelvét kell használni. Az amúgy is kilúgozott nemzetiségi törvény elszabotálása mindennapos volt Magyarországon már akkor is. Azonban az egyesített fővárosról szóló törvény egyenesen kizárta a nemzetiségi törvény alkalmazását a fővárosban. És ezzel a magyar politikai osztályban ekkor Deák Ferenc kivételével szinte mindenki egyetértett.

Gerlóczy Károly alpolgármester beiktatási beszédében kiemelte: „lelkesült buzgalommal fogok azért minden alkalmat megragadni, hogy drága kincsünk, az édesen hangzó magyar nyelv az őt megillető polczon virággzásra emelkedjék, hogy a törvénynek e részbeni rendelete ne csak egyszerűen hajtassék végre, hanem tapintatos erélylyel mielőbb eléressék az, hogy Bu-

¹¹ *Budapesti Közlöny*, 1873. november 25.

¹² *Budapesti Közlöny*, 1873. november 27.

¹³ Buza Péter: *Az első nap Budapesten*, Maecenas Könyvek, 1998, 9. o.

dapest Magyarországnak szivben-lélekben; de egyúttal nyelvben is valódi magyar fővárosa legyen.”

A *Politikai Újdonságok*nak a pesti önkormányzat utolsó üléséről szóló cikkében többek között azzal méltatják a búcsúzó önkormányzatot, hogy már addig sem a nemzetiségi törvény szellemében tevékenykedett: „Az egyesült főváros most már kezd méltó lenni egy országhoz, de hogy Magyarországnak is méltó fővárosa legyen, az a most megalakult képvisellettől függ, mert az van arra hivatva, hogy itt megerősítse a nemzeti szellemet, s eleget tegyen azon követeléseknek, melyek arra szükségesek, hogy vidéki magyar embert ne epeszsen hazája fővárosában honvág. A főváros rendezéséről szóló törvény nyíltan hirdeti ezt, mikor elrendeli, hogy mind a hivatalos, mind a tanácskozási nyelv, mind pedig az egész ügyvitel és kezelés magyar legyen. E tekintetben teljes elismeréssel kell visszaemlékeznünk Pest városának hat évig működött képviselétére, mely a nemzeti szellemnek, a magyaros érdekeknek ápolója és gyámola volt, s nemcsak eleven érzéket tanúsított egy magyar főváros föltételei iránt, hanem erélylyel is igyekezett létesíteni ily föltételeket. Budán azonban sok tekintetben mutatkozott a múlt korszakból öröklött baj.”¹⁴ Barna Mihály főjegyző a pesti önkormányzat érdemei között említi, hogy „megalakulása után alig kis időre kimondta amaz emberbaráti, szabadelvű határozatát, hogy Pest városában ezentúl csak felekezetenlküli néptanodákat fog megengedni”.¹⁵ A felekezeti iskolák számának csökkentése szintén a nemzetiségi nyelvű oktatás visszaszorítását szolgálta.

Törs Kálmán *A Honban* módfelett csodálkozik azon, hogy vannak, akik nem tartják természetesnek, hogy a „más körülmények között részünkről is elismert nemzetiségi igényeiket”, a főváros nemzetiségeivel kapcsolatban nem ismerik el. „Valóságos isten csodája, hogy akadtak olyanok is, a kik ezt másként képzelték, s rosszul alkalmazott szerénységgel, bűnös meghunyászkodással méltányos dolgot vélték cselekedni, ha nehány ezer idegen ajkú, többnyire bevándorolt s a mi körülményeinkbe magukat bele élni nem tudó, vagy vonakodó ember kedvéért megsértének egy egész országot, behozván a hivatalos administratív és tanácskozási nyelv dualizmusát. Mert nem kell ám azt hinni, hogy a német nyelvnek a magyar nyelv mellé egy rangba helyezése az ország fővárosában – csupán ez ország magyar ajkú polgárait fogta volna sérteni. Megsértett volna az minden más nemzetiséget is, mely ez esetben joggal kérdezheti vala, hogy ha már a magyar mint diplomatiái nyelv jogosultsága előtt meghajol is, mért kelljen mint szerbnek, romának, tótnak stb. meghajolnia még a német előtt is? s valóban joggal követelhetne volna, hogy az ő nyelve is fogadtassák el olyanul, minőnek a német elfogadtatott. Az lett volna aztán az igazi Babel.” A cikk további részéből kiderül, hogy a Budapestre látogató vidéki emberek otthonosságának szempontja csak a magyar ajkú vidékiekre vonatkozik: „Mindazonáltal félő, hogy a magyarosodási processus... sokkal lassúbb lesz, semhogy három-négy évtized előtt elmondhatnók, hogy Magyarországnak most már megvan a maga

¹⁴ *Politikai Újdonságok*, 1873. október 29.

¹⁵ Uo.

magyar fővárosa. [...] Budapesten a lakosság német tömegének legnagyobb részben a főváros német környezete nyújt kiapadhatatlan succescentiát. Itt van a dunáninnyi részen Soroksár, Haraszt, Taksony – a dunántulini Promontor, Budaörs, Buda-Kesz, Török-Bálint, Tor-Bágy, Vörösvár, Hidegkút stb., mind a legközvetlenebb közelében a fővárosnak. Ezek képezik éléskamráit s mellőzve a belőlők itt rendes szolgálatban, huzamosb foglalkozásban időző, vagy pláne ide települő lakosokat, – naponkint ezrével tolnak a fővárosba, melynek lakossága kénytelen-kelletlen érintkezni kényszerül velők, mert tőlük veszi a mindennapit, s érintkezésében kénytelen az ő nyelvüket beszélni, mert ők más nyelvet nem beszélnek. E folytonos érintkezés mellett képzelhetetlen, hogy a fővárosnak kivált alsóbb osztályai egyhamar megmagyarosodjanak, sőt az sem akadályozható meg, hogy a magyar rész elnémetesedjék. Pest megye közönsége valóban nagy szolgálatot tenne a magyarság ügyének, ha befolyását, természetesen, a legkisebb kényszerítés elkerülésével arra használná fel, hogy e községek oly jegyzőket, tanítókat, sőt, ahol netán patronatusi joggal bir, lelkészeket nyerjenek, kik a mellett, hogy a német nyelvet tökéletesen birják, lassankint megbarátkoztatnák e községek lakosságát azzal az eszmével, hogy gyermekeiket magyarul is taníttassák.¹⁶

Ahogy Törs Kálmán írja, „valóságos isten csodája, hogy akadtak olyanok is, a kik ezt másként képzelték”. Deák Ferenc volt az Isten ilyen csodája. Azt a nézetet képviselte, hogy a fővárosi közgyűlésre nem kell a magyar nyelv kizárólagosságát ráerőltetni. A magyar nyelv idővel amúgy is domináns lesz Budapesten. *A Hon* kioktatta a haza bölcsét: „Most már beláthatjuk, hogy mennyi hite vagyon nékie e haza gyermekeinek hazafiságában; hogy hiszi, a mit mi korlátolt eszű emberek sehogy sem bírtunk elképzelni, miszerint Budapest virilisei, kik 30-40 évi itt tartózkodás után se tudtak, de egy árva kukkot se megtanulni magyarul – a városi közgyűlésen most már magyarul fognak perorálni. No hát akkor csak engedjük a dolgot. Bízunk a Magyarok Istenében, ő majd fenn fogja tartani nyelvünket; s ha ez a bizalom [nem] volna elég teljes megnyugtatósunkra, hát akkor ott van Deák Ferencz reménye, hogy a város nyelve valószínűleg magyar lesz! Mindenesetre vigasztaló tudat, hogy nemzetiségünk már olyan erős, hogy nem is szükséges neki egyéb garancia, mint a Magyarok Istenébe vetett bizalom, és a haza bölcsének az a reménye, hogy valószínűleg nem fogunk elveszni.”

A névtelen cikkíró úgy véli, hogy a magyarságot a hazájában nap nap után olyan támadások érik, hogy „ma már nem nyúlhatunk nemzetiségünk védelmében oly erélyes intézkedéshez, mely túlzó lehetne s mely túlcsapathatna az önvédelem határain”.¹⁷

A város és az ország történelme azóta igazolta, hogy ahol a más nyelvű polgár idegen lehet, ott anyanyelvétől függetlenül bárki az lehet.

---

¹⁶ *A Hon*, 1873. november 12.

¹⁷ *A Hon*, 1872. november 11.

A Neugebäude helyén

A Szabadság tér és emlékművei

Írásunk tárgyát, a Szabadság teret egy rövid utcácska választja el Magyarországi politikai szempontból legfontosabb közterületétől, a Parlament előtti Kossuth tértől. Maga a Szabadság tér alig több százévesnél, ami viszonylag rövid idő egy város életében. Központi fekvése, mérete és közvetlen kapcsolódása a Kossuth térhez azonban szinte predestinálta arra, hogy ikonikus szerepet kapjon az egymást váltó politikai rendszerek emlékezetpolitikájában – a 20. század elejétől napjainkig.

Először a két világháború közötti Horthy-korszak (1920–1944) „rendezte be” a teret saját irredenta aktuálpolitikai céljait megjelenítő szobrokkal-émlékművekkel, miközben a Kossuth térre a nemzeti emlékezet sokkal stabilabb, elfogadottabb alakjainak szobrai kerültek. A második világháború után a direkt és látenszen irredenta emlékek eltűntek, egy – ma is álló – hatalmas szovjet „felszabadítási” emlékműnek adva át helyüket. S a „szoborkeringő” – részben depolitizálva, részben át- és újrapolitizálva a teret – folytatódott az 1989–1990-es újabb politikai rendszerváltozás után is.

*

A vezetékes víz és csatornázás előtti korokban a folyóparton álló települések természetes terjeszkedési tere a víz folyásával szembeni irány volt. Ez lett volna magától értetődő a 19. századi Pesten is – az északi irányú terjeszkedés a friss, szennyezetlen víz felé. Csakhogy a Váci körút (ma Bajcsy-Zsilinszky út) és a Duna-part közötti, 700-750 méter széles Lipótváros közepén ott trónolt a 300 × 300 méter befoglaló méretű, hatalmas Újépület, mintegy ledugaszolva a város északi terjeszkedését.

A Neugebäude Isidore Canevale tervei alapján épült 1786–1814 között, az építkezés vezetője Hild József édesapja, Hild János volt. A háromszintes, négyzet alakú főépület egy 200 × 200 méteres udvart ölelt körül, négy sarokhoz egy-egy 50 × 50 méteres, szintén belső udvaros, négyszintes sarokpavilon csatlakozott diagonálisan. Eredetileg kaszárnyának készült, de a napóleoni háborúk idején, majd az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc után börtönként funkcionált. Az északkeleti sarokpavilon közelében lévő kivégzőudvaron lőtték agyon 1849. október 6-án gróf Batthyány Lajos miniszterelnököt, majd másokat is, s a szabadságharc résztvevői közül is sokan raboskodtak az épületben. A kortársak „magyar Bastille”-ként emlegették, az önkényuralom, a neoabszolutizmus (1849–1867) egyik leggyűlöltebb szimbóluma lett.

Az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezéssel funkcióját teljes egészében elvesztő épület részleges lebontását és a terület beépítését már az 1871–

1872-es városrendezési terv célul tűzte ki. A tényleges lehetőséget ehhez azonban az 1894. évi XX. törvény adta meg.¹ A törvény rendelkezése szerint az Újépület helyén épülő új házak tizenöt évig adómentesek (amennyiben legalább 48 láb magasak, és 1905. augusztus 1-jéig „lakható állapotba helyeztetnek”), majd újabb tizenöt évig a házak lakbérjövödelmének csak 10 százaléka az adó.

A Budapest fejlesztéséért felelős testület, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának (FKT) még az évben kiírt pályázatára több mint négy tucat terv érkezett, a végül megvalósított beépítési javaslatot azonban csak 1897-ben nyújtotta be Palóczy Antal. A fekvő diadalkaput formázó terv látszólag teljesen szimmetrikus. Csakhogy – mint arra Bugár-Mészáros Károly építészettörténész rámutatott – az északi záródás két középső épülettömbjének tömegaránya 7:8. Ezáltal a tér félköríves záródásának középpontjából a leendő Vécsey utca és a majdani Vértanúk tere tengelye pontosan az ekkor még javában épülő Parlament majdani kupolájára mutat.² Az Újépületet 1898-ban lebontották, s a területén létesült 29 épület (ebből kilenc néz a térre) mindegyike felépült határidőre.

Közben 1900-ban az FKT neveket adott a létrejövő új közterületeknek. Amelyik utca korábban már létező utca folytatásaként épült fel, ott egyszerűen kiterjesztették a történeti utcanévet az új szakaszra is (Zoltán utca és Honvéd utca). A négy új, rövid utcácska elnevezésénél az 1848–49-es szabadságharcra, illetőleg az azt követő megtorlásra gondoltak, hiszen három aradi vértanúkról neveztek el (Vécsey utca, Aulich utca és Kiss Ernő utca). (Hogy miért éppen róluk, nem tudjuk, hiszen korábban a 13 aradi vértanúból csak háromnak, Damjanich Jánosnak, Desseffy Arisztidnek és Knézich Károlynak nevét viselte közterület Budapesten.) A negyedik utca pedig minden bizonnyal azért lett Perczel Mór utca, mert a szabadságharc legendás tábornoka a névadást megelőző évben hunyt el. Maga a tér pedig szintén a „magyar Bastille”-ra, az elnyomásra utalva kapta a Szabadság tér nevet.

Irredenta szobrok

Az épületdíszítő szobrokat követve – a Szabadság tér 15. homlokzati timpanonjában van például Kossuth Lajos egész alakos, első budapesti szobra – az első valódi emlékművek a Horthy-korszak elején jelentek meg a téren.³ Egy berendezkedő politikai rendszer első szimbolikus lépései mindig hangsúlyosak. A Horthy-korszak pedig a Szabadság téri *Irredenta szobrokkal* kezdte meg a közterek elfoglalását 1921 januárjában – hét hónappal a trianoni békeszerződés aláírása után. Az I. világháborút lezáró trianoni béke-

¹ Digitálisan: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89400020.TV&searchUrl=/ezer-ev-to-rvenyei%3Fkeyword%3D1894.%2520> (Letöltés: 2019. 10. 09.)

² Bugár-Mészáros Károly: A budapesti Szabadság tér. Örökség, 2008. 12. sz. 3–7. p. Digitálisan: http://epa.oszk.hu/02100/02163/00022/pdf/EPA02163_orokseg_0812.pdf (Letöltés: 2019. 10. 09.)

³ A Szabadság tér szobrairól összefoglalóan lásd: Prohászka László: Ahol a Neugebäude állott. A Szabadság tér szobrai és emléktáblái. In uő.: Szoborhistóriák. Bp., 2004. Városháza, 81–88. p.

szerződéssel Magyarország elveszítette történelmi területének kétharmadát, s kormányának legfőbb politikai célja a következő két és fél évtizedben a területi revízió, vagyis az elcsatolt területek visszaszerzése lett. Mivel azonban a magyar állam – a békeszerződést aláírva és becikkelyezve – nem folytathatott háborús uszítást, irredenta politikát (erősen redukált haderejével ez komolytalan is lett volna), a tényleges cselekvő szerepét átadta az irredenta mozgalmat irányító Védőligák Szövetségének.

A sietség – mint általában lenni szokott – együtt járt az emlékműállítás ekkorra már kanonizálódott játékszabályainak felrúgásával. Pályázat kiírása szóba sem került, a négy alkotó közvetlenül kapta a megbízást. S hogy a kőbe faragás vagy bronzöntés idejét – és nem mellesleg: költségeit – megspórolják, olcsó sírköves technikával, műkőből öntötték a szobrokat. A cél itt nem az örökkévalóság volt, hanem hogy minél hamarabb fel lehessen őket avatni – és azután „használni” a szobrok üzenetével szakralizált „politikai teret”.

A felállításukra irányuló sietség, valamint a megszokott 5/4-esnél nagyobb, csaknem kétszeres életnagyságú méret politikai nyomatékot adott a négy szobor üzenetének, amelyek az elszakított országrészeket szimbolizálva nem csupán a Trianon elleni tiltakozást testesítették meg, hanem az elszakított területek visszaszerzésére irányuló aktív irredenta politikát is. Ezek köré a szobrok köré szerveződött a következő évtizedek legtöbb revíziós-irredenta tömegrendezvénye, innen mutogatta a hatalom az izmait az utódállamoknak, hogy „Nem! Nem! Soha!”. Ezért készültek ezek a szobrok.

A tér északi, félköríves záródásának háromszög alakú gyeptükrein álló szobrok közül a Duna felőli szélső *Nyugat* egy, a koronára hanyatló alélt férfit ábrázolt kezében a nyugati vármegyék címerével, fölötte a romantika korában „született”, fiktív ősmagyar hadisten, Hadúr alakja kivont karddal (Sidló Ferenc alkotása). Mellette az *Észak* szobron egy három méter magas, keresztre feszített Hungária istenasszony (Magyarország védőszentjének, Szűz Máriának és a pogány „ősanyának” szintén a romantika alkotja „keveréke”) és egy hozzásimuló szlovák („tót”) kisfiú látható, kettejüket kivont karddal védi egy kuruc vitéz (Kisfaludi Strobl Zsigmond műve). A *Kelet* szobron a bilincsekbe vert, Erdély címerét szorító alakot szabadítja fel éppen Csaba vezér, a hun fejedelem, Attila fia, a székely eredetmítosz „ősatya” (Pásztor János alkotása). Végül a *Dél* szobron egy keménykötésű magyar férfi karddal és pajzzsal védően áll egy német („sváb”) leány mellett (Szentgyörgyi István műve). Ősmagyar romantika, erőkultusz sugárzik mindegyikről. Érdemes még megfigyelni az elszakított területeken élő nemzetek megjelenítését: az *Észak* szobron a szlovák nemzet kiskorú, gyermek, a *Délen* a német leány, tehát mindegyik védelemre szorul. Védelmet pedig csak a magyaroktól kaphat – a szobrok üzenete szerint A *Kelet* szobron ugyanakkor – hiányával sokatmondóan – nincs román szereplő.

Nem Trianon fájdalmát és nem a békés egymás mellettélést, egyáltalán: nem a békét hirdették ezek a szobrok – ezt már az avatóbeszéd is egyértelművé tették. Amit a hivatalos politika nem mondhatott ki, kimondatta a támogatásával működő társadalmi szervezetekkel. Urmánczy Nándor, a

Védőligák Szövetségének vezetője így zárta avatóbeszédét: „Ezek a szobrok igazságot követelnek. Ez a hely a nemzet búcsújáró helye, de egyúttal a gyűlölet és a bosszú kohója legyen. Ez a hely mostantól fogva bekapcsolódik Európa véres történetébe.” Zadravetz István tábori püspök pedig katolikus főpap szájából szokatlannak hangzó szavakkal esküdt: „A magyarok Istene, a szent zászló, a szabad ég, a magyar lélek a tanúnk, hogy addig nem nyugszunk, amíg Északkal, Déllel, Kelettel, Nyugattal nem egyesülünk.”⁴

A következő két évtizedben ezek a szobrok – mint majd látni fogjuk: kiegészülve hasonló üzenetű újabb emlékművekkel – területrevíziót követelő tömeggyűlések, tüntetések tucatjait vonzották a térre.⁵ Így aztán nem csodálkozhatunk, hogy az irredenta szobrok órája csak a II. világháború utáni politikai fordulatig ketyegett. 1945 augusztusában lebontották, s mivel értéktelen anyaguk nem volt újrahasznosítható, megsemmisítették őket.⁶

Batthyány-örökmécses

Alig több, mint két hónappal azután, hogy a törvényi előírásnak megfelelően az Újépület helyén emelt épületek „lakható állapotba helyezettek”, s ezzel megszületett az általuk közrefogott Szabadság tér, 1905. október 6-án fogalmazódott meg a főváros vezetésében az indítvány, hogy az egykori „magyar Bastille” történetének legsötétebb mozzanatára, gróf Batthyány Lajos miniszterelnök kivégzésének emlékére „örökégő lámpát” állítson a főváros. A helyszín is adta magát, hiszen a kivégzőudvar az északkeleti sarkpavilon közelében volt, annak helyén pedig negyed körcikk alapú teresedés lett a rendezés során. Hiába volt azonban már másfél év múlva kész az örökmécses terve, az avatásra – lényegesen leegyszerűsített formában – két évtizedet kellett várni. A klasszicizáló talapzaton álló bronz örökmécses 1926. október 6-án avatták fel az 1848–1849-es szabadságharc utolsó élő honvédjének jelenlétében.⁷

A szabadságharc és benne az aradi tizenhárom vértanú, valamint Batthyány mártíromságának megítélése soha nem volt vitatott a magyar nemzettudatban. Az október 6-i nemzeti gyásznapon a Horthy-korszakban rendszeresek voltak a megemlékezések az örökmécsesnél, s ha ezek gyérültek is a szocializmus évtizedeiben, a napra és a helyre soha nem borult a feledés homálya. Sőt, a politikai rendszerváltozás mintegy előjeleként egy pillanatra szimbolikus politikai szerepet is kapott az örökmécses. 1988. június 16-án ugyanis a Nagy Imre és mártírtársai kivégzésének 30. évfordulóján tartott ellenzéki tüntetésen *Batthyány–Nagy Imre-örökmécsessé* „keresztelték át” a tüntetők, s a hangsúly itt egyértelműen az 1956-os forradalom mártír miniszterelnökének nevére esett.

⁴ Liber Endre: Budapest szobrai és emléktáblái. Bp., é. n. [1934.] 310–312. p. (Statistikai Közlemények, 69. kötet, 1. szám)

⁵ Zeidler Miklós: A magyar irredenta kultusz a két világháború között. Bp., 2002. Teleki László Alapítvány, 137 p. Digitálisan: <http://mek.niif.hu/06000/06030/06030.pdf> (Letöltés: 2019. 10. 09.)

⁶ Pótv János: Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika. Bp., 2003. Osiris, 60–64. p.

⁷ Liber i. m. 323–324. p.

Ereklyés Országzászló

A terület múltja után ismét a vágyott jövő felé billent a tér emlékműveinek üzenete. Az 1928-ban a nemzeti ünnepen, augusztus 20-án felavatott, a délre néző *Irredenta szobrokkal* szembeforduló *Ereklyés Országzászló* ugyanis tobzódott az irredenta jelképekben. Talapzata egy szószerék, ebből emelkedik ki a húsz méter magas zászlórúd, rajta állandóan félárbócra eresztett nemzeti lobogóval. A zászlórúd csúcscsúcsa egy egy méter magas, esküre emelt jobb kéz, melyet Horthy Miklós kormányzó keze után mintázott az alkotó, Füredi Richárd. A talapzatban kialakított ereklyekamrában – az egykori koronázási dombokhoz hasonlóan – ereklyeföldet gyűjtöttek össze a Trianon utáni Magyarország minden városából és községéből, az elszakított területek összes korábbi törvényhatóságából, továbbá a magyar történelem nevezetes helyszíneiről, az 1241-es, tatárok elleni muhi csata mezejétől az I. világháborús hadszínterekig.

Ezt az emléket is a Védőligák Szövetsége állíttatta, homlokzatán a középkori magyar uralkodócsaládok címerei társaságában Urmánczy Nándor politikus, az *Irredenta szobrok* kezdeményezőjének jelmondata állt: „A mi országunk a Kárpátok országa, Nagymagyarország. 896-ban alapította Árpád fejedelem, fennmarad a világ végezetéig.” A zászlórúd tövében a magyar eredetmítosz kiterjesztett szárnyú turulmadara, alatta két márványtáblán viszont aktuális politikai üzenek, azt bizonyítandó, hogy a területi revízió gondolata immár külföldön is támogatókra talált. Balról Lord Rothermere brit sajtómágnás 1927. június 21-i, *Daily Mail*-beli cikkének címe angolul és magyarul: „Hungary’s Place in the Sun – Magyarországnak helye van a nap alatt”. Jobbról pedig Mussolininek a római szenátus 1928. június 5-i ülésén (két és fél hónappal az országzászló avatása előtt!) tett kijelentése olaszul és magyarul: „I trattati di pace non sono eterni – A békeszerződések nem örökérvényűek”. A talapzat hátoldalába a *Magyar hiszekegy* volt bevésve – miként az országzászló és az *Irredenta szobrok* közötti „trianoni virágágy”-ban is ugyanez a vers volt élő virágokból kirakva –: „Hiszek egy Istenben, / Hiszek egy Hazában, / Hiszek egy isteni örök igazságban, / Hiszek Magyarország feltámadásában. / Ámen.” Az állandóan félárbócra engedett lobogó az ország megcsonkításának gyászát idézte nap mint nap, a zászlórúd csúcán az esküre emelt kéz pedig az elszakított területek visszaszerzésére esküdött, miként a monumentumot felavató Urmánczy Nándor és vele együtt a tömeg: „Mindaddig nem lesz nyugvás, amíg Szent István földjét vissza nem szereztük, amíg ez a zászló fel nem repül az árbóc csúcára! Isten minket úgy segítse!”⁸

Kiteljesedett ezzel a Horthy-korszak bel- és külpolitikájának alapkövét képező területrevíziós gondolat. Amit az *Irredenta szobrok* még csak szimbólumokkal üzentek, az az *Ereklyés Országzászlón* már kőbe véselt programmondatokban jelent meg. A Rothermere- és Mussolini-idézet pedig a korabeli hatalomnak azt a vágyát igyekezett tényként megjeleníteni, hogy a trianoni négy döntőbíró nagyhatalomból kettő már át is állt a magyar revízió mellé.

⁸ Liber i. m. 344–436. p.; Pótó i. m. 52–56. p.

Az *Ereklyés Országzászló* az általa hirdetett célokkal (is) elvesztett II. világháború után aligha maradhatott volna a helyén – de már azt sem érte meg, hogy az irredenta célokkal szakító utókor az üzenete miatt bontsa le. Mint majd látni fogjuk, 1945 kora tavaszán egyszerűen útban volt a saját emlékművét építő szovjet Vörös Hadseregnek, s nyom nélkül eltüntették.

Virulj! Széchenyi-emlékkút

Két évet kellett várni az újabb köztéri műre a téren, amely ismét a hely múltjának állított emléket. 1930 végére készült el ugyanis a tér déli részén a „Virulj!” feliratú *Széchenyi-emlékkút*, rajta egy bronz domborművel (Telcs Ede alkotása), melyen ünneplők körében egy hölgy facsemetét ültet. Felirata – idézet a *Jelenkor* című lap 1846. márciusi tudósításából – ezt mondja a jelenetről: „Míg Széchenyi gróf fáradoz a nagy kezdet valószínűsítés körül, azalatt neje Pesten első fáját ülteti be az új közsétatérnek, melynek alapítója ugyanazon dicséretes magyar, tett és szó embere. Azon pillanatban, midőn március 3-kán a grófnő a platánt ezen szóval: virulj! a földbe ültet, mozsárdurrogások rázták meg a léget s hangos népörömkialtozás zendült meg. Minden jelenvolt hölgy, magas rangú úgy, mint polgárosztálybeli, megöntözték a helyet és nyalábot.”

Gróf Széchenyi István felesége tehát elültette egy park első fáját, de hogy valójában minek is állított emléket a díszkút, ahhoz egy évszázadot vissza kell mennünk az időben. Az Újépület telke ugyanis lényegesen nagyobb volt, mint maga az épület, így annak déli homlokzata előtt egy 300 × 40 méteres beépítetlen terület húzódott. Eső utáni állapotát plasztikusan mutatja, hogy a Váci körútról ide befutó utcácska (ma Bank utca) a 19. század első felében a német Koth Gasse, azaz Sár utca nevet viselte.

Ezt a nyáron homokviharak uralta, tavasszal és ősszel sártengerbe fúló területet nézték ki a környék lakói egy városi park létesítésére, és segítségül Széchenyihez fordultak 1845-ben. A gróf felkarolta a tervet, s közvetítésével a pesti Sétány Társulat engedélyt kapott a terület parkosítására.⁹ Széchenyi célja a sétatérrel – természetesen az egészségesebb környezet megteremtése mellett – ugyanaz volt, mint a Nemzeti Kaszinóval vagy a lóversenyek meghonosításával: alkalmakat és helyeket teremteni, amelyeken és ahol a különböző társadalmi rangú emberek találkozhatnak, politikai közösség alakulhat ki, megteremtődhet a nemzet.

Ettől kezdve a Koth Gasse neve Promenaden Gasse, a neoabszolutizmus elnémetesítő kényszerére ellenerőként fellépő magyarosítás idején pedig hol Séta utca, hol Sétatér utca. Ez utóbbit szentesítette aztán 1874-ben a Pest, Buda és Óbuda egyesítésével létrejött Budapest utcaneveit egységesítő Fővárosi Közmunkák Tanácsa (FKT). Az FKT egyik vezérlő elve a

⁹ Liber i. m. 392. p. Továbbá: Gárdonyi Albert: Széchenyi István szerepe Budapest főváros-sá fejlesztésében. In *Tanulmányok Budapest múltjából*. IX. kötet. Szerk. Némethy Károly, Budó Jusztin. Bp., 1941. 1–31. p. A sétatérrel: 10–12. p. Digitálisan: http://epa.oszk.hu/02100/02120/00009/pdf/BPTM_TBM_09_001-031.pdf (Letöltés: 2019. 10. 10.) Lásd még: Viczián Zsófia: Pest első platánja és sétateré. http://pestbuda.hu/cikk/20181018_pest_első_platanja_es_setatere (Letöltés: 2019. 10. 10.)

köztérnek elnevezésénél az anciennitás volt, vagyis igyekeztek megőrizni a régi, történelmi neveket. A másik alapelv pedig a funkcionalitás vagy célra tartás volt, azaz hogy milyen jellemző épület, foglalkozás stb. kapcsolódik az utcához, avagy mi felé vezet az. Ez a két alapelv ütközött össze 1905-ben, amikor – az utolsó épület is felépülvén – véglegesen kialakult a Szabadság tér, s ezzel gyakorlatilag megszűnt a Sétatér, beolvadt a Szabadság térbe. Az FKT-ok nélkül nem nagyon nyúlt régi utcanevekhez, ez esetben mégis ezt tette, s az immár értelmezhetetlen Sétatér utca nevét a tér és az utca saroképületeként felépült Osztrák–Magyar Bank (ma Magyar Nemzeti Bank) után Bank utcára változtatta.

Magyar Fájdalom szobra

A kétévenkénti avatásokkal rohamléptekben benépesedő tér következő emlékműve ismét Trianonhoz kapcsolódott. Stílszerűen a nemzeti gyásznapon, 1932. október 6-án avatták fel a Nemzeti Bank épülete előtt a *Magyar Fájdalom szobrát*. Maga a szobor egy pompás női akt, angol és magyar felirata teszi politikai emlékművé, az „irredenta emlékek terének” részévé: „Ez a szobor a trianoni szerződés által elrabolt gyermekei sorsát sirató Magyarország fájdalmát jelképezi. Alkotója francia szobrász, Emile Guillaume. Ezen emlékművet a szenvedő magyar nemzetnek ajánlotta fel Magyarország angol barátja, Viscount Rothermere. – This figure symbolical of Hungary mourning over the fate of her children wrested by the treaty of Trianon. Is the work of the French sculptor Emile Guillaume and is dedicated to the suffering Hungarian Nation by a sympathising Englishman Viscount Rothermere”. Az angol adományozó és francia szobrász kettősségéből avatóbeszédében Herczeg Ferenc író világpolitikai változásokat vélt kihallani: „Íme egy angol gondolat francia testet ölt, hogy azt mondja a magyarságnak: fájdalmatokban nem vagytok egyedül, mi veletek érzünk.”¹⁰ Azt a hamis bizakodást sugallva ezzel, hogy a területi revízió magyar politikai programja mögé – az *Ereklyés Országzászlón* megjelenített britek és olaszok mellé – immár a franciák is felsorakoztak.

A szobor további, hányatott története az emlékművek politikai kiszolgáltatottságának elgondolkodtató példája. 1947-ben eltávolították a fővárosban a Lord Rothermere-rel összefüggésbe hozható összes emléket – köztük a *Magyar Fájdalom szobrát* is, pedig elég lett volna a feliratait levésni. Erre utal, hogy már egy évvel később ismét felállították egy alacsony, felirat nélküli posztamensen a Margitszigeten, a Palatinus strand bejáratánál. A felirat eltűntével lefoszlott a szoborról a „magyar fájdalom”, az „irredenta emlékek teréről” elkerülve pedig a „magyar igazságba” vetett hit, s így lett irredenta emlékműből napfényben fürdőző egyszerű női akttá egy strand bejáratánál. 1967-ben raktárba került, majd 1973-ban a balfi Kastély Szálló parkjában kapott helyet. Négy évtizedig állt ott díszítő szoborként, 2012-ben azonban Sopronban az eredeti magyar felirattal ellátott talapzaton felállítva visszaváltozott Trianon-emlékművé. Egykor sugallt egyéb jelentésrétegeit azonban ma már csak a történelm tartja számon.¹¹

¹⁰ Liber i. m. 416–419. p.

¹¹ Pótó i. m. 71–76. p.

Nemzeti vértanúk emlékműve

Újabb két esztendő múlva a *Batthyány-örökmécses* kapott térben szimmetrikus párdarabot. 1934. március 18-án ugyanis az Újépület egykori északnyugati sarokpavilonjának helyén kialakított, negyed körcikk alakú, a Nádor és a Báthory utca által határolt névtelen teresedésen felavatták a *Nemzeti vértanúk emlékművét*. Mártíremlékmű tehát ez is, miként az örökmécses, ez az emlékezet viszont a közelmúltra reflektál, s üzenete nagyon is közel esik a Szabadság téren ekkorra már uralkodóvá vált Trianon-tematikához. Nemzeti vértanúknak ugyanis a Horthy-korszakban az 1918–1919. évi forradalmak, tehát a polgári-demokratikus őszirózsás forradalom és a kommunisták vezetete tanácsköztársaság idején meggyilkoltakat neveztek, élükön gróf Tisza István miniszterelnökkel. A német mellett a korabeli magyar közgondolkodást is mérgező „tördőfés-legenda” pedig úgy magyarázta a háború elvesztését, hogy a frontok a hátorszáiban kitört zavargásokforradalmak miatt omlottak össze 1918 őszén (a hátország hátba szúrta a frontokat), így a háború elvesztéséért és ebből következően a megalázó békéért is a forradalmakat terheli a felelősség. Akik pedig tevőlegesen fel léptek ellenük, és ez az életükbe került, ők a nemzet vértanúi.

Az emlékmű egy hatalmas kőpillér, a tetején honfoglalás kori magyar motívumokkal díszített kőkoporsóval, elől és hátul egy-egy, a nagyszentmiklósi kincsről másolt bikafővel, rajtuk áldozati csésze az ünnepi alkalmakkor fellobbanó áldozati tűznek. Az épített rész, Lechner Jenő műve, már 1930-ban állt, Füredi Richárd szobrász azonban csak négy év múlva készült el a két szoborral: a pillér előtt Hungária istenasszony hatalmas, ősmagyar ruhába öltöztetett szobra állt fején a Szent Koronával, a pillér hátoldalán pedig egy meztelen férfi vívott sikeres harcot egy sárkányszerű szörnyvel. A férfi a magyarságot, a megtaposott, legyőzött szörny pedig a bolsevizmust, a tanácsköztársaságot szimbolizálta.¹² Az ősmagyar pogányság és az erő apoteózisa ez az emlékmű is, miként a közeli *Irredenta szobrok*. A kis tér két év múlva az emlékműről kapta a Vértanúk tere nevet, majd 1945-től 1990-ig egy kommunista mártír, Ságvári Endre nevét viselte, azóta ismét Vértanúk tere.

Az FKT már 1945 áprilisában határozatot hozott az emlékmű eltávolításáról (ez volt az első ilyen határozata), majd augusztus elején Vas Zoltán polgármester utasítást adott azonnali lebontására – egy jó hónapig mégis a helyén maradt. Ez a két mozzanat azonban jól mutatja, hogy a politikai hatalom új birtokosai a múlt átértékelésében elsődlegesnek 1918 forradalma és az 1919-es tanácsköztársaság emlékének újrajrását tekintették. Végül nem „bontották”, hanem „döntötték”: „dicstelen véget ért az ellenforradalom halottjait dicsőítő emlékmű. Budapest népe ledöntötte a gyűlölt szégyenoszlopot” – olvasható a *Jövendő* című lap 1945. szeptember 30-i tudósításában. S hogy kit is értsünk „Budapest népe” alatt, arra válaszol egy helyszíni fotó: a szobordöntést figyelő tömegben egy zászlót emelnek magasba, felirata tisztán olvasható: Magyar Kommunista Párt.¹³

¹² Liber i. m. 388–389. p.

¹³ Pótó i. m. 50–52. p.

A Ságvári téren az 1960-as években kis vízmedencét építettek, körben padokkal és fákkal, hogy a névvel bíró önálló közterületet fizikailag és optikailag is leválasszák a Kossut térről. (Ne feledjük: a vele szimmetrikus terecskének, melyen a Batthyány-örökmécses áll, máig nincs neve.) Mint majd látni fogjuk, e fölé a vízmedence fölé került Nagy Imre hídon álló szobra 1996-ban, innen távolították el 2018 decemberében a Kossuth tér 1944 előtti „képzőművészeti arculatának” visszaállítása ürügyén, s itt avatták fel 2019. október 31-én a Nemzeti vértanúk emlékművének részben rekonstruált másolatát. Részben rekonstruált, mert az eredetiről nem maradt fenn teljes körű fotódokumentáció, a felvéselt nevek egy része így rekonstruálhatatlan.

Az emlékmű felállítását magyarázó hátoldali felirat viszont új tartalmat igyekszik adni a „nemzet vértanú”-nak. Az eredetin csak ennyi szerepelt: „A Fehér Ház kezdeményezésére kegyelettel emelte a magyar nemzet”, ahol a „Fehér Ház” a jobboldali tiszteket tömörítő Fehér Ház Bajtársi Egyesületet jelenti. Az emlékmű újraállított másolatán ennek helyén a következő felirat olvasható: „A szovjet fegyverek árnyékában hatalomra került kommunisták által meggyilkolt, megnyomorított, tönkretett, elüldözött áldozatokra is emlékezve újraállította az Országgyűlés 2019-ben.” „A szovjet fegyverek árnyékában hatalomra került kommunisták” kitétel aligha hozható összefüggésbe az emlékmű előoldali feliratával: „A nemzet vértanúinak 1918–1919”. Hiszen hol voltak még a kommunisták – nem is beszélve a „szovjet fegyverek”-ről –, amikor az első „nemzeti vértanú”, az emlékmű rekonstruálhatatlan áldozati listájának élén szereplő gróf Tisza Istvánt meggyilkolták!

Bandholtz-szobor

Egy szobor, emlékmű csak környezetével együtt értelmezhető. Vagyis ugyanaz a szobor más környezetben más jelentésárnyalatokkal gazdagodhat. Különösen igaz ez a Szabadság téren ismét csak két évvel később, 1936. augusztus 23-án felavatott *Bandholtz-szoborra*. A hely kiválasztását akár természetesnek is vehetnénk – bár az amerikai követség akkor még csak egy éve, 1935-től használta a Szabadság tér 12-es épületét –, mivel az ábrázolt személy, Harry Hill Bandholtz az Amerikai Egyesült Államok hadseregének tábornoka volt, aki a párizsi békekonferencia által Budapestre küldött Szövetséges Katonai Bizottság tagjaként 1919. augusztus közepétől mintegy hét hónapot töltött a magyar fővárosban. De mivel is érdemelte ki a szobrot?

A tanácsköztársaság bukása után, 1919. október 5-én a Budapestet megszállva tartó román hadsereg egységei 16 teherautóval megjelentek a Magyar Nemzeti Múzeumnál azzal a céllal, hogy korábban elkészített listák alapján elszállítsák a múzeumból mindazon műkincseket, amelyeknek bármi közük volt Erdélyhez. (Követelésüket azzal indokolták, hogy mivel Erdély területe immár Romániához tartozik, joguk van a terület történelmi emlékeire is.) A múzeum dolgozói a termeket bezárták, a kulcsokat eldugták, hogy ha már, akkor csakis erőszakkal lehessen a műtárgyakat elvinni

– majd az antantmisszióhoz fordultak segítségért. (Tudták ugyanis, miként a románok is, hogy a katonai bizottság négy nappal korábban már elutasította a románok követelését, és a tárgyak esetleges átadását a bizottság előzetes jóváhagyásához kötötte.) A bizottság soros elnöke, Bandholtz tábornok két kísérelőjével még aznap este megjelent a múzeumnál, és lepecsételte az összes lezárt ajtót. („Mivel a románok és minden európai kedveli a gumibélyegző-lenyomatokat, és mivel más nem állt rendelkezésünkre, amerikai postacenzúrázó bélyegzőt használtunk fel ehhez” – írta Bandholtz naplójában.) A tábornok egy nyilatkozatot is hagyott az igazgatónál a következő szöveggel: „Mivel a Szövetséges Katonai Bizottság felelős a budapesti Magyar Nemzeti Múzeumban található valamennyi tárgyért, a kulcsot a soros elnök, Bandholtz tábornok, az amerikai képviselő vette magához.”¹⁴ A pecsétek a románok november 14-i távozásáig érintetlenül a helyükön maradtak.

A majdani szobor szempontjából döntő legendamotívum legelőször a tábornok 1925. májusi halála utáni rövid nekrológokban bukkant fel a magyar lapokban. A *Pesti Napló*ban ekképp: „...egyedül lovagló korbácsával felfegyverezve kikergette a múzeum épületéből a román katonáknak egyik fosztogató osztagát.”¹⁵ Ma már persze nehéz lenne eldönteni, hogy valóban volt-e Bandholtz kezében lovaglópálca azon az estén. Valószínűleg volt, hiszen nyilván lóháton érkezett a helyszínre, s egy, a naplójában közölt, más alkalommal készült képen is azt tart a kezében. Az esetről azonban Bandholtz naplóján kívül több hazai, kortárs beszámoló is fennmaradt 1919 novemberéből és 1920 januárjából, s lovaglópálcáról egyikben sem esik szó, pláne nem, hogy azt fegyverként használva Bandholtz bárkit is kikergetett volna a múzeumból. A legenda azonban így rögzült: lovaglópálcával és kikergetéssel.

A tábornok magyarországi tartózkodása idején vezetett naplója 1933-ban jelent meg New Yorkban. Minden bizonnyal ez irányította ismét a figyelmet rá és tettére. A szobor ötlete a szintén New Yorkban élt Eugen Boross, magyar származású amerikai őrnagytól eredt, aki gyűjtést kezdeményezett az amerikai magyarok között. Ez aztán Magyarországon is folytatódott, s így, társadalmi adakozásból állt össze a szoboralap, s ennek felhasználásával készült el Ligeti Miklós szobra: az egyenruhás tábornok kisterpeszben áll, csizmáin sarkantyúk, s háta mögött összefogott kezében ott a lovaglóostor.

Már a szobor készülésének híre diplomáciai vihart kavart. Wallace Murray, az USA Külügyminisztériuma közel-keleti részlegének – ehhez tartoztak akkor a Duna menti országok – vezetője már 1936. február elején arról értesítette főnökét, a külügyminiszter-helyetttest, hogy a washingtoni román követ Románia elleni támadásnak tekinti a szobor budapesti felállítását, hogy kormánya közvetlenül tiltakozni fog ez ellen Budapesten, és hogy

¹⁴ Bandholtz, Harry Hill: *An Undiplomatic Diary*. Ed by Fritz Konrad Krüger. New York, 1933. 136–138. p. Digitálisan: <http://mek.oszk.hu/08200/08202/08202.htm> (Letöltés: 2019. 10. 12.)

¹⁵ *Pesti Napló*, 1925. május 12. 14. p.

elvárják, hogy a budapesti amerikai követ ne legyen jelen az avatáson.¹⁶ Az amerikai külügyminisztérium kétségtelenül nehéz helyzetbe került, hiszen a szobor felállítását megakadályozni nem tudta, ráadásul a magyarok nyilván elvárják majd a budapesti amerikai követség valamilyen szintű részvételét a szoboravatón. Ugyanakkor az USA Romániával sem akart felesleges konfliktust. Hosszú, hónapokig tartó levelezés kezdődött Washington és a budapesti követség között, melyben gyakorta emlegették a lovaglópalcát, hogy ugyanis az hát mögé téve fenyegető-e, vagy sem. Végül nem a követ, hanem egy beosztott vett részt az avatáson, s csupán egy néhány mondatos, nagyon semleges beszédet tartott.

Mint láttuk, a szobor felállítása társadalmi kezdeményezésként indult, felállításának helye azonban azt mutatja, hogy a magyar kormányzat ráébredt a benne rejlő propagandalehetőségekre – s ki is használta őket. A felállítás helyeként még 1936 tavaszán is a Múzeum-kertet emlegették (hiszen ott történt az eset), csak az utolsó pillanatban változtatta meg ezt a kulturális kormányzat. A Szabadság téri környezetben viszont erőteljesen módosult a *Bandholtz-szobor* jelentése. A Múzeum-kertben nem jelentett volna egyebet, mint az ország háláját a múzeumi kincsek megmentője iránt. A lovaglóstör ott is a kizavarás-legendára utalt volna, azaz románellenes lett volna, de semmi több. Az „irredenta emlékek terén” azonban ez a románellenesség automatikusan hívja elő az „Erdélyt vissza!” irredenta követelést. Pedig a tábornok 1919-es tettebe még a magyarbarátságot is legfeljebb csak belemagyarázni lehet. Ő egyszerűen egy határozatot hajtott végre, s a kiszolgáltatott érdekeit védte a megszállóval szemben. Ahogy ő maga megfogalmazta (és angolul fel is került a szobor talapzatára): „I simply carried out the instructions of my Government as I understood them as an officer and gentleman of the United States’ Army” – vagyis: „Csupán kormányom utasítását hajtottam végre úgy, ahogy azokat az amerikai hadsereg tisztjeként és úriemberként értelmeztem”. Ehhez képest már a szobor erősen torzít, a legendára utaló lovaglóstörrel románellenesnek tüntetve fel a tábornokot, a szobor és környezete együtt pedig immár az akkori magyar politikai célok, az „Erdélyt vissza!” támogatójának láttatja. Az Ereklés Országzászló *angol* és *olasz* jelmondatai, a Magyar Fájdalom szobrának *angol* adományozója és *francia* alkotója után itt egy *amerikai* tábornok – a propagandaszándékok szerint mind-mind a magyar területi revízió támogatói.

1945 után a szobor sorsa érzékeny barométerként mutatta a magyar–amerikai kapcsolatok változásait. 1946-ban – egy időben a budapesti Washington-szoborral – kijavították háborús sérüléseit, minden bizonnyal csak azért, mert a tábornok amerikai volt. Az ország akkor legerősebb pártja, a kisgazdapárt ugyanis külpolitikájában a nyugati polgári demokráciák felé fordult, s az USA ekkor vált a nyugati világ vezető erejévé. 1949-ben, a hidegháborúban ugyanez az „amerikaiság” okozta vesztét: hogyan is állhatna az „imperialista világ” vezető hatalma egy tábornokának szobra a

¹⁶ L. Nagy Zsuzsa: Bonyodalom egy budapesti szobor körül. *História*, 1989. 6. sz. 34–35. p.

„szocialista tábor” egyik fővárosában? Lebontották, de – ellentétben oly sok más, ekkor eltávolított szoborral – nem olvasztották be, hanem egy raktárba került. A Kádár-korszak vége felé, amikor Magyarország már a szocialista tábor „legvidámabb barakkjának” látszott, ismét melegedni kezdtek a magyar–amerikai kapcsolatok. 1984-ben a budapesti amerikai nagykövet kérésére a szobor a követség Zugligeti úti rezidenciájának kertjébe került tartós letétként – tehát zárt, amerikai felségterületre. A kapcsolatok tovább javultak, s 1988-ban a nagykövet már azt javasolta: visszaadja a szobrot a fővárosnak, amennyiben azt ismét közterületen állítják fel. Innentől már csak az alkalomra kellett várni, s az nem is váratott sokat magára. Bandholtz tábornok szobrát, amelyet minden politikai kurzus a saját politikai érdekei szerint használt fel és használt ki, George Bush amerikai elnök budapesti látogatása előtt néhány nappal, 1989. július 6-án avatták fel ismét eredeti helyén, a közben elmúlt évtizedekben azonban igencsak megváltozott Szabadság téren.¹⁷

Szovjet hősi emlékmű

A Zeidler Miklós által találóan „irredenta skanzennek”¹⁸ nevezett téren a II. világháború utáni első, a tér képét máig meghatározó arculatváltozáshoz nem sok közük volt a magyar hatóságoknak. Pedig együttműködésnek indult. Egy héttel Budapest teljes elfoglalása után, 1945. február 20-án ugyanis értekezletet tartott a Magyar Képzőművészeti Főiskola tanári kara. Ezen hangzott el a bejelentés, hogy miután a szovjet parancsnokság egy szobrászműterem rendelkezésére bocsátását kérte a főiskolától, annak vezetése teljesítette a parancsnokság kérését.¹⁹ Két nappal később pedig immár polgármesteri határozat bevezetője rögzítette, hogy az orosz katonai parancsnokság az elesett katonáknak emlékművet kíván felállítani, és „ennek helyét a Szabadság téren kéri kijelölni”. A határozat rendelkező része aztán a „tisztán építészeti megoldású” emlékmű helyéül „az országzászló mögötti kör alakú parkrészt” jelölte ki úgy, hogy a mű a Teleki Pál utca (korábban Bálvány, ma Október 6. utca) felé nézzen. Az emlékmű helyét tehát a tér közepén jelölték ki úgy, hogy dél felé forduljon. A hivatalos iratokban ez az utolsó nyom, amikor magyar hatóság bármiről is intézkedett a *Szovjet hősi emlékmű* kapcsán.²⁰

Mint láttuk, a tér északi részét az *Irredenta szobrok* és szembefordulva velük egy kört alkotó *Ereklyés Országzászló* foglalta le, közöttük a kör alakú trianoni virágággal. De a tér közepétől dél felé eső területen is csak a középső gyepecsík volt üres, hiszen a keleti sávon állt a *Bandholtz-szobor* és a *Magyar Fájdalom szobra*, a nyugatin pedig az *Újépület vértanúinak* – általunk itt be nem mutatott – *emlékműve*. Honnan is tudhatta volna a Városháza, hogy egy szovjet hősi emlékmű akkora teret igényel, amelyen

¹⁷ Pótó i. m. 90–99. p.

¹⁸ Zeidler i. m. 23. p.

¹⁹ Iratok a magyar képzőművészet történetéhez, 1945–1948. Szerk. Kiss Dezső. Bp., 1979. MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 11. p.

²⁰ Pótó i. m. 112–116. p.

avatáskor, majd később a koszorúzásokon felállhat egy díszszemle? Hiszen az elsőik egyike készült éppen!

A szovjet parancsnokság ettől kezdve nem kért vagy kérdezett semmit – vagy legalábbis ennek semmi nyoma nem maradt. A *Kis Újság* című napilap március végi tudósítása szerint a *Szovjet hősi emlékmű* „az Irredenta szobrok között” épül, s tudósít két másik, Budapesten épülő szovjet emlékműről is. A beszámolóba azonban becsúszott egy árulkodó szó: „Mind a három emlékmű különben *nálunk* [kiemelés tőlem – P. J.] szokatlan iramban készül el; értesülésünk szerint május elsején mind a hármat már le is leppezik.”²¹ Azaz ha „*nálunk* szokatlan iramban” készülnek ezek az emlékművek, akkor feltehetően nem „mi” szervezzük a munkát. Valóban: a szovjet parancsnokság ügyet sem vetve a polgármesteri helykijelölő határozatra, a tér északi, félköríves záródásának középpontjában, az egykori trianoni virágágy helyén építette fel az emlékművet délnek fordulva – s egyszerűen elbontatta előle az országzászlót. (Az elő- és hátlapi bronz dombormű Antal Károly munkája.) Így már az 1945. május 1-jei avatáson – mint az erről készült képen is látható – felállhatott a díszszemle.

A magyar hatóságok csak itt, az avatás előtt kapcsolódtak vissza a történetbe. A szovjet városparancsnokság ugyanis felkérte a Budapesti Nemzeti Bizottságot, hogy „a BNB írjon át a kormányhoz is, hogy a kormány is méltóképpen képviseltesse magát ezen az ünnepségen, mert a városparancsnokság azt szeretné, hogy az ünnepség kellő módon kihangsúlyozza az egész magyar nép osztatlan elismerését az orosz hősökkel szemben”. Az oroszok még a hála kinyilvánítását sem bízták a véletlenre.

37

*

Kifejezetten groteszk látvány lehetett a *Szovjet hősi emlékmű* az *Irredenta szobrok* gyűrűjében, miközben a Vécsey utcán át a Parlament felé pillantva a *Nemzeti vértanúk emlékművébe* ütközött a tekintet. Ez a kollízió azonban csak néhány hónapig állt fenn: augusztusban és szeptemberben mind-egyiket lebontották-ledöntötték. 1947-ben követte őket a *Magyar Fájdalom szobra*, 1949-ben a *Bandholtz-szobor*. (Az *Újépület vértanúinak* szerény kis emlékműve maradt, de szinte eltűnt a bokrok között.) A tér jószerivel kiürült, a *Szovjet hősi emlékmű* uralkodott rajta.

Társat is csak egyet kapott a szocializmus évtizedei alatt – azt is csak néhány évre. A Sztálin 70. születésnapjára a magyar kormány ajándékként 1949 decemberében Moszkvába küldött szobor másolatát 1950. április 2-án avatták fel a téren, a volt tőzsdeépület bejárata előtt. A *nagy Sztálinnak a hálás magyar nép* feliratú szobor (Kisfaludi Strobl Zsigmond alkotása) egy korabeli lelkes méltatás szerint „a szocializmus felé haladó tömegek boldogságát, azt a meghitt derűt és bizakodást [fejezi ki], amely mindenütt elterjedt az országban a munka, az építés sikerei nyomán. Az apa és az anya előtt két mosolygós gyermek visz egy virágfüzért, és rajongó megbecsüléssel nyújtja annak, akinek emberi életünket, öntudatosodásunkat,

²¹ A felszabadulás emlékműve a Hangli-kioszk helyén. *Kis Újság*, 1945. március 31. 5. p.

jövőnket köszönhetjük, Sztálinnak.”²² Megjelenik azonban az emlékművön a munkás-paraszt szövetség gondolata is, hiszen ruházata, attribútumai alapján az apa munkás, az anya pedig paraszt. Ha visszagondolunk az *Ereklyés Országzászlóra*, azon láthattunk ilyen direkt, szájbarágó propagandát.

A *Hála-szobrot* az 1956-os forradalom napjaiban lerombolták, s azon kevés, a forradalom alatt megsemmisült emlékmű közé tartozott, amelyeket a Kádár-korszakban sem állítottak helyre.

A tér „berendezési tárgyiban” ezután semmi változás nem történt 1989 nyaráig, amikor a már a politikai rendszerváltozás hónapjait élő, de még deklaráltan szocialista Magyarországon George Bush amerikai elnök látogatása szolgáltatta az apropót a *Bandholtz-szobor* Szabadság téri visszatéréséhez.

Nagy Imre emlékműve

A Bush-látogatás idején a magyar társadalom éppen hogy csak túl volt egy sokkon és egy katarzison: három héttel korábban, 1989. június 16-án zajlott le Nagy Imre és mártírtársai temetése több százezres tömeg jelenlétében, egész napos élő rádió- és televízióközvetítéssel.

A Kádár-rendszer az 1956-os forradalom leverésében fogant, s a korszak uralkodó egypártja, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) önlegitimációjának talpköve az volt, hogy 1956-ban nem forradalom, hanem a szocialista rendszer ellen irányuló „ellenforradalom” volt, ami ellen nemcsak jogos, de szükséges is volt bármilyen eszközzel fellépni. Ezt a hazugságot kellett a társadalommal tudomásul vettetni – bármi áron, mert ezen alapult az MSZMP hatalma. Az „ellenforradalom” megtorlása során mintegy kétszázötven embert végeztek ki és földeltek el jeltelen gödrökben Budapesten az Új Köztemető 301-es parcellájában – köztük Nagy Imrét, a forradalom miniszterelnökét és közvetlen munkatársait. A brutális megtorlás, majd az azt követő életszínvonal-politika („gulyáskommunizmus”) elérte hatását: a társadalom némán, de tudomásul vette a rendszer születését elfedő tabukat és az MSZMP egyeduralmát.

A rendszer bomlásának jelei már az 1970-es években megmutatkoztak, s ez a folyamat felgyorsult az 1980-as évek második felében. 1956 forradalmának rehabilitációjához pedig – ami egyben az MSZMP hatalmi monopóliumának a végét is jelentette – a mindvégig kommunista Nagy Imrén át vezetett az út. Hiszen benne nemcsak a regnáló hatalom által még mindig elítélt „ellenforradalom” miniszterelnökét, hanem a megreformált szocializmus, az „új szakasz” 1953–1955-ös miniszterelnökét és az 1945-ös földosztó minisztert is tisztelni lehetett, olyan értékeket tehát, amelyeket a fennálló hatalom sem kérdőjelezhetett meg.

A Nagy Imre és mártírtársai exhumálásáról szóló tudósítások sokkolták a társadalmat 1989 tavaszán: beomlott, jeltelen „sír”-gödrök százainak képe egy gazos, elvadult parcellában a temető legtávolabbi sarkában, a minisz-

²² Pogány Ö. Gábor: Kisfaludi Strobl Zsigmond. Szabad Művészet, 1950. 3–4. sz. 104. p.

terelnök kátránypapírba csavart, dróttal átkötött, arccal lefelé előkerült maradványai, a vele együtt kivégzett Gimes Miklós és Maléter Pál maradványai közös gödörben... Három évtized után feltárult titkok a Kádár-rendszer brutalitásáról, a halottak iránti legelembibb kegyelet teljes hiányáról. E megdöbben felismerés és a temetés feloldó katarzisa miatt lett Nagy Imre és társai temetése a politikai rendszerváltás folyamatának visszafordíthatatlanságát szimbolizáló csúcspontja. Nagy Imre emlékezete ekkor egy fontos pillanatban ismét betöltötte azt a nemzetegyesítő szerepet, amit 1956-ban, a forradalom konszolidációs szakaszában személyen is betöltött.

Emlékének és a forradalom emlékének megörökítése azonnal megkezdődött,²³ budapesti szobrára is volt már terv 1989-ben, de több kudarcos kísérlet után Nagy Imre emlékművét évekkel később, születésének centenáriumán, 1996. június 6-án avatták fel a Vértanúk terén.²⁴ Nagy Imrének a tér kis vízmedencéje fölött átívelő hídon álló szobra a felavatása után eltelt jó két évtizedben Budapest egyik jelképévé vált. Nem úgy, mint a Gellérthegy palmaágot tartó, a városképet uraló nőalakja, hanem mint a Duna-korzó korlátján üldögélő kedves zsánerszobor, a *Kiskirálylány*. Nagy Imre szobrához fel lehet menni a hídra, a bronzalak mellé lehet állni egy „közös” fotóhoz vagy szelfihez, s szintúgy kihagyhatatlan emlékkép volt Budapestről a hídon álló, a Parlament felé tekintő bronzfigura – a háttérben az Országház kupolájával.

Az emlékmű felállítását az '56-ban fegyverrel harcoló, később Kanadában sikeres üzletemberré váló Andrew Sarlos [Sarlós András] kezdeményezte – és jó részben finanszírozta is más magánadományozók, a magyar állam és a kerületi önkormányzat társaságában. A meghívásos pályázatot Varga Tamás nyerte, s bár már a zsűri felhívta a figyelmet a tervezett emlékmű kapcsán a deheroizálás veszélyeire, a melléállós fotózkodás napjainkra tömegessé vált gyakorlata érdekes módon mégsem alacsonyítja le a művet, nem veszélyezteti méltóságát. Talán azért, mert a zsánerrel játszó kompozíció a megközelíthető alakot mégis csak felemeli az utcaszintről, a közös fotóhoz „fel” kell menni hozzá.

Az emlékmű helyét először a Szabadság tér déli, egykori sétatéri részén keresték, s igen szerencsésnek mondható, hogy végül rátaláltak a nevét 1990-ben visszakapó Vértanúk terére. A szobor helyeként a kis tér ugyanis emlékművek esetében ritkán létrejövő szimbolikus kapcsokkal rendelkezett. Egyik oldalról a Földművelésügyi Minisztérium határolja, s Nagy Imre földművelésügyi miniszterként az 1945-ös földosztás központi figurája volt. A szobor a Parlamentre tekint, ahol Nagy Imre 1947–1949 között az Országgyűlés elnökeként, majd 1953–1955-ben és 1956-ban miniszterelnökként dolgozva írta be nevét a történelembe. A harmadik, talán a legfontosabb szimbolikus kapocs viszont a szimmetrikus testvér-terecskén álló

²³ Boros Géza: Emlékművek '56-nak. Bp., 1997. '56-os Intézet, 286 p.; Pótó János – Hajdú József: Nagy Imre emlékhelyei. Bp., 2013. Nagy Imre Alapítvány, 208 p. Digitálisan: <http://nagyimreemlekhaz.hu/hu/szolgc3%A1ltat%C3%A1sok.html> (Letöltés: 2019. 10. 29.)

²⁴ Pótó – Hajdú i. m. 74–81. p.

Batthyány-örökmécsessel kötötte össze – összekapcsolva Magyarország két nagy forradalma után kivégzett két miniszterelnökének emlékét.

Nemcsak a környezet hat a szoborra – mint láttuk *Bandholtz szobra* esetében –, hanem a szobor is formálja környezetét. Amikor a Vértanúk tere 1990-ben visszakapta nevét, senki sem emlékezett már persze a *Nemzeti vértanúk emlékművére*, a tér nevének eredeti jelentésére. A *Batthyány-örökmécses* és az aradi vértanúkról elnevezett közeli utcák a tér nevéhez az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc utáni megtorlás emlékét tapasztották. A Nagy Imre-emlékmű megjelenésével és több mint két évtizedes jelenlétével, a június 16-i, évente ismétlődő koszorúzásokkal, megemlékezésekkel azonban új tartalom kapcsolódott a tér nevéhez. A koszorúzásokkal persze Nagy Imrére és mártírtársaira emlékeztek kivégzésük napján, de a meghívókon szereplő helyszín, a tér neve, a „Vértanúk” szó egyre egyértelműbben kapcsolódott a közgondolkodásban ahhoz, amit a korszakfordító 1989-es temetésen a hatodik, az üres koporsó szimbolizált: az 1956-os forradalom „névtelen” vértanúihoz. A „vértanúk” szó ezen a helyen az ’56-os vértanúkat jelentette, nemcsak Nagy Imrét és társait, hanem valamennyit.

A környezethez kötődés ezen szálait tépte szét a Kossuth tér 1944-es „képzőművészeti arculatának” visszaállítását elrendelő kormányhatározat, melynek értelmében 2018. december 28-án hajnalban Nagy Imre emlékművét eltávolították a Vértanúk teréről, hogy helyet csináljanak a rekonstruálendő *Nemzeti vértanúk emlékművének*. *Nagy Imre emlékművét* fél év múlva a Jászai Mari téren állították fel, a Vértanúk terének „1944-es arculata” pedig 2019. október 31-én, a részlegesen rekonstruált *Nemzeti vértanúk emlékművének* felavatásával állt vissza.

A Magyar Atlétikai Club emlékműve

A politikai emlékművek nyomasztó túlsúlya mellett a rendszerváltás után üdítő kivételként folytatódott a terület múltjának megörökítése is. A *Széchenyi-emlékkút* kapott párdarabot a tér egykori sétatéri részén, amikor 2000-ben felállították a *Magyar Atlétikai Club emlékművét*. Egészen pontosan nem is a MAC emlékműve ez a formai megoldásaiban is a *Virulj!*-ra hasonlító mű. Előlapján ennek is bronz dombormű látható (Várhelyi György műve): öt futó látható startra készen, régimódiasan kiszalagozott futópályán, mögöttük keménykalapos férfi kezében startpisztollyal, a háttérben stilizált tömeg. A hátoldalon itt is az értelmező felirat: „Ezen a helyen rendezte a Magyar Athletikai Club 1875. május 6-án az európai kontinens első nyilvános szabadtéri atlétikai versenyét”. Apró pontatlanság, hogy az emlékmű az egykori sétatéri részen áll, maga a verseny, a kontinens első szabadtéri atlétikai versenye ugyanis az Újépület udvarán zajlott.

Hangulatos beszámoló jelent meg a versenyről a *Vasárnapi Ujságban*, így mutatva be a helyszínt: „[...] Áldozó csütörtökön azonban a fenséges pár [Koburg herceg s neje, a belga királylány] hűtlen lett a Margitszigethez, az Újépület »gyakorló udvarának« adva előnyt. A paradicsom s a Szahara között nem lehet kirívóbb a különbség, mint aminő az ellentét a dús nő-

vényzetű sziget s e rengeteg udvar homoksviatagja között. Valahányszor látom a laktanya kopár falai által kerített nagy udvart, melyen egy német duodez-hercegség [operetthercegség] kényelmesen elférne, mindig azt hiszem, hogy egyszerre csak egy sivatagutazó karavánra kell bukkanom, az obligát tevékkel, turbános és kaftános muzulmánokkal s fátyolozott arcú odaliszkekkel [...]. Leendő afrikai utazóknak [...] lehetetlen volna jobb gyakorló [...] helyet találni az Újépület udvaránál, mely fölér egy apróbb afrikai sivataggal.” A versenyszámok között szerepelt a „gyors futás”, súlydobás, „távugrás”, akadályverseny, öklözés, magasugrás és „tartós futás”. Ez utóbbinál „a befutandó pálya hosszúsága nem volt kevesebb, mint két egész angol mérföld [3218 méter], mivégből a vállalkozóknak négyszer kellett futva megkerülni a rengeteg nagy udvart.”²⁵

*

2011 júniusában, születésének centenáriumán megjelent a téren, a Vécsey utca torkolatában Ronald Reagan utcaszintre állított, hamisítatlan zsánerszobra (Máté István műve). Bár ötnegyedes mérete (220 cm magas) emlékmű látszatát kelti (a zsánerszobrok mindig ember léptékűek), az amerikai elnöknek a *Szovjet hősi emlékmű* (vagy azt megkerülve az amerikai nagykövetség?) felé sétáló szobra nem több, mint újabb kiváló fotótéma: szemből a háttérben az Országház kupolájával, hátulról a szovjet emlékművel. Turista-attrakció csupán.

A német megszállás áldozatainak emlékműve

41

Egyáltalán nem turistaattrakció viszont a tér időben utolsó emlékműve. Kevés emlékmű váltott ki olyan szélsőséges indulatokat, társadalmi tiltakozást, mint a tér déli részén 2014 júliusában centrálisan elhelyezett, Párkányi Raab Péter alkotta *A német megszállás áldozatainak emlékműve*.

2013. december 31-én jelent meg az 565/2013. (XII. 31.) számú kormányrendelet, melynek 1. § (1) bekezdése szerint: „A Kormány nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű ügyé nyilvánítja a Magyarország német megszállásának emléket állító, a Budapest V. kerület, 24747/1 és 24747/2 helyrajzi számon nyilvántartott ingatlanon, természetben a Budapest V. kerület Szabadság téren megvalósításra kerülő emlékmű felállításával összefüggő [...] ügyeket.”²⁶ A kormány tehát emléket kívánt állítani a Szabadság tér egy pontosan meghatározott helyén Magyarország német megszállásának. (Nem tévedés: a megszállásnak, az „áldozatainak” szó ugyanis csak később került be a címbe.) A hely pedig a Szabadság tér déli részén a mélygarázs le- és felhajtójának mellvédje által keretezett háromszög alakú terület. Ez volt az egyetlen szabad terület a tér középtengelyén, északon ugyanis a szovjet emlékmű, a tér közepén pedig a mélygarázs személylejárójának üvegpavilonja van erre igazítva. A kormányzati szándék tehát nem

²⁵ Borostyáni Nándor: Kikeletkor. Fővárosi tárca. Vasárnapi Ujság, 1875. május 9. (19. sz.) 297. p. Digitálisan: <http://epa.oszk.hu/00000/00030/01105/pdf/01105.pdf> (Letöltés: 2019. 10. 29.)

²⁶ http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?do-cid=A1300565.KOR (Letöltés: 2019. 10. 29.)

a megszállás áldozataira való emlékezés volt, hanem a német megszállás emlékművének felállításával a szovjet megszállás emlékművévé transzformálni a szovjet hősi emlékművet. (Ez egyébként sikerült is.) Megfelelve ezzel a 2011-ben elfogadott Alaptörvény preambuluma ugyancsak sokak által vitatott kijelentésének: „Hazánk 1944. március tizenkilencedikén elveszített állami önrendelkezésének visszaálltát 1990. május másodiktól, az első szabadon választott népképviselő megalakulásától számítjuk.”²⁷

Az emlékmű „nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű ügyé” nyilvánítására azért volt szükség, mert az emlékmű felavatását Magyarország német megszállásának 70. évfordulójára, 2014. március 19-re tervezték. 2014. január közepére, azaz a rendelet megjelenését követően két hét alatt el is hárult minden akadály: kiválasztották a szobrászt, ő elkészítette a tervet (egy egyetlen nézetre kidolgozott skiccet) és a mű háromoldalas leírását, a két szobrászból (Melocco Miklós és Benedek György) álló zsűri azt elfogadta (mit elfogadta: „A koncepcióterv egyedülálló, művészeti értéke kimagasló, szimbolikája példátlan” – írták), a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatója (dr. Farbak Péter) kiadta pozitív szakmai állásfoglalását, és az V. kerület (Rogán Antal polgármester vezette) önkormányzata is hozzájárult a német megszállás emlékművének felállításához.²⁸ A terv ezután csak annyit változott, hogy címébe bekerült az „áldozatainak” szó.

A Magyarországot szimbolizáló, lehunytt szemű, ártatlan, félszárnyú („szárnyaszegett”), kezéből az országalmát kiejtő Gábriel arkangyal és a rá lesből lecsapó, a hitleri Németországot jelképező agresszív birodalmi sas hazug üzenete is rímelt az Alaptörvény idézett mondatára: minden felelőséget a megszállóra hárít.

A német megszállás áldozatainak emlékműve létrejöttének egész rapid folyamatával sokkolta az értelmiséget, annak folyamatos tiltakozását váltva ki. Az építkezés megkezdésétől rendszeres tüntetések zajlottak a helyszínen, s az emlékmű üzenetét hazugságnak tartók összehordott tárgyaiból-képeiből-dokumentumaiból felépült a helyszínen az „Eleven emlékmű”, amely minden részletében az 1944. év szörnyűségeiben való magyar részvételt, magyar felelőséget bizonyította.

S hogy miért is volt ez a nagy felháborodás? Az 1989–1990-es politikai rendszerváltozás óta ugyanis a magyar társadalom elszokott attól, hogy egy kormányhatározatra születő, a megrendelő akarata szerint két és fél hónap alatt elkészítendő monumentális emlékmű pályázat nélkül megbízott alkotójának leendő művét egyetlen rajz, egy skicc alapján fogadja el egy nem tudni hogyan összeállt zsűri. Meghökkenítő volt az egészben – bár az előző évek hatalomtechnikai lépései után már korántsem szokatlan – a hatalom „csakazértis” arroganciája: miközben a Magyar Tudományos Akadémia II. osztálya külön ülészakon foglalkozott az emlékmű üzenetének

²⁷ http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?do-cid=A1100425.ATV (Letöltve: 2019. 10. 29.)

²⁸ Az első két hét dokumentumai: <https://docs.google.com/file/d/0B4gcb6t1-VP3eRHU2U0d-RWFgzQTTQ/edit?pli=1> (Letöltve: 2019. 10. 29.)

történeti hazugsághalmazával,²⁹ Orbán Viktor miniszterelnök személyesen adott ki írásos igazolást arról, hogy történetileg hiteles mondanivalójú műalkotás született.³⁰ Szokatlan volt – bár korántsem példa nélküli – az alkotói szervilizmus, amely a mű kormányhatározattal megállapított majd módosított címét (A német megszállás áldozatainak *emlékműve*) írta fel a műre a főhajtás bevett formulája helyett: A német megszállás áldozatainak *emlékére*. Példátlan ugyanakkor – és roppant meghökkentő –, hogy az így köztérre került művet az azt létrehozó hatalom képviselői közül senki sem akarta vagy merete felavatni. Arra viszont jócskán volt már példa a történelemben, hogy egy, a társadalmat ennyire megosztó, a konszenzus minimumára sem törekvő, kierőszakolt emlékművet folyamatosan őriztetni kell a rendőrséggel.

A folyamat minden mozzanata, ahogy ez az emlékmű létrejött, két párhuzamot idéz a tér szobrainak történetéből: az *Irredenta szobrok* és a *Szovjet hősi emlékmű* létrejöttének folyamatát. Az *Irredenta szobrokkal* párhuzamba állítja az emlékműállítás konszenzusos, bár íratlan szabályainak felrúgása, a sietség és a végeredmény: a hazug politikai giccs. Viszont míg a Horthy-korszak büszke volt irredenta szobraira, „használta” őket, a Fidesz-kormányzat a felállítás óta ügyet sem vetett német megszállási emlékművére. A *Szovjet hősi emlékmű* létrejöttével való párhuzamban rejlik ennek kulcsa. Abban, hogy az ellensúly nélküli hatalom mindent megtehet. Olyan emlékművet épít és oda, amelyet és ahová akar. És ha a társadalom tiltakozik (és innentől már nincs párhuzam a szovjet emlékművel, hiszen 1945-ben senkinek eszébe sem jutott tiltakozni), erőből befejezi és aztán elejti a kudarcos projektet.

*

E tanulmány címe talán pontosabb lett volna úgy, hogy „Az Újépület telke és emlékművei”. Hiszen a Szabadság tér csak egy fekvő téglalapra, a Sétatérre helyezett, fordított „U” alakú zöldterület. Légi fotókon viszont már messziről kirajzolódik a környező háztömbök alkotta diadalkapu, két északi sarkában jó két évtizedig a két mártír miniszterelnök emlékével megszentelt ficak-terekkel. A tér azonban meghatározó emlékműveivel majd egy évszázada a mindenkori politikai propaganda hazug szolgáltólánya. Előbb az irredenta emlékekkel, majd a szovjet emlékművel, ma a megszállások emlékeivel. A tér az Újépület, az elnyomás szimbóluma ellentettjeként kapta a Szabadság nevet. Ma a szabadság ellentettjeként a megszállások emlékhelyévé kívánják tenni. De aligha lesz a nemzet emlékezetének része az, amit kordonokkal, posztoló rendőrökkel kell védeni.

²⁹ Történelem és emlékezet. Egy akadémiai ülészak előadásai. Összeáll. Hunyady Görgy, Török László. Bp., 2014. Kossuth Kiadó, 207 p.

³⁰ Orbán hosszú levélben védi a német megszállás áldozatainak emlékművét: <https://www.origo.hu/itthon/20140430-orban-viktor-levele-a-nemet-megszallas-emlekmuverol.html>. A levél: <https://www.origo.hu/attached/20140430davidk.pdf> (Letöltve: 2019. 10. 29.)

A Magyar Fájdalom szobra

Bandholtz-szobor

A szociálisbérletlakás-program esélye

Új helyzet van. Az októberi önkormányzati választások nyomán a tizennégy fővárosi kerületben és tíz megyei jogú városban többségbe került a balliberális tábor. Ezzel megnyílt a „lakhatási válság” megszüntetésének és a mainál kiterjedtebb szociálisbérletlakás-rendszer kialakításának elvi lehetősége, mint ahogyan az elmúlt száz év során követelésként és ígéretként oly sokszor megfogalmazódott. Igény biztosan van rá: a Városkutatás Kft. becslése szerint országos szinten közel 300 ezer család számára lenne ez megfelelő megoldás. Indokoltnak tűnik a változás azért is, mert sok választót irritáltak azok a hírek, miszerint a kormányzathoz közel álló tisztviselők és üzletemberek a fideszes önkormányzatoktól neveltségesen alacsony bérleti díjért jutottak lakáshoz a főváros legfrekvenciáltabb részein. Ráadásul még az sem igaz, hogy egy tömeges bérletlakásépítési program kizárólag a jogosultaknak és a balliberális oldal szavazóinak tetszene. Az elmúlt évtizedekben ezt a javaslatot az építőiparban tevékenykedő magáncégek és szervezeteik is erőteljesen tolták előre – azon egyszerű oknál fogva, hogy nekik mindegy, ki állja a számlát, csak legyen megrendelés.

46

Véleményem szerint azonban belátható időtávon belül a lakhatási válságot nem lehet megszüntetni – leginkább azért nem, mert nemzetközi mércével mérve nincs ilyen sem az országban, sem Budapesten. A jelszavak szintjén persze a többség egyetért azzal, hogy „mindenkinek joga van lakni valahol”, és mindenki tudja, hogy Budapest utcáin sok hajléktalan él, meg azt is, hogyan mennek fel a lakásárak, de amikor a választókat képviselő kormányzati és önkormányzati emberek beruházási döntéseket hoznak, akkor tucatszámú más prioritás megelőzi ezt a szempontot (pl. egészségügy, oktatás). Ez eddig is így volt, és valószínűleg a belátható jövőben is így lesz. E bonyolult és ellentmondásos szituáció megértéséhez és a reális esélyek prognosztizálásához sok évtizedet kell visszamenni a magyar lakásgazdálkodás történetében. Igyekszem rövid lenni.

A lakásprivatizáció kezdetei. A lakások túlnyomó többsége Magyarországon mindig is magántulajdonban volt – 1945 előtt is, meg utána is. A falvakban, kisvárosokban, ahol a népesség fele élt, szinte minden lakás magántulajdonú volt, vagy magánerőből épült. Mint azt Szelényi Iván és Konrád György már a hatvanas évek végén kimutatta, ez a falu és város között ingázó (többnyire nem képzett vagy alacsonyan képzett) munkásságnak, mely az ipari munkásság felét vagy nagyobb felét adta, kettős kizsákmányolást jelentett. Merthogy – bár a szocialista munkabérek nem fedezték a városi lakhatás költségeit – a magasabban képzett városi munkások/alkalmazottak államilag szubvencionált (még ha nem is mindig különösebben magas színvonalú) lakásokhoz jutottak.

Az 1945-ös, illetve az 1952-es államosítások után megnőtt állami bérletlakásrendszer visszaszorulása az 1960-as évek elején elkezdődött. Míg

a szocialista tervgazdaság alapmegoldása a városokban az állami bérlakás volt nagyon alacsony lakbérékkel, és két országban, a Szovjetunióban és az NDK-ban az állami bérlakás a rendszerváltásig megőrizte domináns szerepét, nálunk a magasabb minőségi igények kielégítésére kezdtek elterjedni a szövetkezeti lakások, majd a társasházak is. 1969-ben már a lakásprivatizáció gondolata is felmerült, s az új gazdasági mechanizmus szellemében született is egy kormányrendelet „az állam tulajdonában álló házingatlanok elidegenítéséről”. Eszerint az állami lakóépületeket társasházzá kellett volna alakítani, hogy a bennük lévő lakásokat és nem lakás célú helyiségeket el lehessen idegeníteni a bérlőknek. A szabályozás nem tette lehetővé, hogy a vételár eltérjen a helyi forgalmi értéktől, de előírta, hogy ha a bérlő magánszemély, és egy összegben fizet, kapjon árkedvezményt. Ha nem tudja vagy akarja kifizetni a vételárat egy összegben, kapjon részletfizetési kedvezményt a vételár 90 százalékára 25 évre évi 3 százalék kamattal. Egyes városokban és fővárosi kerületekben el is kezdődött az értékesítés. Néhány lakást és helyiséget eladtak, de az új gazdasági mechanizmus egészéhez hasonlóan ez a program is megtorpant.

Az 1980-as évektől kezdve a bérlakásépítés csökkent, és mindenki számára nyilvánvaló lett, hogy a meglévő állomány is pusztulásnak indult. Részben ez volt az oka annak, hogy ilyen-olyan jogi konstrukciók keretében villaszerű épületekben található 80-100 ezer tanácsi és szolgálati lakást az akkori bérlők már 1990 előtt is meg tudták (illetve vissza tudták) szerezni maguknak. Vagyis az értékesebb, jobb állapotú vagy jobb helyen levő bérlakások kezdtek kikerülni az állami ellenőrzés alól. Mindezt azok a hallgatólagosan eltűrt technikák tették lehetővé, amelyek révén a lakók bérleti joga lényegében piaci adásvétel és csere tárgyát képezhette. Így a korábbi kedvezményezettak pénzzé tették a korábban – vélt vagy valós érdek alapján, esetenként rászorultsági alapon – kapott támogatást.

1989-ben nem volt alternatíva. Egyfelől azért nem, mert a rendszerváltás pillanatában már bevett gyakorlat volt, hogy a bérlők – a hasonló magántulajdonú lakás négyzetméterárának 50 százalékát fizetve, csere útján „öröklakás”-t kaphattak. Ez az ekkortájt már bevett gyakorlat lényegében kizárta a reprivatizációt is (amit Csehszlovákiában, Romániában és mástutt is főszabálynak tettek meg), mert egy ilyen bérlakás-öröklakás csere után az új tulajdonost az eredeti, 1945 előtti tulajdonos kiperelhetette volna a lakásából. Ugyanez volt a helyzet a másik oldalon is: 1990 után nagy méltánytalanság lett volna a radikális lakbéremelés azokkal szemben, akik kisebb öröklakást adtak egy nagyobb bérlakásért, hiszen ők azt feltételezték a döntés pillanatában, hogy a bérlakások bére a jövőben is alacsony marad. Másfelől azért nem lett volna jó megoldás leállítani az efféle lakáscseréket, mert az új magánvállalkozások elindítása szempontjából a lakásvagyon privatizációjának különösen nagy jelentősége lett. Harmadsorban pedig az jelentett erős korlátot, hogy az önkormányzatok egyik pillanatról a másikra rákényszerültek arra, hogy a korábbinál lényegesen nagyobb felelősséggel gazdálkodjanak a közpénzzel. Minden polgármester tudta, hogy sorsa valójában a helyi választók kezébe került.

1990 és 1995 között azután pontosan az történt, amit e cikk szerzője – részben Liska Tibor hatására – 1981-ben egy *Valóság*-cikkből javasolt: az államosított bérlőházak lakásait, illetve a szocializmus időszakában épített állami tulajdonú lakások túlnyomó részét nyomott áron az éppen akkor benne lakó bérlők vásárolhatták meg. Az adott helyzetben nem is igen történhetett volna ez másképp. Mint már említettem, a tanácsi bérlakások megvásárlásának lehetősége – ha korlátokkal is – jogilag már 1969 óta létezett. Értékesítés esetén a bérlőknek elővásárlási joguk volt, ráadásul a bérleti jog örökölhető is volt. Ez 2005-ig (!) így maradt. Mindez pedig azt jelentette, hogy bár a tulajdonos még az állam volt, a tanácsok, illetve később az önkormányzatok tulajdonosi jogukat már csak igen korlátozottan gyakorolták – így például nem vizsgál(hat)ták a rászorultságot. Mindeközben kiderült (és fontossá is vált), hogy finanszírozhatatlan mértéket ért el a lakásszektor forrásigénye. Míg a nyolcvanas évek elején a közvetlen költségvetési támogatások összege a GDP 3 százalékát érte el, ez 1989-ben már 6 százalék volt. A közvetlen támogatások mellett jelentős volt a szubvencionált lakbérrendszeren keresztül érkező burkolt támogatás is. Ennek mértéke 1989-ben – a Világbank számításai szerint – 44 milliárd forintot tett ki, a GDP további 2,6 százalékát.

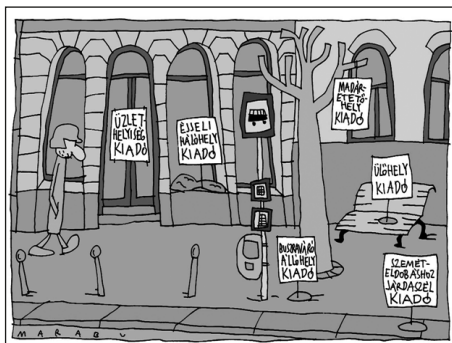
És végül: mint minden „nagy üzlet” esetében, a bérlakások privatizációja is lehetőséget teremtett a csalásra, a járatlan, gyakran idős és beteg új tulajdonosok kismizezésére. A kortársak ezt nevezték *lakásmafia*-bűnözésnek. Erős érvek szóltak amellett, hogy jó lesz ezen a folyamaton minél hamarabb túllenni.

48

Három feltételnek kellett volna nagyjából egyidejűleg teljesülnie ahhoz, hogy az állami tulajdonú lakásvagyonból működő állami bérlakásszektor lehessen csinálni. Először is vissza kellett volna venni azokat a kvázi tulajdonosi jogokat, amelyeket a bérlők addig gyakoroltak. Ennek sem 1990-ben, sem később nem volt politikai realitása. Másodszor: kezelni kellett volna az újonnan megalakult települési önkormányzatok forráshiányát is. A nyolcvanas évek második felében ugyanis a tanácsok kb. kétszer annyi pénzt fordítottak a lakóházjavításra, mint amennyi a lakbérbevételük volt. És ez sem volt elég – a karbantartási és felújítási hátralék évről évre nőtt: 1994-ben csak a fővárosban 300 milliárd forint, az éves GDP 7 százalékának megfelelő összeg volt ez a hátralék. A bérlakás-privatizációnak ez a vetülete 1994-ben drámai módon került reflektorfénybe, amikor két évvel a privatizáció után összeomlott egy százéves lakóház a budapesti Ó utcában. Egy ember meg is halt.

Végül jelentős lakbéremelést kellett volna végrehajtani. Ez nyilván sokat árthatott volna a helyi önkormányzati képviselő-testületek népszerűségének. Ismerve a megmaradt bérlők szociális összetételét, a lakbéremelés ráadásul gazdasági szempontból is értelmetlennek tűnt, mert azonnal nőtt volna a segélyre szorulóknak száma és az erre fordított kiadások összege. A piaci és az államilag szabályozott bérek között ugyanis óriási szakadék tátongott. Hegedüs József és Tosics Iván 1981-ben úgy becsülték, hogy Budapesten akkor egy átlagos szoba albérleti díja 1500 forint volt, miközben egy állami bérlakás átlagos lakbére 243 forint, azaz éppen egyhatoda egy szoba albérleti díjának.

1990-ben – éppen az első önkormányzati választásra készülve – nagyon is észszerű volt tehát az önkormányzatoknak az a törekvésük, hogy megszabaduljanak bérlakásaiktól, különösen ha az elérhető privatizációs bevételeket is mérlegelték, és arra gondoltak, hogy mi minden hasznosat tudnának ebből építeni, vásárolni. Ráadásul a kerületekben egymástól függetlenül zajló folyamat önmagát erősítette: minél több bérlakástól „sikerült” megszabadulni, annál kevésbé érte meg a megmaradt lakásállománnyal vesződni.

Az önkormányzatok beszállnak az ingatlanüzletbe... Forrás: Népszabadság, 2015. febr. 13.

Darabszámok és értékadatok. A köztulajdonban álló lakásállományból 1990 után öt év alatt kb. 500 ezer tanácsi lakás ment át a bérlők tulajdonába. Ehhez járult még kb. 140 ezer olyan állami tulajdonú lakás eladása, amelyek vállalati, illetve minisztériumi tulajdonban voltak (HM, BM stb). A bérlőknek a forgalmi érték feléért vagy még ennél is olcsóbban adták el a lakásokat, és a szerződésben rögzített kamatok is jóval a piaci szint alatt voltak. Így pár év alatt szinte eltűntek az állami bérlakások.

Ahol megmaradtak, ott jellemzően az épületek elhelyezkedése, az ingatlanok állaga vagy a műemléki besorolás miatt nem lehetett vagy nem érte meg megvenni a lakásokat. Később, az kilencvenes évek közepén, amikor az infláció váratlanul meglódult, a kamatkülönbség még inkább kedvezett a fix kamat mellett eladósodott városi bérlők százezreinek. Ebben az időszakban tehát már az volt a racionális lépés az állam részéről, hogy fizetési kedvezményt felkínálva ösztönözze a gyorsított hiteltörlesztést.

Átlagosan 1 millió Ft/lakás támogatási összeggel számolva ez a fajta lakásprivatizáció – akkori árszinten számolva – 600-700 milliárd forintnyi transzfert jelentett az érintett családok, azaz 1-1,5 millió ember számára. A bérlőknek eladott lakások számottevő része – közelítő becslés szerint 130-140 ezer lakás – már az ötéves továbbértékesítési moratóriumot megelőzően is piacra került. Vagyis az implicit támogatás gyorsan készpénzre, azaz befektethető tőkévé változott.

Majdnem mindenütt ugyanez történt. A magyar privatizációs modell induláskor abban különbözött a számunkra közvetlen relevanciával bíró cseh, szlovák, lengyel vagy szovjet szituációtól, hogy ott ez a fajta indulótőke nem állt rendelkezésre. Északi szomszédunknál például a szolgáltató szektorban a magánvállalkozások beindításának egyik legfőbb akadálya éppen az volt, hogy a piacon egyáltalán nem volt iroda céljára kibérelhető helyiség vagy lakás. Csehszlovákiában a klasszikus szocializmus világa uralkodott: a városiak mindegyikének volt lakása, de csak egy, és az is bérlakás volt. Így tehát nem volt mit bérbe adni a nulláról induló kisvállalkozásoknak, mert senkinek sem volt „felesleges” lakása.

A magyarországihoz hasonlóan, sőt annál még nagyobb arányban, három-négy éven belül a bérlőkhöz került a teljes állami lakásállomány legalább kétharmada Romániában, Litvániában, Szlovéniában, Kazahsztánban, sőt Kínában is. Egy 2002-es állapotokat tükröző tanulmány szerint a balkáni országokban – tehát Albániában, Bulgáriában, Horvátországban, Moldovában, Macedóniában és Szerbiában – a közösségi tulajdonú lakások aránya mindenütt 5 százalék alá süllyedt. Mára csak Csehországban és Lengyelországban maradt meg számottevő önkormányzati lakásszektor (20 és 12 százalék).

*

Hogy ez a vagyonátcsoportosítás rászorultsági szempontból igazságos lett volna, aligha mondható. Más megoldás azonban – mint fentebb láttuk – nem volt. Többévnnyi távlatból visszatekintve volt a bérlakás-privatizációnak még egy fontos következménye. Az a tény, hogy ilyen sokan ilyen nagy értékű vagyonhoz jutottak, a városi középosztály nagy részének (ideértve a bukott pártállam elitjét is) könnyebben elfogadhatóvá tette a vállalati szférának azt a privatizációs gyakorlatát, amelynek csak egy szűk menedzseri réteg vált nagy nyertesévé. (A földkérpótlásnak is volt ilyen hatása.) Ez nem pusztán feltételezés: visszaigazolja a közvélemény-kutatási adatok is. Egy 2008 februárjában végzett felmérés szerint a megkérdezettek 57 százaléka visszamenőleg is helyesnek tartotta a lakásprivatizációt. Ha ma kérdeznénk meg a budapesti nyugdíjasok véleményét, jelentős részük bizonyosan azt mondaná, hogy nagyon jól jártak annak idején, amikor megvették a lakásukat, mert mai nyugdíjukból a magas rezsiköltségek mellett lakbért biztosan nem tudnának fizetni.

50

Persze kérdés, hogy ha a magyar privatizáció is elismerte volna – legalábbis a lakásvagyon vonatkozásában – a reprivatizációt, változott volna-e ez az elfogadottság. Gondoljunk csak arra, hogy a városi, államosított lakásállomány 1945-ig jelentős mértékben „zsidó” tulajdon volt, ami azt jelentette volna, hogy az életben maradtak és az eredeti tulajdonosok leszármazottai jutottak volna óriási ingatlanvagyonhoz (mint ahogyan ez például Csehszlovákia nagyvárosaiban történt).

Név szerinti példák. A rendszerváltás idején Orbán Viktor és felesége szolnoki lakásukat a budapesti, IX. kerületi Mester utcai 50 négyzetméteres önkormányzati bérlakásra cserélték, azt három év múlva egy nagyobb (135 négyzetméter) négyszobás bérlakásra, immár a belvárosi Haris közben. A politikus a bérleményt az önkormányzat költségén újíttatta fel. A csaknem 6 millió forintot érő ingatlant 563 ezer forintért vásárolta meg, majd havi ezer dollár körüli összegért bérbe adta egy amerikai hölgynek 1994–99 között, de úgy, hogy ezt a bevételt az szja-bevallásával nem adózta le. 2002 májusában (éppen az elbukott választásokat követő napokban) ezt a belvárosi lakást Orbán 63 millió forintért eladta az osztrák Arno Wimpffennek, Kékessy Dezső – Orbánék barátja, üzlettársa, az Orbán-kormány párizsi nagykövete – későbbi vejének. Május 9-én az Orbán család a Kútvölgyi út és a Cinege utca sarkán egy 1252 négyzetméteres telken álló családi házat vásárolt 75 millió forintért.

Schmidt Mária ma már tízmilliárdokat érő ingatlancége, a Budapesti Ingatlan Hasznosítási és Fejlesztési (BIF) Nyrt. is az 1989 utáni lakáspiaci helyzet kihasználásából nőtt ki. Úgy kezdődött, hogy két pályakezdő bölcsész, Ungár András – Schmidt Mária házastársa – és Komlós Gábor 1991-ben családi kölcsönökből három korábbi tanácsi lakást vásárolt a pesti Kígyó utca 2. alatt. Tőlük Lupis József vásárolta meg ezeket, később a három pályakezdő üzletember közösen felvásárolta az egész házat, majd egy szomszédos, hasonlóan patinás épületet is a Váci utcában. „Az első 26 lakáson 50 milliót kerestünk” – nyilatkozta később Komlós. Az üzleti modell lényege az volt, hogy Ungárék felismerték: óriási hiány van olyan belvárosi ingatlanokban, amelyeket gyorsan és olcsón irodává lehet átalakítani.

És most mit lehet(ne) csinálni? Amit a politikai köznyelv újabban lakhatási válságnak nevez, az különböző – de kétségtelenül összefüggő – problémák egyvelege. Egyfelől évtizedek óta szemet szűrő probléma a szó szerinti értelemben vett hajléktalanság – éppen úgy, mint bármely más nyugat-európai nagyvárosban. Ráadásul az elmúlt tíz évben a jobboldali többségű önkormányzatok több ízben is megvonták a lakhatás jogát (ld. miskolci kitelepítések), kriminalizálták a hajléktalanságot – ez megsokszorozta a szociálisbérlet-hiány optikai „káprázatát”.

Az aktuális problémák másik körét a három Orbán-kormány alapvetően elhibázott (ám a választók szemében nagyon népszerű) intézkedései generálták. Itt van, és még nem látjuk a végét az öt-hat éve tartó építőipari fellendülésnek, amit egyfelől a nagy állami középület-beruházások, másfelől – a magánéros lakásépítésben – az alacsony jegybanki alapkamat, az áfacsökkentés, a CSOK, a Babaváró program, az energiakorszerűsítésre adott támogatások stb. táplálják. Nemzetközi hatásra, pár év alatt jött létre a budapesti Airbnb-piac – ez is növelte az építési keresletet, hiszen előbb fel kellett újítani 12-15 ezer lakást, és csak azután lehetett ezeket kiadni. Mindezek együttesen, rég nem látott ütemben hajtották fel az építőipari béreket, az új és a használt lakások árát, s ennek nyomán a lakásbérleti díjakat és az albérletek árát is.

Egy fideszes első vonalbeli politikus (más összefüggésben mondott) önkritikus szavait idézve: a kormány „túltolta a biciklit”. Akiknek volt lakásuk, telkük, azok ennek ellenére viszonylag könnyen és gyorsan tudnak „felfelé” haladni a piacon, viszont a korábbinál is rosszabb helyzetbe kerültek azok, akik családi ingatlanhátter nélkül próbálnak belépni az ingatlanpiacra. Ezért ők, a maguk nézőpontjából, okkal szeretnének minél több újonnan keletkező szociális bérletet látni.

Ugyanakkor nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy Budapest lakossága 1980 (!) óta évről évre csökken. Az egykor 2 milliós fővárosban ma már csak 1,75 millióan laknak. Arányait tekintve Miskolcon még rosszabb a helyzet, de csökken Pécs lakossága is; Debrecen és Győr népessége stagnál. A lakáspiac egyensúlya szempontjából ez mindenképpen kedvező. Igazi lakhatási válság azokban a nagyvárosokban van, ahol a népesség olyan gyorsan nő, hogy azzal a lakásépítés nem tud lépést tartani; ezért emelkednek a lakásárak és a lakbérek. Ez a helyzet Stockholmban: ott 1980-ban a lakosság-

szám 1 millió alatt volt, 2019-ben már elérte az 1,6 milliót. Londonban a két megfelelő szám 6,7 és 8,8 millió, Bécsben 1,6 és 1,9 millió, Amszterdamban 717 ezer és 867 ezer. Hol vagyunk mi ettől?

A közvélekedéssel ellentétben a bérlakás piac Magyarországon ma is viszonylag kiterjedt, bár nem akkora, mint a rendszerváltás előtt volt, és relatíve is jóval kisebb, mint Bécsben, Londonban vagy Stockholmban. A 2016-os mikrocenzus szerint a lakások 14,6 százaléka a magyar fővárosban is bérlakásként hasznosul. Csakhogy ennek közel 80 százaléka piaci bérlakás – a rászorultak (és különösen a hajléktalanok számára) megfizethetetlenül magas, sőt emelkedő lakbérszinteken. Ráadásul az önkormányzati lakások egy része is „piaci” bérlet, bár a lakbér azért nem éri el a reális piaci szintet. Mégis, a köztulajdonban lévő budapesti lakások száma valahol 55 ezer körül jár – ez nem is olyan kis szám. Az átlagos állami és a magánpiaci lakbérek közötti *különbség* a fővárosban 2018-ban több mint hatszoros (20 ezer Ft/hó, illetve 125 ezer Ft/hó), ami akkor is nagyon magas érték, ha figyelembe vesszük az ugyancsak nem jelentéktelen minőségi különbségeket is. Vagyis a lakbérek torzulása nagyjából ma is ugyanannyi, mint a nyolcvanas évek elején volt.

Ha az újonnan pozícióba került városvezetők és a mögöttük álló önkormányzó testületek a közvélemény számára is érzékelhető ütemben tényleg szeretnének létrehozni egy szociálisbérlakás-alapot, amely arányait tekintve megfelel az osztrák, francia vagy angol „mintának”, akkor nagyjából hatféle megoldás van, amelyeket persze elvileg kombinálni is lehet vagy lehetett volna.

52

1. Igen nagy számban vannak *üres* lakások magántulajdonban is, legalább 520 ezer, és még Budapesten is kb. 9 ezer. Bár ezt a „lehetőséget” megcélzó javaslatok legalább tíz éve közkézen forognak, a tény az, hogy a kihasználhatatlan lakások száma nem csökken, hanem nő. 1990-ben még csak 250 ezer üres lakás volt az országban. Itt nyilvánvalóan a demográfiai változások hatása összegződik (csökkenő születésszám, emelkedő halálozás, országban belüli és határokon túli vándorlás), és ezért nincs fizetőképes kereslet az efféle lakások iránt. A tulajdonosokat bérbeadásra kényszeríteni – például emelt szintű ingatlanadóval – igazságtalan lenne, és óriási ellenállást váltana ki. Ráadásul az ingatlantulajdonosokat az elmúlt évtized során folyamatosan azzal riogatták, hogy az állam kutya kötelessége a mindenkori bérlők védelme, s ezért többször is kilakoltatási tilalmat rendeltek el. Igaz, az ilyen követelésekkel előálló politikusok mindig úgy értették a dolgot, hogy „csak” az államot és a bankokat tiltsák el a kilakoltatástól, de nehéz elképzelni olyan szabályrendszert, amelyben a „háziurak” könnyedén meg tudnak szabadulni a bérlőktől, más gazdasági szereplők viszont nem.

2. A rendszerváltás idején logikus feltételezés volt, hogy az 1960-as évektől kezdődően megépült *panelos lakótelepek* viszonylag gyors ütemben fognak leértékelődni, mint ahogyan ez más országokban (például az egykori NDK-ban) történt. Kézenfekvő gondolatnak tűnt, hogy ezt a lakásállományt majd szociális bérlakásként lehet hasznosítani. De a folyamat 2001-től nem ebbe az irányba ment. Miután közel félmillió lakás, vagyis 1-1,5 millió szavazó tartozott ebbe a körbe, erős társadalmi nyomás volt a döntéshozókon arra

nézve, hogy tömbrehabilitációval, fűtéskorszerűsítéssel, nyílászárók cseréjével, városképjavító falfestésekkel az állam „megmentse” ezt az óriási vagyont. Nagyjából-egészében ez sikerült is (különösen Budapesten és a nagyvárosokban), merthogy a lakástulajdonosok százezer forintos nagyságrendű állami támogatást kaptak az ún. panelprogramok keretében. Napjainkban már ezek a sok tízmilliárd forintnyi közpénzből feljavított panellakások igen magas négyzetméter-áron forognak a piacon. Szinte egyikből sem lett szociális bérlakás...

3. A *devizahitelek* megmentése érdekében 2011-ben létrehozott Nemzeti Eszközkezelő Zrt. (NET) is alkalmas lett volna arra, hogy kiindulópontja legyen a tömeges szociálisbérlakás-programnak. A kormány nem sajnálta a pénzt, legalább 140 milliárd forintot költött arra, hogy a bajba jutott adósoktól – pontosabban a nekik hitelt nyújtó bankoktól – megszerezzen 36 ezer lakást, sőt még egy 500 házas szociális lakótelep építését is beígérte a Pest megyei Ócsán. Először az 500 ház terve csökkent 80-ra, majd pedig egy hirtelen fordulattal a Fidesz-kormány 2018 végén bejelentette, hogy a NET és az egész konstrukció megszűnik, amint sikerül töredékáron visszavásároltatni a póruul járt devizahitelekkel saját lakásaikat. Természetesen sikerült! Itt is egy nagy lehetőség úszott el.

4. Az is egy megoldás, ha a nagyobb önkormányzatok maguk fognak nagyszabású *új építkezésekbe* azzal a deklarált megszorítással, hogy a városok kevésbé preferált – lényegében lakatlan – területein kis méretű, alacsony komfortfokozatú lakótelepet építenek. Ez elvileg azért lenne jó, mert így a költségek is alacsonyabbak lennének, és „garantálva” lenne, hogy a jobb anyagi helyzetű, magasabb társadalmi presztízsű rétegek nem állnának be a bérlakást igénylők sorába (mint ahogyan ez a szocializmus negyven éve alatt történt). Ezzel az elgondolással „csak” három baj van. Először is az, hogy már rég lebontották azt a tíz házgyárat és hat panelüzemet, amelyekre a paneltechnológia ráépült. Ezeket először újra fel kellene építeni. Az is előre borítékolható, hogy mind helyi, mind országos szinten nagy lenne a társadalmi ellenállás az effajta (a szocializmus idején CS-lakásnak, azaz csökkentett értékű lakásnak nevezett) projektekkel szemben. És végül a hajléktalanokon még ez a megoldás sem segítene, ha és amennyiben a bérlakásokat az önkormányzatok a pályakezdő fiataloknak, a nagycsaládosoknak szánják, mert éppen ők mint kedvezményezettek tiltakoznának a lehangosabban az ellen, hogy az egyébként is alacsonyabb értékű ingatlanaik értéke még tovább csökkenjen a rezsifizetésre is sokszor képtelen hajléktalanok miatt.

5. Az is lehetőség, amely elvileg gyorsabb és látványosabb előrehaladást tudna garantálni, hogy az önkormányzatok nagy pénzeket fordítsanak meglévő – de különféle okok miatt – alacsony piaci értékű lakások *felvásárlására*. Csak Budapesten a lakások 4,3 százaléka – közel 34 ezer lakás – tekinthető szubstandardnak, ahol tehát hiányoznak az alapvető komfortfeltételek. Elvileg itt nincs fizikai értelemben vett korlát, csak pénzügyi. A szubstandardnál jobb, félkomfortos lakásból is van *quantum satis*...¹

¹ Amennyi csak kell (latin) – a szerk.

A valóságban azonban ez az út is nagyon rögs. Nyomban felvetődik ugyanis a kérdés, hogy mi történjen azokkal a családokkal, amelyek a saját fejük fölül eladják a tetőt? Ha reális, piaci áron adták el az ingatlanukat, akkor a kapott pénzért csak egy hasonló másikat tudnának vásárolni – azt meg állami beavatkozás nélkül is megtehetik vagy megtehették volna. Jobb lakást maguknak miből vegyenek? Ha viszont az önkormányzatok hajlandók lényegesen (30-40 százalékkal) a piaci érték felé menni, akkor elkerülhetetlenül kialakul a járadékvadászatnak az a formája, amelyet – mint már említettük – a rendszerváltás idején a lakásmaffia művelt. Vállalkozó szellemű spekulánsok megszorult családok rossz minőségű lakásait vásárolnák fel, majd pedig ugyanezeket a lakásokat haszonnal továbbértékesítenék az önkormányzatoknak, azaz feltámadna a lakásmaffia. Könnyű elképzelni, hogy ebből mekkora politikai botrány lenne.

6. Sok baloldali, civil aktivista állami bérlakásépítési programot követel az új főpolgármestertől. A szocializmus negyvenéves tapasztalatai szerint ez egyértelműen tévút. Ehelyett bölcsebb lenne annak a nyugat-európai mintának az átvétele, ahol az önkormányzatok azzal a feltétellel ösztönzik és támogatják a nagyszabású, töbttucatnyi vagy akár több száz lakásból álló, üzleti alapon kalkulált építési projekteket, hogy a befektetők a lakások 5-10 százalékat az önkormányzat által kijelölt, rászoruló új tulajdonosoknak és/vagy bérlőknek juttatják – 30-40 százalékkal a piaci ár alatt (de nem egyhatod áron!). Ez nemcsak a rászoruló, alsó középosztálybeli kedvezményezetteknek jó (a hajléktalanokon ez a megoldás sem segít), de csökkenti a területi szegregációt is. Ez a modell sok országban működik, de kiépülése hosszabb időt vesz igénybe. Olyan tőkeerős üzleti befektetőkre és lakás-ingatlankezelő vállalkozásokra van szükség, amiből Magyarországon pillanatnyilag egy sincs. És persze az is nyilvánvaló, hogy az 5-10 százaléknyi olcsón eladott vagy bérbe adott lakás miatti veszteséget a befektetők a „maradék” 90-95 százalékra fogják hárítani.

Hosszabb távon ez a megoldás tűnik a leginkább reálisnak. A dilemmát úgy érdemes megfogalmazni, hogy lehet-e úgy szociális bérlakásszektor működtetni, hogy nincs üzleti bérlakásszektor? Merthogy ma nincs ilyen Magyarországon! Az olyan bérlakás-tulajdonos is fehér holló, akinek legalább három-négy lakása van. Ha ennyire széttöredezett a piac, akkor az ellenőrizhetetlen, szabályozhatatlan, és persze nem is adóztatható normálisan. Ausztriában, Németországban, Svájcban vagy Anglia nagyvárosaiban sok ezer lakással gazdálkodó, nyereség-orientált *professzionális üzleti vállalkozások* uralják a bérlakáspiacot, és ebbe épült be évtizedek során egy rászorultsági alapon működő, szociális szempontokat érvényesítő állami/városi lakáspolitiká. Ebbe az irányba kellene menni.

A kulturális emlékezet szobrászata

Kolodko Mihály műveiről

*Miénk itt a tér, mert mi nőttünk itt fel,
Ismerős a fütty, és egymásnak felel.
LGT: Miénk itt a tér*

Kolodko Mihály radikálisan mást gondol a köztéri szobrászatról, mint amihez Budapest lakosait szoktatják az utóbbi évtizedben. Nincsenek realista, életnagyságú alakok, akik egyfajta unt közvetlenséggel állnak a róluk elnevezett terek, utcák és városrészek bejáratánál. Helyüket finom utalásokból építkező, hangsúlyozottan kis méretű művek veszik át, amelyek a városra mint valamilyen közös emlékezet által összetartott kulturális hálóra utalnak. A szobrok valódi emlékművekké válnak abban az értelemben, hogy a szemlélő valóban emlékezni kényszerül, ami nem mindig könnyű feladat; fel kell tudnia idézni irodalmi, történelmi alakokat, és összekapcsolni őket az adott hellyel. Azonban Kolodko művei nem azokra a „nagy” dolgokra emlékeztetnek, amelyek a történelem- és irodalomkönyvek címlapjára kerülnek, hanem inkább a kitérőkre, megjegyzésekre, lábjegyzetekre fókuszálnak.

Az Akácfa utcában egy pipába zárt apró alak zongorázik: a Kispipa vendéglő legendás zongoristája, a *Szomorú vasárnap* című dal szerzője, a világhírű zeneszerző, Seress Rezső emlékét őrzi, akinek a nevéen zárolt számlában állt a pénz Amerikában, csak éppen nem utazhatott el érte. A Hevesi téren az egyik virágládán egy autó fut, valódi aranyozással. Ebben a műben jellegzetesebben megmutatkozik Kolodko asszociációra építő technikája: a szobor Rejtő Jenőre emlékeztet, *A tizennégy karátos autó* szerzőjére, aki a közelben lakott.

A művek egy másik csoportja a kulturális emlékezet fiktív alakjaival foglalkozik. Lisa Simpson, az örök idealista rajzfilmhős egy lámpaoszlophoz van kikötözve a Jászai Mari térnél. Nem is titkolt irónia, ahogy Mekk Elek, a botcsinálta ezermester nézi a Széll Kálmán teret. A Dohány utca és az Osváth utca kereszteződésénél egy apró bűvár ül egy (hozzá képest) igen méretes kulccsal egy beton tűzcsapon. Mit kereshet ott? A New York kávézó kulcsát hozta vissza, amit a legenda szerint maga Molnár Ferenc dobott a Dunába, hogy soha be ne zárhasson. A szobor nemcsak a történetet segít felidézni, de egyben a kávéházi élet végéről és ezzel együtt az irodalmi nyilvánosság átalakulásáról is kérdéseket vet fel.

Az irónia és a humor nem jelenti a fajsúlyos kérdések elhanyagolását; „Ruszkik haza” feliratú, léggömbszerűen leeresztett tank áll a Parlamenttel szemben a Batthyány téren, és a Szabadság téren párnára helyezett vörös csillagos usanka szembesítette a nézőt a politikai múlttal. Jogos a múlt idő, dr. Fülöp Erik, a Mi Hazánk országgyűlési képviselője a szob-

rot egy kalapáccsal leverte, majd a Dunába dobta. Az ikonoklaszta aktus könnyedsége (csak egy kalapács kellett hozzá, és jogi következményei is elhanyagolhatók) a művek új aspektusára hívja fel a figyelmet; a méretük-nél fogva ezek a szobrok valójában mobil alkotások: (gerilla)akciók során is elhelyezhetők, mint a valódi kulturális emlékezet emlékművei, akár a hivatalos emlékezetpolitikával szemben is.

Gárdonyi László

56

Kolodko Mihály: Búvár (Budapest, 2019)

Kolodko Mihály: A tizennégy karátos autó (Budapest, 2019)

Kolodko Mihály: Szomorú tank miniszobra (Budapest, 2017)

Kolodko Mihály: Halott mókus (Budapest, 2018)

58

Kolodko Mihály: Kockásfülű nyúl (Budapest, 2018)

Kolodko Mihály: Herzl Tivadar (Budapest, 2018)

Kolodko Mihály: Mekk Elek (Budapest, 2018)

Kolodko Mihály: Búvár (Budapest, 2019)

60

Kolodko Mihály: Noé (Budapest, 2018)

Tények a jogállamról

A magyar igazságügy-miniszter Varga Judit a Euronewson megjelent *Tények a jogállamiságról, melyeket mindig meg akartál tudni, de sosem merted megkérdezni* című, nyomasztóan tartalmatlan cikkéhez nem jókedvben, hanem a tárgy fontosságára tekintettel szólok hozzá.

A miniszter itt az Európai Unió és a magyar állam közötti, a jogállamiságról szóló vitában tesz néhány kijelentést, de ha csak az nem számít érvenek, hogy két helyen is idézi a magyar miniszterelnöknek a vita tárgyáról semmit nem mondó, az Európai Unió működésével kapcsolatban méltatlankodó megjegyzését, nincsenek érvei.

A jogállam, ellentétben azzal, amit a miniszter ír, nem szólam, nem egyike a manapság „divatos kifejezéseknek”, hanem civilizációnk, állami működésünk, mindennapi életünk alkotmányos alapja.

Az Európai Unióról szóló szerződés 2. cikke szerint „[a]z Unió az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok – ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait – tiszteletben tartásának értékein alapul. Ezek az értékek közösek a tagállamokban, a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás, valamint a nők és a férfiak közötti egyenlőség társadalmában.” Ennek viszonya a 4. cikk (2) bekezdésével valóban vitatott, ám ezek az alapértékek határozzák

meg az Európai Unió identitását. Az viszont nem vitatott, hogy a jogállamiság tartalmazza a törvényességet és a jogbiztonságot, a végrehajtó hatalom önkényességének tilalmát és a független bírászkodás, valamint a jog előtti egyenlőség követelményeit.

A jogállamok sok tekintetben hasonlítanak egymásra (ilyen hasonlóság a sajtószabadság érvényesülése, a választások szabad és fair jellege, az alapvető jogok szinte azonos megfogalmazása és hatékony védelme stb.), a jogállam természetesen nem az intézmények és szabályok uniformizáltságát jelenti. Miközben tehát a jogállamok alkotmányos életükben erősen hasonlítanak, az intézményrendszerek és a működésükre vonatkozó szabályok tekintetében természetes módon különböznek is. A szabadság ugyanis izgalmas és sokszínű, míg a szolgaság unalmas és szürke. Például a jogállam tartalmának is és a skandináv jogrendszernek is teljes félreértése volt az, hogy a finn EU-s elnökség idején a Magyarországot érintő finn kormányzati bírálatokra a magyar miniszterelnök – és az ő szavai nyomán a kiterjedt kormányzati propagandasajtó – azzal vágott vissza, hogy a finn politikusok jobban tennék, ha hallgatnának, mert Finnországban, ellentétben Magyarországgal, még alkotmánybíróság sincs. (Ugyanakkor azt se felejtjük, mert ez a jogállamokban általános trend, hogy a második világháború után, a náci és a kommunista rendszerek traumája

nyomán újrászervezett európai államokban mindenütt működik alkotmánybíróság.)

A miniszter szerint a jogállamra vonatkozóan nincs egyetemesen alkalmazható, objektív kritériumrendszer. Ez tévedés. Valójában nem az azonos szabályok, hanem az egyetemesnek mondható *elvek általános követésében azonosítható* a jogállam működése, amely országról országra nem teljesen azonos intézményrendszerben érvényesül. A világ már csak ilyen, a jogállamok meglehetősen sokszínűek, de még a hozzájuk képest sokszínűséggel kevésbé vádolható fantáziátlan és nyomasztó autoriter rendszerek sem egyformák. Továbbá, minthogy semmilyen emberi mű nem tökéletes, a jogállamról is elmondhatjuk, hogy rendszerint tökéletlen: hibátlan jogállam sehol nem működik; találunk jobban és kevésbé jól működő jogállamokat. És miközben léteznek a jogállamokban hatékony jogvédelmi mechanizmusok, de például válságok, háborús helyzetek, továbbá a hatalom birtokosainak baljóslatú érdekei (J. S. Mill) miatt is gyakran veszélyeztetettek.

Noha arra is akad példa, hogy az autoriter rendszert a demokraták jogállammá alakítják, és nem oly ritkán előfordul, hogy a korábbi jogállam autoriter rendszerré züllik, elmondhatjuk, hogy a jogállami minőség eldönthető kérdés. Azaz a gyengébb minőségű *jogállamok* és az autoriter rendszerek egyértelműen elhatárolhatók.

Milyen módon lehet megállapítani, hogy valamely állam már vagy még nem jogállam?

Minden jogállam kivétel nélkül a hatalmi ágak elválasztása, illetve

a hatalommegosztás elveit jogintézmények és szabályok bonyolult eleven rendszerével érvényesíti. Montesquieu az általa megfogalmazott alkotmányos követelményekről azt állította, hogy azok Angliában már működnek, miközben ott a parlament akkor is bíróságként is működött, és a király erőteljes jogokkal rendelkezett a törvényhozás terén. Montesquieu pontosan látta, hogy Angliában senki nem rendelkezik korlátlan hatalommal. Hazájában és szerte a világon, radikálisabb változtatban ugyanezt óhajtotta elérni. Ha mai példát véve, mondjuk, egy állam az alkotmányában kinyilvánítja a hatalom megosztásának elvét, de ezzel ellentétben a hatalom egységét igyekszik érvényesíteni, bizonyosan eltér az alkotmányosság, a jogállam eszményétől. Amennyiben pedig ez a törekvése sikerrel jár, nem nevezhető már jogállamnak. Hatalommal mindig hatalmat kell szembeállítani. Ahol tehát a kormányzati hatalom monopol- vagy hegemon helyzetben van, ahol nem korlátozzák hatékonyan más hatalmi erőközpontok, nos, ez az állam nem jogállam.

A jogállamban a tág értelemben vett választási szabályok az ellenzéki és a kormánypártok esélyeinek kiegyenlítetttségét igyekeznek biztosítani. Például az ellenzék politikai üzeneteinek hasonló eséllyel kell eljutniuk a választókhoz, mint amilyen eséllyel a kormánypártok üzenetei eljutnak hozzájuk. Ha egy országban a választás csak *részben szabad, illetve nem fair*, az nagy valószínűséggel nem tekinthető jogállamnak.

A bírói függetlenség a jogállami-ság talpköve. A bíróságok igazgatása útján, a bírók függetlenségét

a kormányzatok közvetett eszközökkel, például a bírói karrierbe, az előmenetelbe külső-politikai beavatkozással, a bírósági vezetők kiválasztásával sem befolyásolhatják. A bíróságok öngazgatási intézményei elleni politikai támadások kétségesé teszik a bírói függetlenséget. A közigazgatási döntések független bírák általi felülvizsgálata ugyancsak elemi jogállami követelmény.

Az emberi jogokat nem az államtól kapjuk, hanem azokat az állam köteles polgárai számára biztosítani. Amelyik állam az emberi jogokat állami kegyként nyújtja vagy vonja meg, illetve érvényesülését alkotmányellenesen korlátozza, nem nevezhető jogállamnak. Valóban lehetséges, amint erre utal is a miniszter, hogy az egyik jogállam segítőkészen viszonyul a menekültekhez, a másik pedig nem, de a menekülteknek például jogi tájékoztatást nyújtó NGO-kat, civileket a jogállam nem fenyegetheti büntetőeljárással.

Az alkotmánybíróság bírója és nem kiszolgálója a kormányzatnak, illetve a parlamenti többségnek. Ha bármelyik országban az alkotmánybíróság függetlenségét megszüntették, az az állam aligha tekinthető a továbbiakban jogállamnak.

A jogállam nem korlátozza, hanem tiszteletben tartja az akadémiai szabadságot, az egyetemi autonómiát és a tanszabadságot.

Noha a jogállam sem mentes a korrupciótól, de a jogállam mindig üldözi, soha nem szervezi a korrupciót.

Sajtószabadság hiányában ugyan csak nincsen jogállam, a jogállam kormányának soha nem célja az ellenzéki sajtó felszámolása vagy megzűzedelese, maradékának karanténba szorítása. A jogállamban működő közszolgálati média az ellenzéki pártok és a kritikus civil (pl. jogvédő, környezetvédő) csoportok releváns álláspontját ugyanúgy közlésezi, mint a kormányzat véleményét. A jogállam kormánya az általa uralt sajtóban kritikusai ellen nem folytat gyűlöletkampányokat.

A jogállam nem éhezeti a menekülteket. Továbbá nem üldözi a hajléktalanságot, hanem rendszerint annak mérséklésére törekszik.

Talán túl sok is ennyi, még csak nem is teljeskörűen felsorolt követelmény – gondolhatná az olvasó. Valójában viszont úgy áll a helyzet, hogy az általam jelzett, a jogállamot megsebző, megszüntető állami politikák nem elszigetelten, hanem rendszerint többé-kevésbé együtt jelennek meg. A leépülő demokráciában, azaz a kiépülő autokráciában a kormányzat általában nem a jogállam szerkezetének fentiekben részletezett egyik vagy másik elemét bontja meg, hanem mindegyik gyengítésére, felszámolására törekszik.

Levelek Serédi Jusztinián hercegprímáshoz, 1939–1944

2016 tavasza óta, mint a Yad Vashem Archives Magyarországi Kutatócsoportja vezetője, kollégámmal, Eszes Beátával a Prímási Levéltárban (továbbiakban: PL) kutatunk. Az 1938–1948 közötti iratanyagot nézzük át, és minden olyan dokumentumot kijelölünk másolásra, amelyben a „zsidó” – illetve a „cigány” – szó bármilyen összefüggésben előfordul. Az eddig kiválogatott több tízezer oldalnyi dokumentumról, mint a kutatócsoport 1994-es fennállása óta tettük ezt a nagy országos, fővárosi és vidéki levéltárakban is, a PL-ben is digitalizált címléírást készítünk. A PL-ben a végéhez közeledik a feltáró munkánk. Serédi Jusztinián¹ hercegprímás, majd utódja, Mindszenty József² hivatalos iratai után átnéztük magánlevelezésüket, jelenleg már a Budapesti Általános Érseki Helynökség (továbbiakban: BÉÁH) 1943-as irataiban kutatunk.

64

Az alábbiakban olvasható kilenc dokumentumot több száz, hasonlóan fontos, értékes, olykor megrázó irat közül válogattuk ki. A levelek írói között van antiszemita zuglói polgárasszony (I. sz. dokumentum), akit felháborított, hogy r. k. konvertita, egyébként zsidó származású lelkészük a II. világháború kitörése utáni első vasárnapon, 1939. szeptember 3-án elítélte a Molotov–Ribbentrop-paktumot, és felszólította híveit, hogy imádkozzanak a lengyel fegyverek győzelméért.

A kérvényező, segítséget kérők között akad olyan is, aki nem is sejtette, hogy felmenői között nem csak, ahogy akkoriban mondták-írták, „őskeresztények”, hanem zsidók is voltak. Erre csak akkor döbrent rá, amikor igazolni kellett származását, és kiderült, hogy szülei, nagyszülei között voltak izraelita vallásúak is. Ez pedig 1938–1939 után Magyarországon sokak számára valóságos tragédiát, súlyos egzisztenciális fenyegetést jelentett. Ilyen „nem tiszta őskeresztény” származású feleség volt Mészáros Aladárné és a Trugly Margit álnéven kérvényét aláíró is. Az igazán alacsony rangú honvéd altiszt, Mészáros Aladár érdekében azonnal megmozdult a BÁÉH és a hercegprímási apparátus, támogató levelet írtak a honvédelmi miniszternek, aki megnyugtatta Őminenciáját, hogy Mészáros Aladár feleségének származása (édesanyja volt izraelita) nem lesz akadálya az előléptetésnek. Az

---

¹ Serédi Jusztinián (1884–1945) katolikus pap, érsek, hercegprímás, bíboros. 1927-ben XI. Piusz pápa a Horthy-kormányzat kifejezett ellenkezése dacára esztergomi érsekké nevezi ki.

² Mindszenty József (1884–1975) katolikus pap, érsek, hercegprímás, bíboros. 1944-ben XII. Piusz pápa veszprémi püspökké – majd 1945-ben, Serédi halála után esztergomi érsekké nevezte ki. 1948-ban letartóztatták, koncepciós perben életfogytiglani börtönre ítélték. 1956-ban a forradalmárok kiszabadították, a szabadságharc leverése utána az USA budapesti követségén kapott menedéket. 1971-től előbb Rómában, majd haláláig Bécsben élt.

akkoriban, tehát 1939 végén, 1940 elején érvényben lévő diszkriminatív törvények és rendeletek értelmében egyébként a kérvényező feleség amúgy is mentesítettnek minősült, édesapja az első világháborúban hősi halált halt, a hadiárványokra pedig nem vonatkoztak a zsidótörvények. (3. a-b-c. dok.)

„Trugly Margit”, aki őszintén és öntudatosan bevallotta kérvényében, hogy ő bizony antiszemita, többek között arról tájékoztatta a hercegprímást 1941 júniusában, hogy egyes minisztériumokban valóságos családfakutatási láz tört ki. Nem a saját családjuk származását, őseit keresik, hanem azt kutatják egyesek, hogy kollégáik, az esetleges előléptetésnél versenytársaik, sőt, azok hozzátartozói, elsősorban feleségük családfáján nem akad-e akármilyen távoli, de zsidó ős. És ha csak egyetlen, ahogy írja, „kellemetlen származású nagyszülőt” felfedeznek, akkor az illető elveszett ember, az előléptetésből kizárják, sőt volt, hogy kirúgták állásából. Végső kétségbeesésében a háromgyerekes családanya csak annyit kért, hogy a hercegprímás érje el, módosítsák úgy a zsidótörvényt, hogy az állami hivatalnokok feleségének származását ne lehessen vizsgálni. Serédi neki nem tudott, nem is akart segíteni, semmitmondó válaszelevelében csak sajnálkozását fejezte ki. (4. dok.)

Írtak a hercegprímásnak zsidók is, ők is segítséget kértek tőle, vagy „csak” tájékoztatták hitsorsosaik üldözéséről. Glück Antal 1941 nyarán a kőrösmezői deportálásokról számolt be pontos nevekkal, adatokkal. (5. dok.) Víg Jakabné ugyancsak 1941 nyarán deportált lánya, veje és két unokája számára szeretett volna valahová Galíciába télikabátot, fehérneműt küldeni, de 1941 decemberében még azt sem tudta, hogy hol tartózkodnak. (6. dok.) Erre a két levélre még csak nem is válaszoltak Esztergomból, nyilván reménytelennek ítélték az „ügyeket”.

Talán tekinthetjük a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) illetékes tisztviselői cinizmusára jellemzőnek Kannengieser László esetét. Feleségét és hatéves kislányát 1941. július 31-én deportálták, majd egy évvel később az országból való kiutasító határozatot visszavonták. A kétségbeesett vagy csak túlságosan optimista és nagyon tájékozatlan férj és apa ezek után a hercegprímás és a Vöröskereszt segítségével szeretett volna deportált hozzátartozóit visszahozatni. (7. dok.) Esztergomból azonnal átírtak a Magyar Vöröskereszt központjába, ahol biztos, hogy megpróbálták valamit tenni, legalábbis további személyi adatokat kértek Kannengieser Lászlótól.

Ösztreicher Ignác beregszászi zsidó részletesen tájékoztatta a hercegprímást arról, hol és kik követnek el atrocitásokat a zsidók ellen Kárpátalján. Különösen érdekes, amit a frontról visszatért magyar katonákról ír, akik nyilván a megszállt szovjet területeken szokták meg, hogy a zsidókkal bárhol bármit meg lehet tenni. (8. dok.) Az ő levelét is válasz nélkül hagyták.

Végül külön szeretnénk kiemelni Szerencsés József dombóvári tanár levelét, amelyben az 1944-es gettózások és deportálások borzalmairól számolt be nagyon pontos, olykor megdöbbentően részletes levelében a hercegprímásnak. (9. dok.) Aki udvarias válaszában tájékoztatta a levélíró arról, hogy számára semmi új információt nem tartalmazott a levele. Más kérdés, hogy a bátor, ember- sőt zsidóbarát dombóvári tanár már csak akkor (július 10-

én) írta meg levelét, amikor úgy tudta, hogy a Dunántúlon már nem maradt egyetlen zsidó sem. Nagyon úgy tűnik, hogy azt még nem értette meg, hogy Budapest kivételével akkor már az egész ország „zsidómentes” volt.

A dokumentumokat teljes terjedelemben, az eredeti helyesírással (pl. katolikus, ghettó, waggon stb.) tesszük közzé, csak a központozást (hiányzó vagy fölösleges vesszők) javítottuk. Az esetleg kimaradt, kifelejtett betűket szögletes zárójelben pótoltuk. Ahol szükségesnek látszott, ott a szöveghez magyarázó jegyzeteket fűztünk.

Külön szeretném köszönetemet kifejezni azoknak a kollégáimnak, akik információkkal, tanácsokkal segítettek e dokumentumok sajtó alá rendezése során. Elsősorban Eszes Beátának, Gálffy Zsuzsának, Gárdonyi Máténak, Hegedűs Andrásnak, Molnár Juditnak, Toronyi Zsuzsának, Trugly Sándornak és Vörös Istvánnak vagyok hálás.

Ha esetleg hibák, tévedések maradtak a szövegben, azokért kizárólag én vagyok a felelős.

1.

Bernárdt Győzőné izgatásért feljeleni Serédi Jusztinián hercegprímásnál Huszár Elemér zugligeti plébánost, 1939. szeptember 4.

Mélyen Tisztelt Méltóságos Úr!³

Bátorkodom felhívni szíves figyelmét a zugligeti lelkészünk helyén nem való prédikációra. Már nagyon rég óta túrtörtetem magam, hogy bejelentsem Méltóságodnak zsidó származású lelkészünk, Huszár Elemér⁴ politizálását, amit az oltárnál mise közben tesz. De mindennek van határa, s amidőn tegnap⁵ a 2 antikrisztus összefogásáról beszélt,⁶ és a híveket felszólította, hogy imádkozzanak a lengyel fegyverek győzelméért, – elhatároztam, hogy izgatásért feljelenem. Utóvégre, ha a magyar kormánynak jó a német barátság, akkor ne izgasson ellene az a lelkész, akiről mindenki tudja, hogy németgyű-

66

---

³ A levélíró nem volt tisztában a Horthy-korszakban érvényben lévő megszólításokkal. A hercegprímást, miként magát Horthy Miklós kormányzót és még néhány mediatiszált grófi család fejét „Főméltóságú”-nak kellett szólítani. A „nagyméltóságú” megszólítás járt többek között a katolikus érsekeknek, a Felsőház és a Kúria elnökének, míg „méltóságos”-nak többek között a püspököket, a Képviselőház elnökét kellett szólítani. Erről lásd: Dr. Nagy Csaba Attila: Az arisztokrácia és az úri középosztály megszólításai a Magyar Királyságban. <http://regnumportal.hu/regnum2/node/434>, letöltve: 2019. november 15.

⁴ Huszár (1882-ig Held) Elemér (1872–1960) katolikus pap, zsidó családban született, 1894-ben a budapesti tudományegyetemen jogból doktorált, a teológiát a Pázmáneumban végezte el, majd tanult Rómában is. Művelt, sok európai nyelven beszélő lelképásztor volt, 1928-tól 1944-ig Bp. Zugliget lelkésze. 1942-től a frontra küldött munkaszolgálatosokat halálos veszélyben lévőnek tekintette és soron kívül keresztelte. Többször feljelentették, 1944 végén a nyilas Számonkérő Szék rövid időre letartóztatta. A világháború után hivatalos beosztás nélkül Csóton élt.

⁵ 1939. szeptember 3., vasárnap. Ezen a napon üzent hadat Franciaország és Nagy-Britannia a Lengyelországot szeptember 1-jén hadüzenet nélkül megtámadó Németországnak.

⁶ Huszár Elemér Németország és a Szovjetunió megneemtámadási szerződésére, közismertebb nevén a Molotov–Ribbentrop-paktumra célozhatott. Az 1939. augusztus 23-án Moszkvában aláírt szerződés titkos záradékában a két nagyhatalom felosztotta egymás között Lengyelországot és a balti államokat.

lölete onnan származik, hogy apja óbudai rabbi volt, s anyja is keresztvíz nélkül halt meg 2 év előtt. Politikai meggyőződése bármi lehet, de ne vigye a prédikációiba állandóan. Zsidó fajvédelmi beszédek is szokott tartani az evangélium magyarázata helyett. Mondhatom, nem egyszer felforrt a vérem beszédei hatása alatt, és egész misei áhítatomat megzavarta vele.

Nagyon kérem, Méltóságos Uram, orvosolja e bajunkat mielőbb.

Maradok mély tisztelettel híve

Bernárdt Győzőné

Eredeti, kézzel tintával írott levél. PL-II-14-BÉÁH-7361/1939.

A levelet 1939. szeptember 14-én iktatták a BÉÁH-ban, a felzetre a budapesti érseki általános helynök, Hamvas Endre⁷ ráírta: „Huszár Elemér behívva és kellő figyelmeztetésben részesítve ÉH [érseki helynök] részéről. IX. 11.”

2.a.)

Lády Gézáné⁸ és Sinay Kornélia kérvényezik Serédi Jusztinián hercegprímástól keresztleveleik módosítását, zsidó származásuk említésének kihagyását a hivatalos másolatból, kb. 1940. december közepe

FŐMAGASSÁGÚ ÉS FŐTISZTELENDŐ
BÍBORNOK HERCEPGRPÍMÁS ÚR!
LEGKEGYELMESEBB ATYÁNK!

67

Alulírottak avval az alázatos kéréssel fordulunk Főmagasságú Urunkhoz, hogy Édesanyám, illetve húgom: néhai özv. Pongrácz Ferencné szül. Sinay Jenny, valamint alulírott Sinay Kornélia részére a Budapest ferencvárosi r. kath.⁹ plébániahivatal által keresztleveleiknek oly módon való kiadását engedélyezni kegyeskedjék, hogy ezen okmányokon az a körülmény, miszerint ők kisgyermekkorukban vétettek át a zsidó vallásból a róm. kath. vallásra – ne legyen feltüntetve.

Az áttérés 1887. október 31-én¹⁰ történt, amikor nagyatyám (atyám) nemes Sinay Antal m. kir. honvédhadnagy feleségével és 4 kiskorú gyermekével megjelent a ferencvárosi plébános előtt, és mindnyájan áttértek a róm. kath. vallásra. Sinay Jenny ekkor 5 éves, Sinay Kornélia pedig 7 éves volt.

⁷ Hamvas Endre (1896–1970) püspök, érsek. 1940-től 1944-ig budapesti érseki helynök. 1944. március 3-tól csanádi püspök. A német megszállás után többször élesen, templomi szószékéről nyilvánosan is elítélte a zsidók üldözését, több levélben tájékoztatta Serédi Jusztinián hercegprímást a gettókból, gyűjtőtáborokból tapasztalt kegyetlenkedésekről. 1951–1956 között az esztergomi főegyházmegye apostoli adminisztrátora, együttműködik a kommunista hatalommal, 1964-től kalocsai érsek. Életről lásd még: Bálint László: *Hamvas püspök és az ÁVH*. Budapest, METEM, 2014, 248.

⁸ Lády Gézáné, sz. Pongrácz Paula (1903–1978).

⁹ Eredetiben kézzel, tintával aláhúzva.

¹⁰ Eredetiben kézzel, tintával aláhúzva.

¹¹Én: Lády Gézáné¹² szül. Pongrácz Paula erről az áttérésről semmit sem tudtam mostanáig, és abban a nyugodt tudatban éltem, hogy régi katolikus családból származom anyai részről is. Csak most, hogy férjemnek¹³ – aki [az] egyik róm. kath. püspökség erdőfőmérnöke – egy pályázattal kapcsolatban igazolnia kell úgy saját, mint felesége felmenőinek születési és keresztelési adatait, döbrentünk rá a lesújtó valóságra, hogy anyai nagyszüleim még zsidók voltak, és Édesanyám is ennek született. 3 gyermekünk van, akiket taníttatni, egyetemre küldeni szeretnénk, hiszen az életre vagyont vagy más földi javakat nekik úgysem adhatunk. A fennálló és még hátra lévő törvények gyermekeink tanulmányait és az életben való elhelyezkedésüket csak úgy tennék lehetővé, ha nagyszüleik kereszténysége igazolható volna. Kétségbeesetten állunk szemben evvel a rideg körülménnyel, hogy – ha Eminenciád jósága és irgalma meg nem könyörül rajtunk, nemcsak férjem pályájában történhetik katasztrófa, de ártatlan gyermekeik boldogulása, megélhetése is veszélyben forog.

Mély tisztelettel kérem Főmagasságú Uram, hogy figyelembe véve Édesanyám és Néném esetében azt, hogy egészen kis gyermekkorukban lettek katolikusokká, és hogy egész életükben buzgó és jó katolikusok voltak, – méltóztassék a ferencvárosi plébánia által 8242/1940.¹⁴ szám alatt múlt év végén felterjesztett kérelemnek helyt adva a két keresztlevelet a kérelmezett módon kiállítani. Tudomásom szerint hasonló, méltánylást érdemlő esetben erre volt már praecedens.

68

¹⁵Én: Sinay Kornélia székesfővárosi tisztviselő vagyok, aki becsületes munkában már megöregedtem, feletteseim, munkatársaim, ismerőseim egyike sem tudja, nem sejti származásomat. Keresztlevelemet nekem is be kell mutatnom, s ha Legkegyelmesebb Atyám irgalma nem teszi lehetővé, hogy abban kisgyermekkoromban felvett, de igaz meggyőződéssel vallott hittem legyen a kért módon feltüntetve, elvesztem kenyeremet, és vagyontalan szegényen, előregedve, mindenkitől megvetve és elhagyva maradok végtelenül súlyos körülmények közt...

Főmagasságú Urunk!

Kegyeskedjék figyelembe venni Édesanyám, illetve testvérem esetében azt is, mennyire buzgó és jó katolikus volt. Mint a Budapest herminamezői, majd Szent Család egyházközségek egyik legbuzgóbb tagja, a Szociális Missziótársulat tagja, oltáregyleti elnöknő volt, aki oly sokat tett, buzgólkodott az Egyházért, mint kevesen mások. Amikor az Actio Catholica¹⁶ még csak a szívekben élt, ő már a világi apostolkodásnak példát mutatott másoknak

---

¹¹ A bekezdés elején kézzel, tintával írott 1-es sorszám áll.

¹² Eredetiben kézzel, tintával aláhúzva.

¹³ Lády Géza (1899–1994) erdőmérnök, 1926-tól 1945-ig a Szatmári Püspökség erdőgazdaságának vezetője. 1945 után a Földművelésügyi Minisztériumban a Fásítási Osztály vezetője, 1953-tól 1956-ig az Erdészeti Tudományos Intézet igazgatója. 1956-ban demokratikus magatartása miatt leváltják, kéri nyugdíjazását.

¹⁴ Eredetiben kézzel, tintával aláhúzva.

¹⁵ Ide pedig 2-es sorszámot írtak kézzel, tintával.

¹⁶ Actio Catholica (= katolikus tevékenység) a hívők közreműködése a papság apostoli munkájában. Elvileg az összes katolikus tagja lehetett, de ez nem volt kötelező. Ismeretterjesztő, hittérítő és segélyszervezet volt.

Kornélia néniével együtt, aki ma is tevékeny tagja a Szt. Család egyház-községnek. Édesanyám buzgalmáról legtöbbet Mihalovits Zsigmond prelátus,¹⁷ kanonok úr tudna mondani, aki akkor, mikor egyházközsege még a legnagyobb nélkülözéseket szenvedte, boldogult Anyámban egyik leglelkesebb, fáradhatatlan segítőtársát tudhatta maga mellett. Még temetésekor mondott beszédében is megemlékezett példás katolikus voltáról, karitatív hitbuzgalmi tevékenységéről. Mindezeket Ő egészen biztosan teljes mértékben és szívesen lesz hajlandó bizonyítani. Legkegyelmesebb Atyánk! Egyes buzgó világi tagjai Egyházunk látható módon is kitünteti. Édesanyám méltó lett volna erre a magas egyházi kitüntetésre, de szerénysége, igazi katolikus lelke erre soha nem vágyott. Kegyeskedjék neki lehetővé tenni, hogy egyetlen leányának és három unokájának földi élete ne váljék – önhibájukon kívül – üldözötté, boldogtalanná, s emiatt békés lehessen nyugovása...

Főmagasságú Urunk! Most, amikor nemcsak megélhetésünk, de ártatlan gyermekeink jövője forog kockán, alázattal és nagyon kérjük, könyörüljön meg rajtunk, és kérelmünk teljesítésével segítsen meg bennünket. A hitben buzgó, nemesen gondolkozó, igazi katolikus családjunknak szörnyű csapás volna, ha Édesanyám, illetve Sinay Kornélia katolikus születését igazolni nem lehetne.

Fogadja Főmagasságú Urunk mély hódolatunk és legmélyebb tiszteletünk kifejezését. Maradtunk felszentelt Jobbját csókolva Krisztusban hívei és alázatos szolgálói:

Lády Gézáné, Pongrácz Paula
Lakik: Bükkzsérc u. p. Bogács
Sinay Margit
Lakik: Budapest, Szondy u. 93.

69

Eredeti, géppel írott tisztázat, Lády Gézáné és Sinay Margit saját kezű aláírásával. PL-II-14-BÉÁH-2301/1941.

2.b.)

Juhász Sándor segédlelkész pártolólag felterjeszti az Érseki Helytartói Hivatalhoz a 2.a.) alatt közölt kérvényt, 1940. december 16.

Főtisztelendő Érseki Helytartói Hivatal!

Tisztelettel kérem, méltóztassék engedélyezni, hogy a mellékelt Sinay Kornélia Margit (szül. 1880. márc. 10., ker.[esztelve] 1887. október 31.) és Sinay Frida Eugénia (szül. 1882. márc. 8., ker. 1887. október 31.) féle keresztlevelekről tartalmilag egyező kivonatot állíthassunk ki a szülők vallásának és a jegyzetrotvatban foglaltaknak elhagyásával.

Budapest, 1940. dec. 16-án.

---

¹⁷ Eredetiben kézzel, tintával aláhúzva. Helyesen: Mihalovics Zsigmond (1889–1960), az Actio Catholica országos igazgatója volt 1933-tól. 1948-ban letartóztatása elől emigrált, az USA-ban telepedett le. Távollétében tíz év börtönre ítélték.

Mély tisztelettel:
Juhász Sándor
segédlelkész

Eredeti, géppel írott tisztázat, „Budapest-Ferencvárosi Róm. Kat. Plébánia Hivatal” feliratú fejléces levélpapírján (IX. Bakáts tér 13. – Telefon: 1-881-51), a Hivatal ovális pecsétjével és Juhász Sándor segédlelkész saját kezű aláírásával.

PL-II-14-BÉÁH-2301/1941. A fejléc alatt a lap bal felső részén kézzel, tintával „6984/17.” – valószínűleg a plébániahivatal belső iktatószáma szerepel.

2.c.)

Hamvas Endre érseki általános helynök válasza a IX. kerületi Plébánia Hivatalnak, 1940. december 19.

8242. szám.

Tisztelendő Plébánia Hivatalnak,

Budapest, IX.,

Folyó hó 16-án 6984. sz. a.[latt] kelt beadványára válaszolva értesítem, hogy a budapest-ferencvárosi plébánia kereszteltek anyakönyvében I. k. 1. l. 5. sz. a. bejegyzett Sinai Kornél és I. k. 1. l. 6. sz. a. bejegyzett Sinai Frida rovatából tartalmilag egyező kivonatot nem engedélyezhetek.¹⁸

70

Budapest, 1940. december 19.

bpest. érs. ált. helytartó

Eredeti, géppel írott, aláírás nélküli másodlat. Drahos János¹⁹ általános helynök 1941. április 21-én illetékességéből átküldte Hamvas Endre érseki helynöknek Lády Gézáné és Sinay Margit kérvényét.

PL-II-14-BÉÁH-2301/1941.

3.a.)

Hamvas Endre budapesti érseki általános helynök levele Bartha Károly honvédelmi miniszterhez Mészáros Aladár honvéd törzsőrmester, címzetes tiszthelyettes előléptetése ügyében, 1940. december 30.

Nagyméltóságú Honvédelmi Miniszter Úr!

Kegyelmes Uram!

Legyen szabad előadnom a következőket. Hozzám fordult Mészáros Ala-

¹⁸ Az első pillantásra egyértelmű szöveget valószínűleg a kérvényezők érdekeinek megfelelően értelmezték. Nem szó szerinti anyakönyvi másolatot állítottak ki, hanem olyat, amelyen felmenők eredeti (izr.) vallása nem szerepelt. Erre utal, hogy Láday a világháború végéig maradhatott a Szatmári Püspökség főerdőmérnöke.

¹⁹ Drahos János (1884–1950) választott püspök, esztergomi általános érseki helynök (1937–1950).

dárné m. kir. c.[ímzetes] tiszthelyettes felesége férje ügyében:²⁰ Férje előléptetés előtt állana, de mivel az asszony zsidó származású, állítólag emiatt nem kerül sor kinevezésére. Az asszony vegyes házasságból származott, és lévén²¹ az anyja zsidó eredetű,²² ő is követte anyja vallását, mivel a házasságot reverzális²³ nélkül kötötték meg. Ő maga azonban teljesen keresztény nevelésben részesült kiskora óta,²⁴ azonban csak 20 éves korában tért át hivatalosan katolikus vallásra. Még a férje sem tudta, hogy zsidó származású. Az asszony apja harctéren halt meg, és mint hadiárva nőtt fel és férjével 15 év[vel ez]előtt kötött házasságot. A házasságból két kisgyermekük van.²⁵ A férj 14 éves kora óta katona, 25 évi szolgálata van, és hogy kedvezőbb helyzetbe kerüljön, magán-úton tovább tanult és érettségit is szerzett.²⁶ Közben lett volna alkalma másutt is elhelyezkednie, azonban annyira szerette katonai hivatását, hogy erről hallani sem akart. Az asszony egészen kétségbe van esve, hogy miatta őskeresztény családból származó férje előmenetele lehetetlenné vált.²⁷

Arra kérem tehát Nagyméltóságodat, hogy tekintettel²⁸ az asszony hősi halált halt édesapjára és így precedenst egyáltalán nem teremtő esetére, méltóztassék az ügyet jóindulatú figyelmére méltatni és az esedékes előléptetés elé gördülő akadályt ne méltóztassék²⁹ legyőzhetetlennek minősíteni.

Fogadja Nagyméltóságod igaz tiszteletem őszinte kifejezését.

Budapest, 1940. december 30.

b. é[r]s[eki]. ált. helytartó.

Nagyméltóságú

vitéz dálnokfalvi Bartha Károly úrnak

m. kir. titkos tanácsos, sz.k.v.[szolgáltatón kívüli viszonyú] tábornoszernagy honvédelmi miniszter

Budapest

I. Szentgyörgy-tér 3.

71

²⁰ Mészáros Aladárné eredeti kérvénye nem található az iratok mellett, de tartalmát részletesen ismerteti Hamvas Endre a honvédelmi miniszterhez írott pártoló levelében.

²¹ E szót utólag, kézzel, ceruzával írta Hamvas Endre a sor fölé, és a melléje utólag géppel írott betoldott szót: „mivel” – kézzel, tintával kihúzta.

²² E szó után eredetileg „volt” – állt, ezt utólag kézzel, ceruzával kihúzta.

²³ „Vegyes” házasság esetén, vagyis amikor katolikus reformátussal, evangélikussal, esetleg izraelitával stb. házasodott össze, még a hivatalos, egyházi (és állami anyakönyvvezető előtt kötött) házasság előtt a házaspár kötelezték magukat arra, hogy születendő gyermekeik az apa vagy az anya vallását kövessék. A református vallású Horthy Miklós, amikor a katolikus vallású Purgly Magdolnával összeházasodott, abban állapodtak meg, hogy fiúgyermekük apjuk, leányuk anyjuk vallását követik majd. Ha házasságkötésük előtt nem írtak volna alá reverzalist, akkor is a fiúgyermek az apjuk, a leánygyermek az anyjuk vallására lettek volna megkeresztelve.

²⁴ Az utolsó két szót utólag, kézzel, ceruzával írta Hamvas e helyre.

²⁵ Itt eredetileg a mondat végén az állt, hogy: „két gyermek született”.

²⁶ Eredetileg a mondat vége így hangzott: „és az érettségit is megszerezte”.

²⁷ A géppel írott eredeti mondat így hangzott: „Az asszony még elválásra is hajlandó lenne, hogy ezzel ne akadályozza meg őskeresztény családból származó férjének az előmenetelét, pedig ezzel 15 éve fennálló boldog családi életét tenné tönkre.”

²⁸ Az eredeti, géppel írott változatban itt az szerepelt, hogy: „tekintettel a rendkívüli helyzetre és...”

²⁹ Eredetiben itt az állt, hogy: „ne méltóztassék az ügynek kedvező elintézésétől...”

Géppel írott fogalmazvány, Hamvas Endre saját kezű, kézzel, ceruzával végzett javításával.

PL-II-14-Budapesti Érseki Általános Helynökség iratai-702/1941

3.b.)

Hamvas Endre levele Mészáros Aladárnéhoz, 1941. január 2.

Tek.[intetes] Mészáros Aladárné úrnőnek

Budapest

III. Zsigmond király útja 21–23.

Férje ügyében hozzám juttatott kérvényére válaszolva értesítem, hogy ez kész a honvédelmi miniszter úrhoz való beadásra, azonban elegendő-e csak a férje nevének megemlítése a kérvényben, a szolgálati ág és beosztás helyének pontosabb³⁰ megjelölése nélkül? Erre vonatkozólag kérném választát.

Tisztelettel

Budapest, 1941. január 2.

bp. érs. ált. helytartó.

Eredeti, géppel írott, kézzel, tintával javított fogalmazvány. A levél bal felső sarkában kézzel, tintával írva 193/941 – valószínűleg belső iktatószám látható.

PL-II-14-Budapesti Érseki Általános Helynökség iratai-702/1941.

72

3.c.)

*A honvédelmi miniszter válasza Hamvas Endre levelére, 1941. február 4.
129/T.L.-1941.*

Méltóságos és Főtisztelendő
Helytartó Úr!

Mészáros Aladár hivatásos törzsőrmester, c. tiszthelyettes kinevezése tárgyában tanúsított nagybecsű érdeklődésére a Honvédelmi Miniszter Úr Ónagyméltósága távollétében és megbízásából közlöm, hogy nevezett csak 1941. november 1-vel kerül sorra a valóságos tiszthelyettesi rendfokozatba való előléptetésre.

Ha Mészáros a fenti időpontban az előléptetéshez megkövetelt összes feltételekkel rendelkezik, úgy előléptetését nem fogja [sic! helyesen: fogják] akadályozni a Méltóságod levelében említett különleges családi körülményei.

Fogadja Méltóságod őszinte tiszteletem kifejezését, mellyel vagyok

mindenkor kész híve:

[olvashatatlan aláírás]

miniszteri osztálytanácsos

---

³⁰ Az utolsó négy szót utólag, kézzel, tintával írta a géppel írott sorok fölé Hamvas Endre.

Eredeti, géppel írott tisztázat a „Honvédelmi miniszter titkára” feliratú körbélyegzővel és a titkár saját kezű aláírásával.

Az irat felzetén kézzel, tintával Hamvas Endre szignója fölött ez olvasható: „Értesítve III/4. Itt volt, tudomásul vette, kérvényt visszavette.”

PL-II-14-Budapesti Érseki Általános Helynökség iratai-702/1941.

4.

Trugly Margit³¹ levele Serédi Jusztinián hercegprímáshoz kéri, módosítsák a fajvédelmi törvényjavaslatot, az állami hivatalnokok feleségének származását ne vizsgálják, 1941. június második fele

Amennyiben leveletem a Főtisztelendő Titkár Úr bontaná fel, mély tisztelettel arra kérem, ne olvassa azt el, mert lelkemet csak Ő Eminenciájának tárom fel igaz bizalommal, azért Jézus nevében arra kérem, hogy az ország legfőbb lelkipásztorához menekült lelkem ne zárja el attól, hogy súlyos lelki megpróbáltatásomban meghallgatásra ne találjak.

Nagyméltóságú Bíboros Hercegprímás Úr!
Excellenciás Uram!

Benyújtották a képviselőházban a keresztény-zsidó házasságok megtiltását célzó törvényjavaslatot.³² Őszintén helyeslem. A zsidóktól igyekeznek minden elveszett pozíciót visszaszerezni stb. stb. Nagyon helyesen és a magyarság érdekében valónak előrelátóan cselekszenek. Őszintén helyeslem ezeket is. De van egy kérdés, ami már nem politika, ami már az egyházat is érdekli, sőt, azt hiszem, hogy a nemzet számára sem közömbös egynéhány ezer magyar család élete, lelki nyugalma.

Az uram osztálytanácsos az egyik minisztériumban, most miniszteri tanácsosi kinevezés előtt áll, amely kinevezéssel egyidejűleg osztályvezetést is szándékoznak gondjaira bízni. Újabban azonban egyes helyeken azt a szokást vették fel, hogy a törvény kifejezett rendelkezésén túlmenőleg, ha egy állami tisztviselő családfájában vagy akár csak a feleségében csak egy kellemetlen származású nagyszülőt fedezzenek fel, az a tisztviselő elveszett ember, akit nemcsak az előrehaladásától fosztanak meg, hanem minden lehetőséget megragadnak arra, hogy a minisztériumból kidobják. Nemcsak a

³¹ A viszonylag kiterjed Trugly családban háromgyerekes családanya „Margit” keresztnévvel a Horthy-korszakban nem volt. Tudunk egy T. Margit nevű hölgyről (1891–1980), de ő, ellentétben e levél írójával, nem férjnél, és nem volt többgyermekes családanya. A Kékkeresztes Márta Betegápoló szervezet (Márta Ápolónő Egyesület) alapítója volt, 1927-től segédápolónők voltak a szervezet tagjai a budapesti Szent Rókus kórházban.

³² Az úgynevezett „fajvédelmi” törvény javaslatát (amelyet végül 1941:XV. tc. szám alatt fogadtak el és tettek közzé) még Teleki Pál miniszterelnök készítette elő, de öngyilkossága után (1941. április 3.) az új miniszterelnök, Bárdossy László terjesztette 1941. június 11-én a Képviselőház elé. Az alábbiakban olvasható levelet tehát e nap után írhatta Trugly Margit. Az eredeti levélben egyes szavakat vagy mondatok egyes részét kézzel, tintával aláhúzták, talán maga Serédi Jusztinián. A szövegekzlésnél követtük őt ebben.

sváb származású vezetők járnak itt elől, hanem a tehetségtelegebb tisztviselők így igyekeznek a kellemetlen versenytársakat kitúrni. Tudjuk azt is, hogy a most készülő új törvényt, illetőleg annak rendelkezéseit is túl fogják licitálni egyes sváb származású vezetők, ezért nagy utánjással nemcsak az uram, hanem az én okmányaimat is (családom a még mindig megszállott Felvidékről származott) nagy nehézségek árán beszereztük, és ettől a naptól vagyok elveszett lélek. Okmányaimból ugyanis az derült ki – amiről eddig magam sem tudtam, mert szüleim eltitkolták előttünk –, hogy az egyik nagyanyám zsidó volt.

Eminenciás Uram!

Amikor az uram elvett, meglehetősen vallástalan és nem éppen a Krisztus szíve szerinti életet élő férfi hírében állt. De az Isten adott nekem elég erőt ahhoz, hogy az uramat visszavezesse Jézushoz, és tudom, főpásztori szíve örömmel telt volna meg, ha látott volna minket, az egész családomat minden hó első péntekjén áhítatba merülve, amint Jézust magunkhoz vesszük. Az uram, nemcsak a családjában, de hivatalában, társadalmi életében és az élet minden epizódjában hitvalló katolikus volt. A legutóbbi időig. Igen, a legutóbbi időig a családukban és a szívünkben otthon volt Krisztus. Tiszta szívvel és őszinte lélekkel vallhatom, hogy egy túfoknyi zsidót sem érzek magamban, nem húz oda engem semmi. Idegen nekem minden, ami zsidó. Katolikus hitemet és magyarságomat nem adnám én oda semmiért sem, fel nem áldoznám én még a felbomlani készülő családi boldogságomért sem. Pedig családom felbomlani, tizenöt éves boldogságom elveszni készül. Az uram válni akar, csak azért, mert nem bírná azt a szégyent elviselni, hogy ezért mellőzzék a kinevezéseknél, vagy ép[pen] kitegyék a minisztériumból. Sok minden történik mostanában ezért. Pest megye erkölcstelen életű alispánja³³ is pl. nem egy ilyen esetben tett tönkre karriereket, robbantott szét szép családokat, sőt az egyik minisztériumból is egymás után dobálják ki meggyalázva és megszégyenítve az egyébként kiváló tisztviselőket, sőt, meggyőződtem arról, hogy az ilyen hiba miatt mellőzik az előléptetésnél is. Ezek után – bár az uram szégyenét meg tudom érteni – nem tudom, mit tegyek. Az uramat mentsem-e meg, vagy a gyermekeimet. Házaságunkat három gyönyörű gyermekkel áldotta meg az Isten, most várjuk a negyediket. Ha az uram kívánsága szerint elválok, gyermekeimet teszem ki az elzüllésnek, ha nem válok el, az uramat teszem szerencsétlenné, és esetleg valami meggondolatlanságba kergetem bele. Vagy én tegyek meggondolatlanságot, pusztítsam el magamat szerencsétlent, mert akaratomon kívül egyik nagyanyám zsidó merészelt lenni, és romboljam le lelkemben azt az oltárt, amit egész életemben oly nagy gonddal építettem Jézusnak? Istenem, hát mit te-

³³ Endre László (1895–1946) gödöllői főszolgabíró a kormánypárt jelöltjével szemben a korabeli szélsőjobboldali erők hatalmas öromére 1938 januárjában választották meg az ország legnagyobb vármegyéje, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának. Hírhedett antiszemita volt, több diszkriminatív alispáni rendeletét (pl. a zsidók kitiltását a vármegyei fürdőkből) Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter kénytelen volt megsemmisíteni. A német megszállás után belügyi államtitkár, szoros, sőt baráti kapcsolatba került Adolf Eichmann-nal, a vidéki zsidóság deportálásának egyik fő szervezője. A Szálasi-rezsim idején a hadműveleti területek polgári kormánybiztosa. A világháború után népbíróvá állították, halálra ítélték, kivégezték.

gyek, ki tud itt tanácsot adni az embernek, aki mégis csak a porban csúszik? Sajnos, azt hiszem, sok katolikus család lesz a sátán könnyű zsákmánya.

Rettenetes le[ll]kitusámban adta az Isten azt a gondolatot, hogy feltárjam lelkeket Nagyméltóságod előtt, és Jézus nevében megkérjem arra, ha úgy találná Eminenciád, hogy érdemes egy néhány ezer katolikus családot a megsemmisüléstől megmenteni, és ha Excellenciád vezetésével a főrendiházban a katolikus főpapság bevételné a törvénybe, *hogy visszamenőleg senki feleségének*³⁴ a családfáját nem igazoltathatják semmilyen minisztériumban vagy más állami és önkormányzati hivatalnál, és megtiltanák azt, hogy ne üldözzék azt,³⁵ akit még a törvény sem minősít zsidónak, mert elvégre vagy van törvényhozás, és a törvényt hajtjuk végre, vagy pedig nincs szükség se a törvényhozásra, se törvényre. Ha pedig meghallgatná Excellenciád kérésem, a családi boldogságát már elvesztettnek hitt ember-asszony és gyermek foglalná mindennapi imájába Nagyméltóságod nevét és személyét.

Amit itt az ország első lelkipásztorának gyóntam, nem szégyelle[ném] személyesen is elmondani, és ha Isten különös kegyelme elvonná családomtól és tőlem ezt a szörnyű megpróbáltatást, kihallgatást kérnék családommal, hogy megcsókoljuk a kezét, és akkor megmondanám, hogy én írtam ezt a levelet. De mivel nem biztos, hogy Nagyméltóságod kezébe kerül levelem, ne tessék rossznéven venni, ha csak leány nevem írom alá – csak az uram neve után ismernek mindenhol –, szándékosan eltéveszttem a lakásunk címét.

Áldja meg az Isten Nagyméltóságodat. Imádkozni fogok addig is a napnak minden órájában, hogy vezesse az Isten Excellenciádat arra az útra, amit legbölcsebb rendelkezésénél fogva a porig sújtott emberek számára a leghelyesebbnek tart. És legyen meg az Ő akarata. Dícsértessék a Jézus Krisztus. Excellenciádnak szerencsétlen szolgálja:

Trugly Margit

Géppel írott tisztázat, Trugly Margit saját kezű aláírásával. A levélen nincs dátum, tartalmából következtettünk megírása valószínű időpontjára.

PL-II-14-Archivum Privatum Cardinal Serédi-„T”-Trugly Margit

A levél felzetére a következőket írták kézzel, tintával: „Nagy megértéssel olvastam N[agysá]god levelét, és ebből is látom, hogy mennyi nehéz kérdést vet föl az, ha a köz- és egyéni élet ügyeinek szabályozásában nem Isten törvénye a mérvadó. Ngod jól tudhatja, és erről a jövőben is biztos lehet, hogy a magam részéről mindent megtettem és megteszek híveim érdekeinek védelmére.” Ez lehetett a válaszlevele fogalmazványa.

5.

Glück Antal levele Szatmárnémetiből Serédi Jusztinián hercegprímáshoz a

³⁴ Eredetiben az itt dőlt betűvel szedett négy szót írógéppel, szaggatott vonalakkal aláhúzta a levél írója.

³⁵ Sic! A levél írója nyilván csak azt akarta írni, hogy „üldözzék azt”, a „ne”-szót véletlenül, zaklatott lelkiállapotában gépelhette ide.

kőrösmezei deportálásokról, 1941. július 29.

Őszentségű, nagyméltóságos
Serédi Jusztinian
hercegeprímás úrnak

A könnyeim tengerében márthatnám a tollamat, hogy ezen fájdalmas sorokat leírhassem, miért is előre bocsánatot kérek, ha talán megszólításaimban és kifejezéseimben hiányosságok mutatkoznának, de a szerfölötti szív-fájdalmaim okoz[z]ák eztet.

Idézem a Mindenható szavait a Jeremijú prófétához: „Nézd a mai napon kineveztelek a népek és kormányok fölé stb.”³⁶ Azon szerény véleményen vagyok, hogy Őszentségének magas pozíciójának lehetőségéhez tartozik, hogy az országban előforduló sérüléseket felvilágosító szavaival és bátor fellépésével orvosolja. A Mindenható biztosította Jeremijú prófétát „Ne félj tőlük, mert veled vagyok.”³⁷ Nem egyszer jegyzi fel a történelem, hogy a Pápa a zsidókért síkra szállt.

A megboldogult n[agy]méltóságú Dr. Teleki Pál miniszterelnök úr 1940. decz. 16-án a „MÉP” évi gyűlésén figyelmeztette a köztisztviselőket, hogy a III. zsidótörvényt végrehajtják, még mielőtt aztat megszerkesztette, ami törvényellenes.³⁸

Mivel a következőt sem az újságok, sem a rádiók nem közlik, kötelességemnek és célszerűnek tartom ezeket Ő-szentsége elé terjeszteni, hogy a szükséges megmentési akció megindítható.

1941. júl. 19-én a Szamos [c.] napilap közölte az ide mellékelt közleményt,³⁹ hogy a Máramaros megye alispánja felhívta a zsidókat, hogy visz-

76

³⁶ Jeremiás próféta 1. könyvében Károli Gáspár „revideált” fordításában ez így olvasható: „Lásd, én e mai napon népek fölé és országok fölé rendellek...” – a mondat vége pedig: „...téged, hogy gyomlálj, irtsz, pusztíts, rombolj, építs és plántálj!” (Jer 1,10.) <https://szentiras.hu/KG/Jer1>, letöltve: 2019. november 22.

³⁷ „Ne félj tőlük, mert én veled vagyok, hogy megszabadítsalak téged!” (Jer 1,8.) <https://szentiras.hu/KG/Jer1>, letöltve: 2019. november 22.

³⁸ Teleki Pál miniszterelnök kormánypárt, a Magyar Élet Pártja országos tanácsülésén mondott beszédében a zsidókérdésről többek között a következőket mondta: „A következő kérdés a zsidótörvény erőteljesebb végrehajtása, különösen a zsidóbirtokok tekintetében. Bizonyos óhajok, vágyak, érzések inkább működtek közre a zsidótörvény megalkotásánál, mint a realitások ismerete. [...] A közhivatalokban már a III. zsidótörvényt hajtják végre, pedig én még ennek részleteiről sohasem szóltam. Olyan ember vagyok, aki előbb gondolkozik, aztán cselekszik. A köztisztviselők hajtják végre a megfelelő törvényeket, ne politizáljanak. **A zsidókérdésben radikális, de értelmes megoldást hozok.**” *Függetlenség*, 1940. december 17., 6. [Kiemelések az eredetiben – KL]

³⁹ Alevélhez mellékelt eredeti újságkivonat szövege: „**Visszaköltözhetnek Máramarosmegyéből Galíciába a zsidók.** Érdekes hirdetés jelent meg Máramarossziget hirdető oszlopain. Ajtay Gábor alispán felhívja a Galíciából bejött zsidók figyelmét arra, hogy a harmadik zsidótörvény-nyel életlehetőségeik minden téren megszűnnek. Viszont vitéz honvédeink nyomában felszabadul Galiciának egy nagy része, ahol új életlehetőségek tárulnak elbők. Figyelmezteti őket, hogy a megjelölt helyen kapható nyomtatványokat töltsék ki és Szigeten a polgármesteri, másutt a főszozolgabírói hivatalokban nyújtsák be. Az alispáni hivatal a legnagyobb készséggel fogja visszavándorlási szándékukat támogatni, annál is inkább, mert az oroszok igen nagy területeken sok községet teljesen kiűrítettek, s így lakóházak, föld áll rendelkezésükre. A többi határmenti megyék vezetői is követni fogják e rendelkezést.” A kárpátaljai deportálásokról részletesen lásd: R. L. Braham: *A népiirtás politikája. A holokauszt Magyarországon*. Park, Budapest, 2015, 232–240. Ajtay Gábor alispán eredetileg 1941. július 8-án kiadott rendeletét a szakirodalomban először

szaköltözzenek Galíciába azon zsidók, akik az 1914–[1]918[-as] években az orosz invázió következtében kénytelenek voltak a Galíciában megszerzett otthonukat elhagyni és Magyarországon letelepedni, ámbár ez sem nagyon emberséges, mert biztos információnk van, hogy a Galícia területén máma minden elpusztult, ottan a katonaságon kívül csak a madár létezik. A vidék zord és pusztá, mert a katonai hadműveletek folytán minden elpusztult, és az oroszok kivonulásuk előtt mindent elégettek. A vidék a külvilágtól el van zárva, élelmiszer hiányában az oda kiutasított emberek a biztos éhhalálnak vannak kitéve. De a rendőrség és csendőrség Máramaros megyében, valamint Kárpátalja országrészben még tovább megy, ugyanis hirtelen⁴⁰ felszólítja a zsidókat, akiknek elődjei évszázadokon át itten születtek, és szorgalmas, verejtékes munkájukkal egy kis hajlékot szereztek, és az államnak hasznos adófizetős polgárai voltak, hogy 1852. évig visszamenőleg mutassanak fel hivatalos születési, házassági és adófizetési okmányokat az elődeikre vonatkozólag, de mivel erre nem voltak felkészülve a zsidók, a csendőrök összeszedik az aggastyánokat, asszonyokat, leányokat, férfiakat, apró gyermekeket, terhes állapotban levő asszonyokat, betegeket, szoptató anyákat csecsemőikkel, és 50-60 kilométer gyalog az állomásig kísérik, ottan éhesen, szomjan⁴¹ kényszerítik, hogy marhaszállító vasúti kocsikba szálljanak, és vasúton elszállítják őket Kőrösmezőig, ahol átteszik őket a galíciái határon. Nem engedik, hogy ingó és ingatlan vagyonukat értékesíthessék, vagy hogy magukkal vihessék, mert egyenkint csak 15 kiló csomagot és 30 pengő pénzt vihet magával. Számptalan gyermek már az úton elhalt. Ez hasonlít a Nebakddneczer [sic!]⁴² által fogságba kergetett zsidókra, azon különbséggel, hogy az 2500 évvel ezelőtt és a pogányság idejében volt.

A sok ezer esetek közül csak néhányat akarok megemlíteni; Adler Piroška és 5 gyermekei [sic!] bruszturai⁴³ lakosok, akinek az állampolgársági és származási iratait a királymezői körjegyzőség 4848/940. számmal 1940. december 24-én a Belügyminisztériumhoz felterjesztette. Egy másik eset: Perl

---

Lévai Jenő: *Fekete könyv a magyar zsidóság szenvedéseiről* c. könyvében közölte. (Officina, Budapest, 1946, 279–280.) A magyar szakirodalomban először Majsai Tamás közölte a legfontosabb dokumentumokat e témakörben: Lásd: Majsai Tamás: *Iratok a kőrösmezei zsidódeportálás történetéhez, 1941*. In A Ráday Gyűjtemény Évkönyve, Budapest, 1986, 95–237. Az 1941-es deportálásokról alapos elemzést tett közzé Fejes Judit: On the History of the Mass Deportation From Carpatho-Ruthenia in 1941. In Randolph L. Braham – Attila Pók (eds.): *The Holocaust in Hungary. Fifty Years Later*. Columbia University Press, New York, 1997, 305–328. Fejes meggyőzően mutatta ki, hogy a zsidók összegyűjtése és deportálásuk már jó pár nappal az első hivatalos rendelet kiadása, vagyis 1941. július 12. előtt megkezdődött.

⁴⁰ Eredetiben a levélíró maga húzta alá ezt a szót.

⁴¹ Eredetiben a levélíró maga húzta alá ezt a két szót.

⁴² Az Ószövetségben pl. Dániel próféta könyvében Nabukodonozorként szerepel a babiloni király (uralkodott i. e. 605–562.), aki először i. e. 597-ben foglalta el Jeruzsálemet, majd az újabb lázadások leverése után i. e. 586-ban másodszor is elfoglalta, és a város nagy részét földig rombolta. Ekkor pusztították el Salamon templomát is, és tömegesen deportálták a zsidókat Babilóniába (= babiloni fogság).

⁴³ Brusztura: 1920, a trianoni békeszerződés előtt Máramaros vármegye taracvizi járásában lévő település. 1920-tól 1939-ig Csehszlovákiához tartozott. 1939-ben, Kárpátalja visszacsatolásakor került átmenetileg Magyarországhoz, majd a II. világháború után, amikor Sztálin ismét „átszabta” a határokat, Ukrajnához csatolták azt a területet is, ahol található. Ma Ukrajnában a técsői járásban található.

Iczig, egy trebusafejérpataki⁴⁴ ház- és földtulajdonos, 80 éves ember, aki Leordinán⁴⁵ született, és 60 éve már adót fizet. Egy harmadik eset Neulinger Mendel és Neulinger Dávid, szintén trebusafejérpataki lakosok, akiknek még a dédnagyanyjuk is ebben a községben adót fizetett.

Méltóztassék az illetékes hatóságokat a vétkes eljárások beszüntetésére és az eddigi jogtalan műveletek jóvátételére felhívni és aztat kieszközölni.

Mielőbbi sürgős intézkedéseit kérve, vagyok

alázattal
Glück Antal⁴⁶

Kérem a nevem közlésével óvatosan lenni, nehogy bosszúállásból valaki ellenem rosszindulatúlag fellépjen.

Eredeti, kézzel, tintával írott tisztázat.

PL-II-14-Archivum Privatum Serédi-,G"-Glück Antal.

A levél első lapjának bal felső sarkában pecsétnyomóval nyomva: „Glück Antal SzatmárNémeti- [sic!] Arany János u. 36.” Mellette, a megszólítás fölötte kézírással a következő olvasható: „Nem kell válaszolni!”

6.

78

Özveggy Vig Jakabné segítséget kérő levele Serédi Jusztinián hercegprímáshoz, Galíciába deportált lánya, veje és unokái számára szeretne téli ruhát, fehérműt küldeni, 1941. december 1.

Eminenciás Uram!

Alulírott **78 esztendő**⁴⁷ szegény, beteg, élettől megtiport zsidó asszony kérelemmel fordulok Eminenciádhoz, ki Istenen kívül egyedül tud rajtam segíteni.

Leányom, vejem és két gyermekük **Galícia** Kalusz városában⁴⁸ minden felső testi ruha nélkül a megfagyásnak vannak kitéve.

Mély tisztelettel és alázattal kérem Eminenciádat, járjon közbe, hogy részükre ócska **télikabátot** és valami **fehérműt** eljuttathassak.

Hallgassa meg Eminenciád egy meggyötört anyai szív segélykiáltását, és ha lehet, teljesítse kérésemet.

Magamat Eminenciád jóindulatú pártfogásába ajánlva vagyok.

Budapest, 1941. XII. 1.

alázatos tisztelettel:
Özv. Vig Jakabné

⁴⁴ Terebesfejérpatak: település a rahói járásban, Kárpátalja keleti részén, Ukrajnában. A terület el-, vissza- és átcsatolásáról lásd az előző jegyzetet!

⁴⁵ Leordina: település Máramaroszigettől délkeletre, ma Romániában található.

⁴⁶ A levél írója nevét pecsétnyomóval nyomta e helyre, és mellette saját kezűleg is aláírta.

⁴⁷ A levélben kézzel, ceruzával aláhúzott szavakat mi is aláhúzással jelöljük.

⁴⁸ Kalus (lengyelül: Kalusz) nyugat-ukrajnai város Galíciában, az ukrán Kárpátok lábánál, a magyar határtól kb. 240 kilométerre.

Eredeti, kézzel, tintával írott tisztázat.

PL-II-14-Archivum Privatum Serédi-„V+Z”-Víg Jakabné.

A levél felzetén egyszer piros, egyszer szürke ceruzával szerepel a levélíró vezetőkéneve, alattuk ugyancsak ceruzával ø-jel látható, nyilvánvalóan arra utalva, hogy a levélírónak nem válaszoltak.

7.

Östreicher Ignác beregszászi zsidó levele Serédi Jusztinián hercegprímáshoz, 1942. március második fele

(1)⁴⁹

főméltóságú Dr. Seredy [sic!] Jusztinián
bíboros hercegprímás úrnak

Veszprém [sic!]

ŐEminenciája! Az agyongyötört s letartóztatott, s sokat szenvedő zsidók egyikének főméltóságodnak elhangzott s. f. márcz.[ius] 13-iki Újság számban megjelent s elolvasott „az ember alapértékekről s idegen eszmék átvételéről” hozott igaz s fenséges ígéi,⁵⁰ melyek egész agyamban fényt árasztottak, s azon merész gondolást megfogalmazását eredményezte, hogy azóta magamban tanakodtam, mint [a] leértékelt Zsidók egyik ismeretlen s jelentéktelen szemé-lye,⁵¹ szabad-e ilyen viszonyok között ezen szent ígék alapján bár, soraimmal molesztálni.

De azóta elhangzott a magyar zsidók kitelepítését kimondott súlyos ítélet, továbbá Munkács városában foganatosított razziánál egyes katonák a zsidókat a rendőrséghez amidőn felhurczoltak, útközben puskatus, kardlap, kézzel stb. embertelen módon bántalmaztak. Sok kéztörés, arc- s fejsérülések történtek. Csupán mert zsidók, mert olyanok, kiknek állampolgárság kezükben volt, sem részesültek kivételben, azokat is szuronyt szegezve felkísértek, s ilyenhez hasonló bántalmazások sajnos más városokban is elég gyakoriak már.

⁴⁹ A levél írója az összesen ötoldalas levél első négy oldalát arab számokkal sorszámozta 1-től 4-ig, ezt zárójelbe tett számokkal jelezzük.

⁵⁰ Serédi Jusztinián 1942. március 12-én, csütörtökön a Szent István Társulat közgyűlésén elmondott beszédét teljes terjedelemben közölte a *Nemzeti Újság* c. katolikus napilap aznapi száma. Többek között kijelentette: „... az egyforma emberi, illetve nemzeti méltóság és alapérték okán jog szerint minden embert és minden nemzetet egyformán kell megbecsülni. [...] A nemzetek lelkét, szellemét, különböző korokban természetesen különböző eszmei áramlatok befolyásolják. [...] nem minden irányzat felel meg minden nemzetnek; [...] az ilyen eszmei áramlatokból észszerűen csak azt szabad átvenni, ami az átvevő nemzetnek is jó, nem pedig azt, amit az átvevőnek nem megfelelő, vagy éppen káros. [...] Ami már most bennünket magyarokat illet, nekünk ide vonatkozóan idegen eszmék átvételére nincs is szükségünk, mert van nekünk egy évezreden keresztül kipróbált és mindig bevált sajátos eszménk: a szentistváni nemzeti és állameszme, amelynek lényegéhez a keresztény világnézet is hozzátartozik.”

⁵¹ Az eredetiben kézzel, ceruzával aláhúzott szavakat, mondatrészeket aláhúzással jelöljük.

Amidőn már nálunk keresztény Szt. István vallásos s jogállamban is ilyesmi előfordulhat, feljogosítva s kötelezőnek tartom magamra nézve a Mindenható nevében főméltóságodhoz

2)

folymodni, il[ ]etve a vészféket meghúzni, hogy illetékes helyen S. O. S. jelezni méltóztassék, s míg nem késő az embertelenségeket meggátolni.

Hiszen egy ember is a veszedelemből saját élet kockáztatásával igyekszünk kimenteni, pláne tömeg veszedelem elhárítása milyen magas sz[en]t. cselekmény, melyre nem is lehet más érdemes férfi, mint a jó I.[ste]n fennkölt szellemű hűséges szolgája, mint az uralkodó vallás magyarországi apostola, s nem kétlem, helyes az elgondolásom s I[sten] után magyarországi zsidók továbbra is megkímélve maradnak ártatlan üldöztetést illetőleg.

Főméltóságos Úr! Ellenünk a sajtó, [az] irodalom, s magánosok szabadon izgatnak. Prédává lettünk, minden brutalitást megengednek. Szomorú példa a szomszéd államokban a zsidók ellen elkövetett elképzelhetetlen, hajmeresztő gonoszságok, akárcsak középkori pogányok. Zsidókat [a] gyárakból, üzemekből stb. egykettőre kidobálták s szenvednek Lengyelbe. Nálunk [a] múlt évben több ezer zsidót minden kíméletidő engedélyezése nélkül, jelentéktelen kis podgyással szintén Lengyelbe kiutasítva lettek, s ottan Éhség, megfázás, más nélkülözések mellett még tömeggyilkolások, elevenen Dnyeszterbe 100-as csoportban dróttal összefonva legkegyetlenebb hajmeresztő módon pusztították.

Ezek ellen nem akadt a kulturált világban férfi, kinek ezek az elképzelhetetlen emberi kínzásokért síkra szállni mert volna,

80

(3)

mert zsidóról lévén szó, az már nem is jön embernek számítva az idegen eszmék szerint.

A Proféta mondja: Csodálatos, nincs ember, ki segítene.

A Talmud [olvashatatlan szó] utolsó lapon pedig nincs kire támaszkodni, egyedül a Mindenhatóban.

Egy az I[sten] egy az igazság! Mi zsidók is a teremtő által megszabott természetörvénye szerint jöttünk erre a világra. Ahol vagyunk, csakis a Mindenható kifürkészhetetlen akarata folytán vagyunk, s ha az emberiség ellen nem vétkezünk, s az államhoz lojálisak vagyunk, s kötelességeinket az állammal szemben teljesítjük, amint ez nálunk 100% így is van. Azonfelül kivettük részünket a magyar állam fel- és újjáépítéséhez, a nemzeti vagyongyarapodásában a magyar kultúra fejlesztésében, sőt, kereskedelmet és nagyipart is honosítottunk, duplán fáj, hogy mindezek után kiirtásunkra törekednek!

Most pedig fohászok a Mindenhatóhoz: Segíts, mert a Sátán özönvize a lelkegig hatolt! S a drága magyar lelkeket is hálójába akarja sodorni.

Ez ellen az összes keresztény vallásfelekezeti egyházi s világi hithű vallásos úrnő[k] s urak közös védelmi frontot muszáj rögtönözni s ép[p] azzal a rendszerrel megkezdeni a nyilvánosság kizárásával a hit és vallásosság erősítése keretében csendes s áldásos védekezési munkálatokat.

Szolgálatba veendő a sajtó, az irodalom is; politikamentes csupán s kizárólag a Mindenható által adományozott az emberek legdrágább kincsének a „Lélek” mentése a sátántól. Tudva a Sátán kábít s csábít, előbb csekélynek látszó kívánsággal jön, mint a horog vagy nálunk

(4)

a nyilat a keresztre reál[!]esztve, szóval nyilaskereszt viselésével, s szépen hangzó frázis, mint a kommunizmus elleni harcz hirdetése, s ezzel a hasznosnak ígérkező beállítással a népet elszedíthesse, s a sátáni hatalmat a magyar lelkekre is kiterjessze!

Azért volt szükség a nyíl v[agy] horog szimból[um] a keresztre, hogy az I[sten] hitből az erőszak bálványának idegen eszméjét nálunk is bevezesse, s szabad, könnyű tért magának, eszméinek csináljon.

Főméltóságos Uram! Ha hamisított élelmiszer forgalomba hozatala büntetendő cselekményt képez, mennyivel súlyosabb elbírálás alá kell, hogy a Lelki tápszer hamisítót ártalmatlanná tegyék, s ezzel csak a keresztény hit őrei vannak s lehetnek hivatva védekezni.

Még mielőbb leveletem zárnám, még bátor vagyok egy alkalmas anekdotát előhozni. Egy sz[en]t életű Talmud tudós pap újév előestéjén arról álmodott, hogy az elkövetkező évben a jámbor istenfélőket jóban, áldásos jólétben részesítsék, csak előbb ennek [a] főpapnak véleményét meghallgatni, ki amidőn erről értesült, első kérdése volt, ki ennek a kitűnő eszmének az értelmi szerzője? S amidőn a sátánra mutattak, méltatlankodva magától elutasította: Ments I[sten], a gonoszságnak egy pillanatra is lekötelezettjének érezni!

A Hegyek omladozhatnak, de a Mindenható Sz[en]t I[sten] igéi örökké állanak.

Segítse a Mindenható Őeminenciáját, hogy elhangzott sz[en]t igéi életcsírái a magyar keresztény lelkekben s szívekben gyökeret hajtson, hogy a Mindenhatóba vetett hit megerősödvé az egyetértést emberi szeretet, tehát a hamisíthatatlan élet útját megmutatva a Haza s emberiség javára Ámen!

Áldja meg a Mindenható Főméltóságodat, adjon friss egészséget, s nagy lelkierőt az emberiség legnagyobb ellenségének a sátán elleni harczhoz szerencsét, hogy a Hit s vallásos élet győzedelmeskedjen. Beteljesedjen szabad Magyarország nem volt, de lesz!

Legalázatosabb szolgálja hű hazafias

Tisztelettel
Ösztreicher Ignác

czím: Ösztreicher Ignác
Beregszász

Levelem zárta után bátor vagyok az Ungvár városában előfordult zsidók bántalmazásokra hivatkozni, mely, mint értesültem 6 napig tartott. A frontról hazaérkezett katonák emberekkel végeztek, annyira mert hogy a rituális fürdőbe amidőn nők fürdöttek és behatoltak, hogy ott durva bántalmazásokban s lealázó viselkedésükkel védtelen nőket kétségbe esően elkeserítse[ne]

k, sőt magánlakásokba is bementek, s asszonyokat, gyerekeket bántalmaztak, s nem volt, ki ellene mert volna felszólalni más, mint a g.[örög] kat. Püspök úr óméltósága⁵² ki a hatóság[nál] és a katonaságnál erőlyesen fel lépett, s neki köszönhető, hogy megszűntek a zsidók elleni bántalmazások. Tehát mégsem helytelen feltevés, hogy a megtévesztett magyar lelkeket mégiscsak a Mindenható hű szolgálói lehetnek hívva a gonoszságoktól távol tartani, s csakis a szívek s lelkek kötelességeinek hirdetésével.

Kívánva, hogy a Zsoltár 72. fejezet 17. mondata⁵³ teljesüljön, miszerint szent s magasztos eszméi a nép szívé[ben] s lelkeiben meggyökerezzen, s míg nap sütni fog, szent neve fényleni, s áldással említve legyen.

Legalázatosabban maradtam
Hazafia s I[sten] hithű
érzéssel s tisztelő köte-
lesség tudó Östreicher Ignác

Eredeti, kézzel, tintával írott tisztázat, Östreicher Ignác saját kezű aláírásával.

PL-II-14-Archivum Privatum Serédi-,O”-Östreicher Ignác

A levél felzetére piros ceruzával a levélíró vezetéknévét írták („Östreichzer”-ként) és alatta ø-jel látható, nyilvánvalóan arra utalva, hogy válaszlevelét nem írta, a levélben felvetett ügyekben eljárni a hercegprímás nem óhajt.

82

8.a.)

Kannengieser László Serédi Jusztinián hercegprímást kéri, Lengyelországba deportált felesége és hatéves kislánya hollétét segítsen kideríteni, 1942. július első napjai.

Nagyméltóságos

Dr. Serédi Jusztinián hercegprímás

úrnak,

Budapest.

Alulírott azzal az alázatos kéréssel fordulok Ó[e]minciádhoz, hogy felelőségem ügyében, kit a múlt évben július 31-én Lengyelország területére vittek,⁵⁴ a Vöröskeresztnél intézkedni méltóztassék mostani tartózkodási helyének felkutatása tárgyában.

Kérésemmel azért bátorodom Ó[e]minenciádhoz fordulni, mert jósága, emberbaráti szeretet közismert és mint a Vöröskereszt elnöke⁵⁵ igaz megér-

⁵² Papp Antal (1867–1945) 1912-től munkácsi püspök, 1924-től címzetes érsek és a miskolci exarchátus apostoli kormányzója.

⁵³ A Zsoltárok Könyve 72. fejezet (Imádság a királyért) 17. így hangzik: „Maradjon meg neve örökké, terjedjen híre, amíg a nap ragyog! Nevével mondjanak egymásra áldást, mondja őt boldognak minden nép!” <https://abibliamindenkie.hu/uj/PSA/72/>, letöltve: 2019. november 24.

⁵⁴ A levélben néhány sort valószínűleg maga Serédi kézzel, tintával aláhúzott. Az aláhúzott részeket mi is aláhúzással jelöljük.

⁵⁵ A levélíró téved, Serédi nem volt a Magyar Vöröskereszt elnöke. Egyházát előbb Glattfelder

téssel fogad minden kérelmet. Feleségemet szeretném visszahozatni, amire lehetőséget nyújt az a tény, hogy a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság 90.076/10. szám alatt nevemre megküldött véghatározata a kiutasítási határozatát visszavonta. Szeretném megtudni feleségem tartózkodási helyét, hogy majd a további lépéseket visszahozatal[*a*]⁵⁶ érdekében megtehessem. Feleségem neve: Kannengieser Lászlóné; *adatai*:⁵⁷ Eidlicz Riza, 1901. I. 27. Császló, Szatmár m., gyermekéé *pedig*,⁵⁸ kit szintén vele vittek: Kannengieser Borbála, sz. 1936. március 8. Budapesten.⁵⁹

Abban a reményben, hogy Nagyméltóságú Uram kérésemet meghallgatja, és feleségem és gyermekem tartózkodási helyének felkutatásában intézkedik, maradok

alázatos tisztelettel
Kannengieser László
XIII. Róbert K. krt. 74. I. 21.⁶⁰
Kannengieser László

Eredeti, géppel írott, kézzel, tintával javított tisztázat Kannengieser László saját kezű aláírásával, dátum nélkül. A levél megírásának valószínű időpontjára a hercegprímás intézkedésének dátumából következtetünk.

*PL-II-14-Archivum Privatum Serédi-„K”-Kannengieser László
1942. július 8-án Serédi Jusztinián levélben fordult a Vöröskereszt Országos Elnökségéhez, amelyben megismételte Kannengieser László kérését, deportált felesége, kislánya és a KEOKH-határozat adataival együtt.*

83

8.b.)

Lukács Sarolta a Magyar Vöröskereszt általános alelnöke válasza Serédinek a 8.a.) közölt levélre, 1942. július 16.

3391/2424 szám

Méltóságos és Főtisztelendő
Gigler Károly dr. úrnak
Pápai Kamarás, primási irodavezető
Esztergom

Hivatkozással f. hó 8-án kelt soraira a legnagyobb készséggel állunk rendelkezésére a szóban forgó dologban, de sajnálatunkra a megadott adatok alapján nem tudjuk a keresett Kannengieser Lászlóné keresését megindítani, és ezért értesítettük Kannangieser [sic!] László Budapest, Róbert Ká-

---

Gyula püspök, majd Hász István tábori püspök képviselte a szervezetben mint alelnök.

⁵⁶ Az utolsó betűt utólag, kézzel, tintával írta a szó végére a levél írója.

⁵⁷ E szót utólag, kézzel, tintával írta a sor fölé e helyre a levél írója.

⁵⁸ A szó végén dőlt betűvel szedett betűt és a „pedig” szót utólag, kézzel, tintával írta a sor fölé a levél írója.

⁵⁹ A személynévtől a mondat végéig kézzel írt zárójelbe tették a személyi adatokat a Vöröskereszthez intézett átiratba másolás számára.

⁶⁰ A házszámot 54-ről utólag, kézzel, tintával javította a levél írója.

roly krt. 74. sz. a[latti]. lakost, hogy hivatalunkba[n] bennünket felkeressen, hogy a közelebbi adatokat megkérdezhessük.

Lukács Sarolta
országos alelnök

Eredeti, géppel írott tisztázat a Magyar Vöröskereszt Polgári Tudósító Szolgálat (Budapest, VIII., Baross utca 15.) fejléces levélpapírján, az országos alelnök saját kezű aláírásával, az aláíráson az MVK-PTSZ magyar és francia nyelvű körpecsétjével. Az iktatószámot kézzel, tintával írták a levél jobb felső sarkába. PL-II-14-Archivum Privatum Serédi-„K”-Kannengieser László.

9.

Szerencsés József dombóvári tanár levele Serédi Jusztinián hercegprímásnak a gettózásokról és deportálásokról, 1944. július 10.

Főmagasságú Biboros Hercegprímás Úr!
Eminenciás Uram!

Mint hazámnak a jövő magyar nemzedéket aggodalmas lélekkel gondozó egyik szerény polgára, Magyarország első zászlósurához és közjogi méltóságához a legnagyobb tisztelettel, mint egyházamnak alázatos fia, Magyarország bíboros Hercegprímásához fiúi hódolattal járulok, hogy az elmúlt 8 hét borzalmi után erélyes és hathatós közbenjárását kérjem.

84

Csupán a tudomásomra jutott tényeket vázolólok, amelyek minden becsületes és némi jogérzékkel bíró magyar lélekben felforrallják a vért, kiváltják az anomáliák kivizsgálásának, megszüntetésének és az ezek elkövetőivel szembeni törvényes megtorlás óhajának sürgető jajkiáltását, s felkeltik a jogos aggodalmat: Hova fog fejlődni a reánk bízott serdülő nemzedék a jogtalanságok, jogtiprások, megbecstelenítő eljárások, kegyetlen és erkölcstelen szadizmus dühöngésének láttára, ha minden még tovább folyhatik a törvényes hatalom hivatalos eljárása folyamán?

Vitéz Dr. Endre László államtitkár úr a hazai és német újságok számára adott lapnyilatkozatában kijelentette, hogy durvaságok és kegyetlenkedések nem történnek a zsidókérdés felszámolása terén.⁶¹

Ezzel szemben [a] tudomásomra jutott tények a következők.

1.) Székesfehérvárt durva bánásmóddal, kegyetlen ütlegeléssel (pl. a talp gumibottal verése) csikarták ki egyes ottani zsidókból (esetleg „zsidó” keresztényekből) a még elrejtett értékek helyét. Sok esetben még így sem jutottak célhoz, hiába kínozták az illetőt, mert nem volt értéke. Az ottani egyik kórház köztisztelőben álló főorvosával durva hangon kezdték a detektívek

⁶¹ Az 1944-es gettózások és deportálások folyamán Endre László többször is hasonló szellemben nyilatkozott. Az *Új Magyarország* c. napilap 1944. május 12-én közölt interjút a belügyi államtitkárral, aki többek között kijelentette: a hatósági közegek „...utasításomnak megfelelően szigorúan, de humanusan, mindenféle goromba fellépést kerülve hajtották végre a kitelepítéssel járó teendőket... A szigor és erély mellett gyűlölködés nélkül, keresztényi lélekkel végezzük kötelességünket» – fejezte be nyilatkozatát vitéz Endre László.”

a vallatást. Válaszára: „Uraim! 30 éve becsülettel szolgáltam a közt. Emberségesebb bánásmódot kérek.” – a felelet az ütlegelemek sora. A ghetttóból az állomásra vezették a szerencsétleneket, 80 embert raktak egy-egy marhaszállító wagonba (holott 40 személy befogadására való), beállítva egy vízveződrót ivóvíz számára s egyet W.C.-célokra. Nem részletezem Széll Paula irgalmasnővér, főnöknő, az ottani árvaház vezetőjének előttem tett elbeszélését, ő illetékesebb ezek előadására, pontosabban is tudja.

2.) Érsekújvárt a szabad ég alatt szalmán fetrengve s 3 napig ázva várta az állomás mellé tereltek a wagonokba rakásukat. Szemtanú úrinőtől hallottam az ottani borzalmakról általánosságban. Tény: az elszállítási mód a fenti: 80 ember egy-egy wagonban, leplombált ajtókkal. Jellemző *arra*⁶², hogy mi mehetett ott végre, az, hogy ezek hatására ez a hölgy az őt otthagytott férjéhez sietve utazott le Érsekújvárról Dombóvárra, hogy őt rábírra az itt már ghetttóban levő férjét a házasságnak átmeneti időre való helyreállítására, hogy így megmentse a rá váró borzalmaktól. Hogy mi mehetett Dombóvárt végbe, arra nézve jellemző, hogy az az orvos, aki nem volt hajlandó áldozatos felesége megmentési kísérletének engedni, a hölgy Érsekújvárra visszautazása után egy héttel (mikor már lezajlóban voltak a dombóvári ghetttóban is a kínzások) üzenetet csempésztetett ki egyik keresztény barátjához, hogy dringend⁶³ táviratban kérje feleségét, mentse meg őt.

3.) Kapuvárott a zsidóknak az állomásra terelése közben egy nőn erőt vettek a szülési fájdalmak. Még csak megállani sem engedték. Úgy esett porba magzata. Az elszállítás valószínűleg a fenti módon történt. Két dombóvári úrinőnek írták meg kapuvári ismerősei az esetet, tőlük tudom.

4.) Dombóváron 800-1000 embert tereltek egy olyan utcába, ahol azelőtt 160 ember lakott. Itt éltek 2 hónapig. Két heti ételmezt vihettek magukkal a ghetttóba. Élelmezésükről tudtommal hatósági intézkedés nem történt. Durva bánásmódban ellenben – az itteni csendőrfőhadnagy részéről – hír szerint volt részük. Hogyan élhettek meg? Úgy, hogy a keresztény lakosság – ki részvétből (magam is 150 P[engő]-t vontam el magamtól – 325 P havi fizetésű polg. is. tanár vagyok, harmadmagammal – hogy enyhítsem a nyomort az általam éveken át becsült néhány emberen, akik lélekben keresztények, annyira, hogy az egyiktől a ghetttóból vonatra hurcolás előestéjén a homlok keresztrel megjelölésével s a vágykeresztség felindítására való utasítással búcsúzhattam el a sötétben – nem törődve az internálás, állásvesztés veszélyével, sem a személyemet érő támadásokkal az őrjöngő nyilasok részéről; ha ezért internálnak, büszkén vállalom) – ki pedig haszonvágyból csempésztett be nekik élelmiszert, sokszor hír szerint maguk a csendőrlegények is.

Ma két hete detektívek lepték meg a dombóvári ghetttót, s ez a négy ember éjjel dorbézolt, nappal pedig vadállati kegyetlenséggel, ingújra vetkőzve kínozza csaknem egy héten át (pl. összekuporítva megkötözték egyeseket, villamos áramot vezetve a végbélbe, s közben, ha nő volt, gyalázatos ordinálásokat mondva, villamosáramot vezettek a torok-

⁶² Itt és a továbbiakban dőlt betűvel jelöljük az utólag, kézzel beírt szavakat.

⁶³ Dringend = sürgős (német).

ba, gombostűt, drótot szurkáltak a köröm alá, felkötötték, ütlegeltek egyeseket, úgyhogy hátulról cafatokban lógott a hús), s így vallatták a gazdagabb szerencsétleneket értékeik holléte felől. Volt olyan, akit egy óráig vertek, míg félholt nem lett, s mozdulni sem tudott, azonban a vallatás eredménye mégis negatív volt, mert semmiye sem volt a szerencsétlennek. (Több ízben hallottam ezeket a ghettóban megfordult keresztényektől, míg végre most egy, a Kaposvárra vitelük után hazaengedett úrinőtől, aki 47 éves létére került be Dombóvárt a ghettóba, mert „elkeresztelés” folytán lett annak idején katolikus.)

A ghetútból a helyi sportszarnokba vonultatás előtt egy, minden személyre kiterjedt alapos motozás történt Péter és Pál ünnepén, amely még másnap is tartott. Június 30-án délelőtt az említettem sportszarnokban volt 600 ember. A kb. 4 órán át tartott dombóvári légítámadás alatt a csarnokot kulcsra zárták, úgyhogy a sportpályán levő W.C.-t nem közelíthették meg. Kinek-kinek – férfi vagy nő – a sportszarnokban kellett elvégeznie természetes dolgát. (Ide *az itt* akkor bezárt s ma Kaposvárról hazaengedett hitsorsosomtól is hallottam ma este ugyanígy ezt az esetet.)

Július 1-én végre együtt volt az egész tömeg. Csendőrfőhadnagyunk jóízűen tudott sörözni a sportszarnok előtt, cseppet sem izgatta a szorongó és kínlódó tömeg látása. Erre szemtanú vagyok magam is, mert egy idős úriasszonnyal kilopakodhattam s megfigyelhettem.

Dombóvárt 60 embert zártak egy marhaszállító waggonba, beállítva egy-egy waggonba egy vizesvödröt, egyet pedig W.C.-célra. Kaposvárra irányították őket. Itt gyűjtöttek össze több ghetót. Közben megérkezvén egy rendelet, bizottság szállt ki, s felülvizsgálatot tartottak, s így különválasztottak kb. 4000 emberből 104 embert, akiknek keresztény házastársuk van vagy vegyes házasságból származtak. Utóbbiakat Kaposvárt tartották.

Kaposvárt közben meghalt 10 ember.

A Kaposvárt időzés alatt nem mondhatni, hogy a közerkölcsi kívánalmaknak megfelelő bánásmódban részesültek a szerencsétlenek. Pl.: Valakinek szükségletét el kellett volna végeznie. Meg kellett várnia, míg összejött 20 ember, s akkor csendőri felügyelet alatt mentek valami helyre (egy szabad területre), s ott, nyilvánosan – férfi és nő – végezték el dolgukat. (Szemtanútól hallom ma este, szavahihető egyén, ma hazaérkezett.)

Az útnak indítás Kaposvárról a már említett módon történt, csakhogy: nagy lévén a tömeg, most már 75-78, némelyik waggonba 100 embert zártak, mindegyik kapott ½ kg. kenyeret, 2 db. karalábét, leplombálták a waggont, s indították őket Kassára.

A ferencvárosi pályaudvaron látta vonatukat egy mozdonyvezető ismerősöm. A waggonok ajtaja csendőrlánccal volt lezárva – elbeszélése szerint. A waggonok külső oldalán a szenny és mocsok maradványait látta. (Csupán a waggon oldalának felső részén levő, szöges dróttal behúzott szellőztető „ablak” volt szabad, s a vonat haladása közben itt távolíthatták el az emberi szükséglet elvégzésének termékeit. A waggonokba férfiak s nők egyesesen voltak bezárva.) Nem volt irgalom a betegeknek sem (még az örülteket is kihozták Kaposvárt a kórházból, s vonatra rakták informátorom előadása szerint), sem az elaggottaknak.

Egy Kassáról visszatért csendőr beszélt el egyik dombóvári kat. káplán-nak, jóbarátomnak, s tőle hallom ma délelőtt, hogy Kassán adták át őket a német katonaságnak borzalmas állapotban, úgyhogy mikor egy-egy waggon ajtaját felnyitották, a benéző megborzongott a látványtól.

Állítólag a Budapest–Kassa közötti útrészleten 10-15 ember meghalt, néhányan pedig önkezükkkel vetettek véget életüknek.

Nem kérdés az, hogy mennyiben egyeztethető ez össze a keresztény morállal. Elvégre mindez a keresztény, a krisztusi parancsokra kötelezett magyarság nevében és „érdekében” történt.

Másik kérdés: Mi lesz az agyonkínzottan kivittekkel? Micsoda sors vár rájuk? Egyes német tisztok és ápolónők, mikor Dombóvárt szóba hozták őket, válat vonva fele[l]ték: „Mi lesz belőlük? Szappanhab.” Komoly, magasrangú papoktól, márkás nevek birtokosaitól hallottam Budapesten, hogy az öregek, gyengék, betegek és gyermekek, tehát a használhatatlanok sor[s]a a halál, a többit pedig agyondolgoztatják. Szeretném hinni, hogy mindez csak rémmese, koholmány.

Mi történik az elkobzott vagyontárgyakkal? Micsoda értékek mennek és mentek itt tönkre! Igen sok tárgyra az itt levő német kórházi személyzet tette rá kezét azon a címen, hogy szüksége van rá. Hírek szerint megindul elszállításuk külföldre, bombakárosultaknak, mint Magyarország szeretet-adománya. Hát annyira kárpótolva vannak a honi légitámadások szerencsétlen honfitárs-áldozatai, annyira rendelkezünk feleslegekkel, hogy idegeneknek is jut szeretetadományként? Nem szólva arról, hogy van-e rá jog, rátenni a kezét értékmegváltás nélküli bírói ítélet mellőzésével bárki jogos tulajdonára? Még ha bármily kis értéket is képvisel. (A dombóvári gheftóból pl. csak egy váltásra való fehérműt, ruhát vihettek magukkal, minden egyébtől megfosztották, még a házastársak ujján lévő jeg[y]gyűrűtől is, úgyannyira, hogy ha nem lehetett lehúzni az ujjról, lereszelték.) Vagy annyira gyengék vagyunk, hogy parancsra „adakozunk” – egy idegen fajéból? Szeretném gondolni, hogy mindez a hír csak beteges fantázia terméke.

Dunántúl most már zsidótlanítva. Boldogok lehetünk. Boldogok is volnánk, valamirevaló magyarok, ha nem égne arcunkon a szégyen pírja, s nem éreznénk a mi becsületünket porba taposva, mert ez a rettenetes becstelenség a mi nevünkben történt, ez az embertelen vadság és kegyetlenség a hivatalos, magyar hatóság eljárása folyamán történhetett meg államtitkári (Endre László) és miniszterelnöki⁶⁴ nyilatkozat és szózat után és ellenére.

Alig merem elgondolni, hogy utasítás ellenére s csak helyi hatóságok szórványos túlkapásai ezek. Ha mégis így van, feltétlenül kell jönnie felülről a kíméletlen fegyelmi kivizsgálásnak és a törvény kérlelhetetlen megtorlásának – most vagy később.

Ha pedig a zsidóügyek legfelső intézőjének⁶⁵ szadista és sátáni gyűlölettől elvakult szenvedélye következményei *volnának* ezek a szégyenteljes, széles területeken végbement jelenségek, feltétlenül be kell következnie az ő felelősségre vonásának is. Itt nem mentség az izzó fajszeretet, mert a fajszeretet

⁶⁴ 1944. március 22-től augusztus 29-ig a miniszterelnöki posztot Sztójay Döme töltötte be.

⁶⁵ Itt nyilvánvalóan Endre Lászlóra céloz a levél írója.

megnyilatkozásai is csak a morál törvényei szerintiék lehetnek, s bestialitás ezen a címen sem – még megtorlás címén sem! – engedhető meg.

Nem mentség az egyesek szerinti külföldi terror, mert nem tudok elismerni olyan terrort, amely az ilyen intézkedésekért való felelősséget elveheti. Aki vezető pozícióra vállalkozik, abban legyen meg a feltétlen gerinceség, vagy – ha feladata becsületos teljesítésére önmaga előtt képtelennek bizonyul – álljon félre az útból, s ne járuljon hozzá nemzete becsületének bemocskolásához!

Eminenciád kegyes elnézését kérem, hogy törpe kis voltom ellenére Főmagasságod színe elé merészelttem járulni a fentiekkel. Azonban tanár vagyok, aki kétségbeesetten gondolok arra, hogyan fogjuk kiirthatni a gyomot a fenti borzalmakat látott, hallott s fentiekkel megmértelyezett kis magyar testvéreké lelkéből, hogyan lesz módunk alakítgatni bennünk Isten Szent képemását, magyar vagyok, aki megborzong arra a gondolatra, mi lesz a sorsa Amerikában élő kb. 3 millió magyar testvéremnek, ha az ellenség a honi 800 ezer, félvérekkel együtt állítólag másfél millió tömeggel kapcsolatos eljárás viszonzására szánja rá magát bosszúból, amit jogos gondolnom, ha a honi légitámadások alkalmával ártatlanul legéppuskázott mezei munkástestvérekre, a budapesti romba döntött munkáslakások tömegére gondolok, akik és amik semmi esetre sem tekinthetők hadi célpontoknak, s végül, de nem legutolsó sorban: katolikus vagyok (őseim között tudtommal csak katolikus volt), egy Schütz Antalnak⁶⁶, Marczell Mihálynak⁶⁷, boldogult Mihályfi Ákosnak⁶⁸ ma is rajongó tisztelője, aki a szent theológiának a budapesti egyetemen externistaként⁶⁹ 13 éve elvégzése alatt és óta most is élvezem a fenti két úrnak becsülését, s élveztem annak idején boldogult Mihályfi Ákos Ő méltósága atyai szeretetét. Lehetetlen tehát, hogy belém ne vájta legyen fogait a fenti – habár bírói eljárás módjára általam nem bizonyítható, de szavahihető embertársaimtól – köztük a fen megnevezett apácafőnöknőtől, s egy, e jelenlevélben nem említett százados lapjának olvasása, aki szerint Sopronban hasonlók történtek; ma olvastam Sopronból jött lapját; a recept úgy látszik, mindenütt ugyanaz: gheftóba vitel, kifosztás, bewaggonírozás, kiszállítás – hírek hallatára a szégyen és keserűség, hogy ilyen gyalázat történhetett Szent István országában, s éppen abban az évben, amikor felmagasztosult lélekkel hódolhatunk a szent királyleány, Árpádházi Szent Margit emlékének szentté avatása alkalmával országszerte triduumokkal⁷⁰, ünnepségekkel abban a szent büszkeségben, hogy habár törpe, de mégis unokái vagyunk lélekóriásoknak, szent magyaroknak.

---

⁶⁶ Schütz Antal (1880–1953) egyetemi tanár, 1916-tól 1946-ig, nyugdíjazásáig a budapesti egyetem Hittudományi Karán a dogmatika nyilvános rendes tanára. Egyik nevezetes publikációja Prohászka Ottokár összegyűjtött munkáinak 25 kötetben való publikálása (1928–1929).

⁶⁷ Marczell Mihály (1883–1962) pap, egyetemi tanár, Budapest ostroma idején számos üldözöttet mentett meg, segítkezett. 1945-ben Mindszenty biztosa a fővárosban. 1952-ben állásától megfosztották, megbízott előadó a Hittudományi Karon.

⁶⁸ Helyesen: Mihályfi Ákos István (1862–1937) egyetemi tanár, a Hittudományi Karon a lelkipásztorkodástan nyilvános, rendes tanára.

⁶⁹ Externista: külsős (latin).

⁷⁰ Három napnyi időszak – triduum sacrum – nagycsütörtök-nagypéntek-nagyszombat; templombúcsú előtt nagybőjtben vagy adventkor tartott háromnapos beszéd-, illetve ájtatosság sorozat.

Kényszerített levellem megírására az, hogy akkor, amikor óriási hiány van orvosokban, szakemberekben, rég bevált kitűnő orvosok, elsőrendű szakemberek kerülnek hasonló sorsra, idős, köztiszteletben évtizedeken át részesült urak és hölgyek, világháborús kitüntetések jogos birtokosai, izzig-vérig magyar lelkek, keresztény hitsorsosok (akiknek az a szerencsétlenségük, hogy *csak* 7. éves koruk után kereszteltettek meg) egy szegedi kat. lelkész szerint olyanok, akik exponensei voltak valamelyik egyházközségünknek, ragyogó keresztény múlttal bírnak, kerültek gonosztevőkkel szemben is túlon-túl erős, embertelen eljárás alá.

Kényszerített levellem megírására az az aggasztó tünet, hogy éket vertek közénk akkor, amikor mindnyájunknak a legteljesebb erővel össze kellene fognunk, s az a visszataszító hatás váltódott ki, hogy egyesek már sajnálkozni sem tudnak a légi terrortámadások magyar testvér-áldozatain, mondván, hogy annál nagyobb terrortámadás el nem képzelhető, amely részünkről ért velünk együtt békésen, köztiszteletben *élt*, hasznot hajtó, asszimilálódott vagy az asszimilálódás útján járó, sőt: öntudatos keresztény életet élő polgártársainkat, mikor kivertük otthonaikból, kifosztottuk, s vadállati kegyetlenséggel útnak indítottuk messze idegenbe, kegyetlen sorsnak, esetleg biztos halálnak téve ki őket.

Ma már ott vagyunk, hogy fekete listák („Kiken kell bosszút állani?) készülnek titokban, s mindegyik félnek vannak kiszemeltjei: nyilasoknak (akik nyíltan hangoztatják: „Most majd elbánunk a zsidóbérencekkel” – értve rajtuk nem egyszer mély hitéletet élő katolikusokat, papokat) ép[p]úgy, mint ellenfeleiknek. Magam is tudok egy nyilasról, aki hír szerint 120 embert tett feketelistára, s első fokon internálásra ítélték, amitől a fellebbezés folyamán állítólag pártja közbelépésére megmenekült. Feltámadt nagyon természetesen a bosszú és harag érzete az elhurcoltak otthonmaradottjaiban, hisz apát hitvesétől, fiától, leányától, anyát piciny gyermekétől (Székesfehérvárott pl. egy nőt a szülés után egy héttel vittek el, gyermekét kint hagyva, mert ez a rendelet értelmében kereszténynek számít), kenyérkeresőjétől szakítottak el.

Bátorkodom megemlíteni, hogy fentieket megírtam Dr. Schütz Antal Profeszor Úr Ő méltóságának, arra kérve, hogy járjon közben a vele jóviszonyban levő Imrédy Béla⁷¹ Ő excellenciájánál, s bírja rá intervencióra: induljon meg végre az embertelen és kereszténytelen eljárás kiküszöbölése és jogorvoslás, mert ami itt folyik, az már nem antiszemitizmus, hanem antichristianizmus. Mi, akik lent élünk, látjuk a durva kinövéseket és elfajzásokat. Amikor az edzett csendőrök visszaborzadnak, s így nyilatkoznak: „Megundorodtam pályámtól!”, amikor egyébként finom lelkű leányok a fentebb említett sportcsarnokban kínlódottakkal kapcsolatban gyűlölettel égve így beszélnek: „Bárcsak beléjük csapott volna

⁷¹ Imrédy Béla (1891–1946) közgazdász, politikus, 1932–1935 között Gömbös Gyula kormányában pénzügyminiszter, 1938–1939-ben miniszterelnök, jelentős szerepet játszott az elsőnek és másodikként nevezett zsidótörvény (1938:XV. és 1939:IV. tc.) előkészítésében. Amikor kiderült, hogy egyik dédnagyanyja izr., r. k. konvertita volt, a kormányzó lemondásra kényszeríti. Szélsőségesen náci barát, 1944. március 19-én a németek első számú miniszterelnök-jelöltje, kinevezését Horthy akadályozza meg zsidó származására hivatkozva. A Sztójay-kormányban 1944. május 3-tól tárca nélküli közgazdasági miniszter, a zsidók kirablásának egyik fő irányítója. Amikor nemtetszését fejezi ki a Weisz Manfréd-vagyon német kézre juttatása miatt, leváltják. A világháború után népbíróság elé állítják, halálra ítélik, kivégzik.

pénteken 6 bomba!” (előttem fakadt ki az illető, mikor az akkor lefolyt légitámadásról beszélgettünk ketten.) – akkor elérkeztünk a magaslathoz.

Találól, ha a fent közölt hírek igazak, már pedig ezek igaz voltában nincs jogom kételkedni, egyik, mindennapi áldozó időse nőismerősöm megállapítása: „Az 1919. évi magyar bolsevizmus minden borzalma semmi volt a nálunk most lefolyó „kereszténymentő” munka élet- és értékpusztításához képest.”

Aggaszt az a mérhetetlen erkölcsi eldurvulás, amelynek sajnálatos tanújeleit már észlelni módomban volt: káröröm hitéletet élő férfi részéről, látva az itteni zsidók megaláztatás[á]t, hallva azok kínzását és kismizmizését, nem is dombóváriban a kapzsiság megszületését s a vágyat, hogy anyagi, illetéktelen haszonhoz jusson – intelligenseknél ép[p]úgy, mint az alsó néposztálybelieknél, egy apáca felsóhajtása előttem, mikor megemlítette azt az álhírt, hogy Endre László merényletnek lett az áldozata: „Bárcsak végeztek volna velem!”

Az általam tapasztaltakra esküt merek tenni, a mások előadásából ismert fenti eseményeket, ha peremptorikusan⁷² bizonyítani nem is áll módomban, mégis kénytelen vagyok valóban megtörténteknek elfogadni egyrészt többeknek, akik egymást alig ismerik, és általam szavahihető részben szem- és fültanúk, maguk is az eseményeken keresztületesek (előadásainak egyöntetűsége folytán, másrészt komoly, magas papi méltóságot viselő urak nyilatkozata folytán), egyik budapesti pápai prelátus pl. így fakadt ki előttem: „A gazemberek! Az istentelenek!” Előfordult, hogy mikor megkezdtem valaminek az elbeszélését, az eset további folytatását már tőle hallottam; mint ha csak ezt mondta volna: „Nemde, így történt?” Természetesen a dombóvári esetekről tőlem hallhatott először, de analóg esetekből már következtethetett, mert az eljárás mód mindenütt ugyanaz volt.

Eminenciád jóságos elnézését alázattal kérve vakmerőségemért s egyben, mint hazám Főpásztorának, atyai áldásáért mélységes hódolattal esedezve
Dombóvár, 1944. július hó 10-én.

Főmagasságod felszentelt kezeit fiúi hódolattal csókolja
Szerencsés Károly
áll[ami]. polgári iskolai tanár

Eredeti, géppel írott, kézzel, tintával javított tisztázat.

PL-Archivum Privatum Serédi-„U+Vegyes; Zs”-Szerencsés József

A levél utolsó oldalára kézzel, tintával a következőket írták: „Nagyságos Tanár úr! Szíves köszönetet mondok f. h. 10-én kelt nagybecsű soraiért és az azokból kiáramló keresztény felfogásért. A levél tartalma nem új előttem. Nem rajtam múlik, hogy a levélben foglaltak megtörténhettek.

Fogadja, stb.

Esztergom, 1944. július 17.

bíboros hercegprímás

Nagyságos

Szerencsés József úr

áll. polg. isk. tanár. – Dombóvár, Széchenyi u. 25.

⁷² Peremptorikusan = döntően, végérvényesen (latin).

Ember mindig van

A kocsmádba mész?

Még nem. Majd igen. De nem abba, amelyiket ismertél, az már bezárt.

Megszűnt?

Meg. Sejtetek valamit a háttérben, van erről egy erős gondolatom, majd elmondom. Most egy másikba járok, de az meg még nem nyitott ki. 3-kor fog. Két sarok innen, balra.

És 3-ig itt kóricálsz a környéken? Hogy kerülsz ide délben, szabadságon vagy?

Nem kell most bemennünk pár napig. Szabadnapokat adtak. Nem is baj, tele vagyok mindennel. Teljes káosz. Sokan fölmondtak nálunk a választások után. De miért? Lojalitásból? Mihez? Kihez? Semmi értelme. Azt hiszik a hülyék, hogy ők szarták a spanyol viaszt.

Talán azt hitték, kirúgják majd őket, és ezt akarták megelőzni. Ők is úgy kerülhettek oda az előző váltásnál, azt hitték, ez lesz megint, nem?

Dehogy rúgnak, nem rúgnak ki senkit. Én mást gondolok. Komoly összeküvés-elméleteim vannak.

Hogy meg akarják bénítani a működést azzal, hogy elmennek?

Nem tudják megbénítani. Ember mindig van mindenre. Egyébként pont most zajlik valami állománygyűlés, biztos mondanak valamit. Talán elmondják, miért nem kell ott lenni pár napig. De ha nem kell bemenni dolgozni, miért mennék be állománygyűlésre? Van emögött valami.

Nem kötelező ott lenned?

Nem mondták, hogy kötelező. Meg amúgy is megtudom a lényegét. Vagy ha nem, akkor kikombinálom.

Akkor most? Csak sétálsz?

Megyek malacsültet venni a volt nőmnek. Ide, a Torosba.

Az ilyenkor nem jó. Minimum tíz perc sorban állás. Bár talán még nem, inkább csak 1 körül. Siess, mindjárt sokan lesznek.

Nem baj, a volt nőm azt mondta, fél 2 előtt ne menjek. Akkorra ér haza a kezelésről. Te nem ebédelsz?

Maguk itt dolgoznak?

Nem. Csak beszélgetünk.

Mert 5 után tolom ki a kukákat ide.

És?

Nem dolgoznak?

Nem.

Idáig ki kell húznom őket, de majd csak 5 után. Itt maradnak?

Ötig? Fél 1 van.

És a kocsit?

Milyen kocsi?

Csak mert ide húzom majd, és így nem férnek el a kocsitól.

Gyere, ebédelj velem.

Kösz, most nem, sietek valahova.

Ja, jó. Képzeld, a volt nőmmel megnéztük hétvégén a Szigeten az egykori kedvenc fáinkat.

Jól van?

Szo-szo.

Rég voltam nála.

Fölfele szépen nő, de oldalt megint levágták az ágait.

Oldalt rendszeresen levágják. Talán beteg.

Nem azért, hanem hogy ne törjék le. Emlékbe szoktak vinni belőle. Inkább levágják, feljebb meg nem éri el senki. Nekem ez az elméletem. Van négy lapos reflektor a földben, alulról világítják a fát este. Eddig nem láttam.

Én már igen, de csak nappal, akkor nem világított. Volt a fa előtt egy tábla is. Kis tájékoztató. Azt már ellopták.

Tudom, a táblát láttam én is korábban, már ellopták.

Ellopták.

El. Van erről egy gondolatom.

Ellopták, aztán nem pótolták.

Nem, igen.

92

Maguk végül is meddig dolgoznak, uraim?

Nem dolgozunk, beszélgetünk.

Jó, de hogy meddig dolgoznak, azt kérdezem. Csak mert hozom majd a kukákat.

Majd akkor arrébb megyünk.

5 után hozom valamikor.

Akkor már nem leszünk itt.

Csak a kocsi miatt kérdezem, hogy elférjenek a kukák. A kocsi nem marad itt, ugye? Mert egész idáig elhúzom majd őket. Útban lesz.

Ez a teherautó? Erről beszél?

Ez.

Mi nem ezzel vagyunk.

Hanem.

Hanem gyalogosan.

Jó, de a kukák miatt kérdek, hogy meddig tart a munka, mert egész idáig kitolom majd.

Elég jó ám itt a malacsült. Ettél már?

Nem vonz.

Egészségtelennek gondolod? Vagy undorodsz tőle? Van egy elég kemény elképzelésem a vegetáriánus gondolkodásról.

Nem vagyok vegetáriánus.

Akkor vegán? Arról is van, ezek a hajlamok nem véletlenül alakulnak ki.

Nem vagyok vegán.

Nem?

Ha megint mész majd a fához a volt nőddel, üdvözlöm.

Együtt nem megyünk többet. Három héten belül meg fog halni.

Ó.

Úgyhogy kábé az utolsó malacsültje, Szigetből meg nem lesz több.

Ilyen beteg?

Ez van.

És...

Megmondták neki.

És a... Cégnél? Most akkor a cégnél mi lesz veled?

Azzal kapcsolatban nekem nagyon komoly összeesküvés-elméleteim vannak.

Mi a lényege?

Összeesküvés.

De mi a lényege?

Azt nem lehet pontosan tudni.

De mit gondolsz?

Ez csak egy elmélet a részemről egy összeesküvésről.

De ki esküszik össze?

Csak egy megérzés, nem több.

Uraim, 5 után mindenképpen kihozom a kukákat. Azért kérdezem, hogy maradnak-e, vagy mi lesz.

Nem maradunk.

És a kocsi?

Azt nem tudjuk.

Meddig dolgoznak?

Nem dolgozunk.

A kocsiról tudnak valamit?

Nem tudunk.

5-ig nem gond, de utána el kéne hogy vigyék. Vagy szóljanak valakinek. Nekem mindegy, hogy maguk viszik, vagy a kollégájuk, csak ne legyen itt 5 után.

A teherautó nem a miénk. Mi csak beszélgetünk.

Értem én, de a hely miatt mondom. Nekem ki kell húznom egész idáig az összes kukát, nem tudok mit csinálni. Van vagy nyolc-tíz. Azért mondom, hogy el kéne vinniük a kocsit.

Szép, hogy ilyen jóban maradtatok a volt nőddel. Hogy együtt sétáltok, meg malacsültetek.

Nem együtt esszük, én megeszem majd itt. Mert neki csak fél 2-re kell vinnem, viszont én már éhes vagyok.

De fél 2-ig kihűl, nem?

Lehet, hogy kihűl.

Mindenesetre jó, hogy jóban vagytok. Együtt néztek fát. Meg a Sziget, meg egyáltalán.

Csúnyán megcsonkították, hogy ne tudják letörni az ágakat. De fölfele szépen nő.

Nem lehet, hogy beteg?

Lehet az is, de nem hiszem. Az egy mindent túlélő fa. Gondolok erről valamit, szerintem ez se véletlen, egyetlen ilyen van az egész környéken, tudod te is. Lehet emögött valami.

Most akkor ki fog derülni valami a kocsiról? Abban maradtunk, hogy szólnak a kollégáinknak. 5 után hozom a kukákat, van vagy nyolc-tíz.

Milyen kollégáknak szóljunk?

Meddig dolgoznak itt? A kocsit mindenképpen vigyék el. Hol vannak a kollégáik?

Nincsenek kollégáink.

Akkor vigyék el maguk, nekem mindegy.

Ha mégis úgy alakulna, hogy mennétek még a fához, üdvözlöm. Simogasd meg a nevemben. Mondd meg neki, hogy kitartás.

Nem tudunk menni, három hét, és meg fog halni. Maximum három hét. Addig menjünk? Most voltunk.

De ez biztos, ez a három hét?

Mióta mondták neki, csak húst kíván. Pedig azelőtt sose szerette. Én legálábbis nem emlékszem. Ennek is van egy titkos háttere.

Hátha meggyógyul, vannak ilyen gyógyulások csodák.

Megmondták neki, hogy nem.

Na, hát akkor.

Menjél nyugodtan.

Megyek. És jó étvágyat. Üdvözlöm őt is. Neki is kitartás. Meg neki is jó étvágyat. Mondjuk nem ismerem.

Nem érdekes.

Mindegy, ne is add át. Vagy ahogy gondolod.

Átadom. Vagy nem tudom.

Meglátod.

Igen.

Mert hát nem ismered végül is.

Azért mondom, hogy nem fontos. De közben meg, ha gondolod, akkor nyugodtan. Majd eldöntöd.

Jó. Nézz be a kocsmába délután, elmondom én neked, mit gondolok ezekről a dolgokról. Össze fog állni benned is sok minden. Ezek persze csak gondolat kísérletek a részemről.

Meggondolom.

Ma is jó, holnap is. 3-tól általában ott vagyok. Most még nem kell bemenem pár napig. Mikor be kell, akkor 6 után. Van egy elméletem az új munkahelyi helyzetről is, elmondom majd az összefüggéseket. Azoktól kivilágosodik az egész. Neked is érdemes meglátni a dolgokat a dolgok mögött.

Igen.

Persze csak elméletek. Biztosat nem tudok.

Igen.
Gyere majd be, beszélgetünk végre egyet. Bejössz, jobbra nézel, ott ülök,
megtalálsz.
Oké. Hello. Kitartás neked is.
Szevasz.

A kollégája elment? Akkor maga viszi el a kocsit?
Én is elmegyek.
Nem dolgoznak tovább?
Ma már nem.
És a kocsi? Hozom ki 5 után a kukákat, addigra vigye el.

páratlan oldal

95

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

Illegál*

2.

– Volt még ott valaki velünk! Kilencen voltunk.

– Nyolcan. Biztos, hogy nyolcan voltunk.

– Egész biztos? A másik vagonra nem festett még valaki más?

– Szerintem nem. Ki lett volna ott?

– Nem emlékszem, de mintha lett volna valaki.

– Nyolcan voltunk.

– Igen, lehet, hogy festeni tényleg nem festett más. De akkor lehet, hogy egy csaj, nem?

– Miért jött volna három lány velük? Ennyire azért Angelék sem voltak felelőtlenek.

– Rohadtul azok voltak, te is tudod! Imponálni akartak a csajoknak, de ezt simán megtehették volna valami legál helyszínen is. Nem hiszem, hogy a két lány sok mindent fölfogott volna a dolog lényegéből addig, amíg ki nem kellett ugrani az ablakon. Egyébként már akkor kiszúrhattak minket, amikor fölfelé jöttek, vagy ahogy ott a sorompó közelében álltunk. Festés közben meg tuti.

– Azt mondd?

– Persze, az állomásról oda lehetett látni. Azt meg nem is értem, hogy maradhattak ott. Nem volt sok esélyünk. Főleg, amikor Aster és Angel hajnalban még elmentek jegyet venni. Teljesen levágós volt, hogy mi történt, és hogy kik is ők.

– Tudom. Emlékszem, ahogy elindul nélkük a vonat. Meg hogy ott ülnek a padkán, mellettük a zsaruval.

– Bilincsben, bassza meg!

– Nekem az a gyanús, hogy hatan voltunk a kupéban. Ha utánaszámolok, kijön, de valahogy mégis soknak tűnik.

– Hát, a két csaj, Supa és a barátnője, te meg én. Így voltunk bezárva.

– Mikor ugrottunk ki, Tolnanémedinél?

– Simontornyánál.

– Egészen odáig vártunk?

– Némedinél zárt be minket a kaller, miután kezelte a jegyeket.

– Te ugrottál ki először.

– Igen.

– Akkor még mozgott a vonat?

– Még. A bokrok közé zuhantam. Nem volt valami kellemes. Tudod, hogy sokat szarakodtunk, és csak Simontornya előtt sikerült eldönteni, hogy akkor mindenki ugrik.

---

* Az első regényrészletet 2019. novemberi számunkban közzeltük. – A szerk.

– Persze, aztán onnan mentünk föl a nyaralóhoz. Emlékszem. A mai napig elég hihetetlen nekem amúgy, hogy a lányok megtették. És hogy nem lett semmi bajuk. Amikor ők ugrottak, állt a vonat, nem?

– Igen, állt, és nagyjából akkor indult el újra, amikor Supára került a sor. Azt már főlegyenesedve figyeltem onnan a töltsérről, meg azt is, ahogy utána távolodik a szerelvény, te meg csak lógsz kifelé, és egyszerűen nem akarsz földet érni.

A távolban, valamivel negyed kettő előtt fölillant a mozdony lámpáinak fénye. Lüktetett a megfestett oldal a Belton maró szagától. Erősödött a fény. Váratlanul azt mondta B., hogy másszunk be az egyik vagon alá. Nagy kockázat lett volna a mozdony érkezése közben visszabukdácsolni a hátsó útra, így nem maradt más, mint hogy a talpfákon gubbasszunk, amíg elhal a mozgás. Kivártuk, hogy elvánszorogjon egészen az állomásig, majd sínpályát váltva visszatolasson a szerelvény elé. Mindannyian kifelé, a kis szervizút irányába fordultunk, nehogy egyetlen arc is kivehető legyen az állomás felől. Éreztem a mozdony erejét a hátamon, amikor mögénk ért. Kő- és fém-szag nehezítette körülöttünk a levegőt. Lent nem volt már beszéd. Láttam a lányokon, hogy fáznak, Supa meg a haját tépdeste folyton. Nehezen bírta azt a tétlen bezártságot. Mintha körbe-körbe jártak volna a percek, abban az ütemben, ahogy az a fénylő tömb közeledett, távolodott, majd újra közeledett felénk. Nagyot reccsent fölöttünk a vas, mikor a mozdony elérte, aztán egy görcsös rándulással mozdult vagy fél métert a 61-es út felé. Fújt a szél. Nehéz volt megítélni, mozog-e valaki odakint. Hogy egy pályamunkás vagy maga a vezető ellenőrzi-e vajon a dolgokat a szerelvény körül. Vártunk. Eszméletlenül zsidadt már a combom, mikor Supa hirtelen véget vetett a szótlanágnak, és azt mondta: „Vissza kéne menni a pályára, mielőtt a vál-lunkra teszi a kezét valaki.”

B. szedelőzködött. K. és Supa főlegyenesedve a vagon mellett állt már, aztán néhány másodperc elteltével mindannyian. Mégse indultunk el, mert Angel közölte, hogy ő biztosan marad, mivel nem sikerült befejeznie a rajzot. Pontosan értettük, miről beszél. Hogy mit jelent és milyen nyomasztó érzés félbehagyni egy cuccot, mégis örülségnek tűnt, hogy folytatni akarja a festést. Mindazt, ami addig is hiba volt, tovább súlyosbította, és közben nem volt idő elmagyarázni abban az idegölő csöndben, miért muszáj azonnal elhagyni a helyszínt. Értenie kellett volna magától is. Végül Aster is benyögte, hogy maradna még, és azzal biztos lett, hogy a két szerencsétlen csaj se jön velünk. B. értetlenkedve tárta szét a karját. Supa káromkodott egy sort.

Nem álldogálhattunk a vagon mellett annyian tovább, úgyhogy négyen átvágtunk a mellékvágányon, majd behúzódtunk a bokrok mögé. Ismét tisztán látszott az állomás a távolban világító lámpák fényében, jobbra a sorompó és az üres út, odafönt pedig öblös és tiszta volt az ég, amin váltokozva hunyorogtak a csillagok. Értetlenül figyeltük még egy darabig, hogy a srácok újra ott állnak a vagon mellett, a két lány pedig ismét cigarettára gyújt téblábolva a sínek között. Hallatszott a kannacsörgés meg a capek sziszegő hangja.

B.-vel átbeszéljük tulajdonképpen az első perctől az utolsóig az egészet. Huszonkét év után is remeg a kezem, ahogy egyre inkább beleássuk magunkat a részletekbe. És az, hogy nem minden mozzanat azonos a fejünkben, sejtelmesség s persze megfajtásra váróvá teszi a történeteket. Ha vitatkozunk is, építő a beszéd, mert újjászervezzük a múlt egy vékony, de erőteljes szeletét. Össze kell illeszteni néhány nagyon is egybetartozó momentumot, hogy kijöjjön az időrend, az események sorozata logikus rendbe szerveződjön, s hogy újra képszerűvé váljon mindaz, amit ilyen hosszú idő után nehéz egyedül visszaidézni. Az az érzés bukkan fel újra és újra bennem, hogy egy-egy korábban elfelejtett vagy csak lényegtelennek tűnő részletben is ott rejtőzik az egész. Ketten emlékezni, úgy tűnik, hatékonyabb, mert így éled fel csak igazán az a fullasztó érzés, mintha kergetnének, az eufória, amit maga az alkotási folyamat okoz, ahogy ott állunk, együtt, a vonat mellett, és nincs más, csinálni kell. A nyomás a hátamon, amit a vonuló mozdony mélyített belém. A szagok, amik egy-egy föl villanó gondolat közben megsemmisíthetetlennek tűnnek, vagy a zuhanás a sötétbe, amivel az első néhány évben rendszeresen álmodtam is. Különös érzés megfigyelni a velem szembenéző arc változásait, hogy a föl idézett eseményekre megnyugtató módon reagál, és azt a szinte lehetetlennek tűnő, ám nagyon is éber folyamatot, ahogy az egymásra következő szavak lassan körém építik a díszleteket, s amit egy fénykép lehet ugyan, hogy erőteljesebben lenne képes elvégezni, de közben könnyen elterelhetné a figyelmet a nyelv munkájának megmásíthatatlan erejéről, amint a látvány tisztán, bennem képződik meg, újra, hogy aztán szavakká, majd ismét egy sokkal összetettebb képpé váljon, és ahogy szembesít azzal, hogy mindazt, ami történt, már legfeljebb csak egy elmekór rabolhatja el. Kevés ember van körülöttem, aki fölteszi azt a lehetetlen kérdést: mi értelme volt ennek a dolognak, és mi volt benne hasznos és jó? Mert aki abból az időszakból az életem része még, annak vagy elmondtam már, vagy olyan jól ismer, hogy tudja magától is. Annak pedig, aki azóta lett fontos, szemtől szemben nehezen tudnám hol elkezdni. Közben pedig úgy fest, a magam számára elengedhetetlen újra érvényt szereznem ennek az időszaknak, mert a természetes kopás is bizonytalanít, és azzal könnyen gyanút ébreszt.

Újra fönt voltunk a dombon. Egyedül a fehér kapu körvonala volt némileg világos, miközben a pálya hatalmas, fekete lapályként terült el alattunk. Húvös szél fújt, mégsem akartunk elmozdulni onnan. Aggasztó volt az összes, körülöttünk éledő zaj, és a 61-esen időnként föl bukkanó autók lámpáinak fénye minden villanásnál rendőrt sejtetett. Kutya ugatott valahol, talán egy kertben. Fogalmunk se volt, a többiek visszajönnek-e, vagy egészen a vonat indulásáig terveznek inkább lent maradni az állomáson, de a szórványos, suttogó beszéd arra irányult, hogy eldöntsük, kockáztassuk-e a hajnali följutást az első vonattal, ami történetesen épp az volt, amit megküldtünk.

Végigpörgött bennem, hogy mi jöhet még. Ahogy visszasétálunk, és aztán remegve beülünk az egyik fölkébe, várva, hogy a szervek ránk mozduljanak, majd szorongva utazunk a hajnali hidegben két, két és fél órán át. És az útnál csak az a változat tűnt elrettentőbbnek, hogy a pályán kell ülnöm

tétlenül, egészen a délelőtti kibontakozó forróságig. Benne volt, hogy valamiféle ellenállás miatt már a vonatra se tudunk följutni, és nem tűnt rossz ötletnek elsétálni legalább egy megállóval arrébb, hogy még véletlenül se találkozzunk össze senki helyivel.

Supa tiszta ideg volt, K. pedig hiába nyugtatta. Pár percenként kifakadt. Képtelen volt elfogadni, ami odalent történt. Azt vizionálta, hogy már el is kapták a többieket, meg hogy bent ülnek a yardon, és rólunk beszélnek, aztán pedig arról dumált, hogy ha mázlink lesz, és megússzuk, vissza kéne jönni, hogy megküldjünk egy teljes vagon még valamikor a nyár vége előtt. Időnként kényszeresen nevetett. Akkor éreztem először, hogy fél. Hogy képes őt is hatalmába keríteni a rettegés, pedig az arcán imbolygó felemás vigyorral egyébként elég jól leplezte. B. hosszasan meredt maga elé, és a körmét rágta közben. Ritkán szólt. Akkor is csak annyit, hogy ebből iszonyatosan nagy baj lesz.

Négyen elszívtunk majdnem egy doboz cigit, amíg meg nem pillantottuk a többieket fölfelé jönni az állomás felől. Szótlatlanul figyeltük aztán, ahogy elhagyják a kisbolt előtti térséget, átvágnak az úton, majd haladnak a pálya irányába, s amint fokozatosan olvad le róluk az utcai lámpák fénye és az alakjuk hozzáidomul a sötéthez. Nem volt vita. Féltünk hangosak lenni. Még Supa sem kiabált, pedig pár perccel korábban komolyabb összeget tettem volna arra, hogy ha egyáltalán visszatérnek, üvöltözni fog velük. De alig beszélt. Leginkább azt próbáltuk meg kitalálni, hogyan oldjuk meg azt, ami még mindenképp hátravan. Kiderült, hogy a későn érkezett négyesnek jegye sincs a visszaútra.

Egy teljes óra telt el még ott a pályán abban nagyon is felemás csöndben, s jól érezhetően mindenki egyenként csak arra várt, hogy túl legyen azon az éjszakán. Valamivel később a két lány már összebújva ült az egyik kapufa tövében. K. talán el is aludt, és nyilván egyikünk sem keltegette, hogy legyen indulásra kész. B. időnként fölkel, és cigizve körbe-körbe járt, én meg a fűben fekvé a fölöttünk pislákoló, mélysötét felszint figyeltem.

Három körül aztán Angel és Aster előrement az állomásra jegyet venni, majd mindössze tíz perccel a vonat indulása előtt mi is lebaktattunk a sínekhez. Amikor leghátul fölkapaszkodtunk az akkor már jóval előrébb álló szerelvényre, meglepően nyugodt volt minden. Az állomás környékén se láttunk senkit, bár nyilván arra figyeltünk inkább, hogy minél előbb bejussunk az egyik fülkébe. Sikerült. Hatan összezsúfolódva vártuk, hogy a két srác is csatlakozzon, de mindhiába. A szerelvény pár perc némaság utána rándult egy nagyot, majd elkezdett siklani a göröngyös síneken. Értetlenül néztük egymást, majd B.-vel gyorsan odaálltunk az egyik ablakhoz, hátha látunk valamit az állomás körül, ami megmagyarázza a távolmaradásukat.

Lassan mozgott a vonat. Minden szilárd volt, semmi sem mosódott el. Legfeljebb a fáradságtól tűnhettek életlennek a dolgok, ám annyira azért nem, hogy ne legyen fölismerhető az állomásépület előtt elénk táruló kép. A padkán ült a két srác, hátratett kezekkel. Mellettük egyenruhás férfi állt mozdulatlanul. Rendőrnek tűnt már az első pillanatban is, és emlékszem, azonnal rám szakadt megint az izzadság. Közben egyre gyorsabb lett a

mozgás, s az egész látvány elszaladt előlünk, mielőtt alaposabban megnézhetjük volna.

Visszabújtunk a fülkébe. Lükettő mellkassal vártunk. Supa megkérdezte, hol van Angel és Aster, de B.-vel hirtelen nem tudtunk mit mondani. Keserű nyomást éreztem a torkomban. Akadályozott a beszédben. „Nagy gáz van” – mondta késlekedve B. Alul kattogtak a talpfák. A fém hevesen recsegett körülöttünk. Emlékszem az egyik lány arcára, ahogy behunyja a szemét, s hogy nem tudom eldönteni, a kimerültségtől vagy a félelemtől remeg-e úgy a szemhéja.

Talán két perc telt el. Valószínűleg annyi se. Már az első megálló előtt föltűnt a kaller a kis fülke bejáratában. Kék színű egyenruhában volt. Borotvált, szikár ember himlőhelyes arccal. Halkan köszönt. Viszonoztuk. Kérte a jegyeket. Mindannyian kapkodni, kutakodni kezdtünk. Pislákolta a fény. Megnyíltak a zsebek és a tárcák. Leesett pár papírfecni, BKV-bérlet, pénz. Ahogy nyújtottam a szelvényt, föltűnt, hogy festékfoltos a kezem. Megcsörrent a táskákban rejlő cucc. Enyhén szólva is gyanúsak voltunk. A fickó sorra kezelte a jegyeket. Közben ránk se nézett. Képtelenség volt eldönteni, hogy az unottság az arcán csupán hajnali érdektelenség-e, vagy valami egészen más. Aztán, mikor hátrébb lépett, váratlanul fölemelte a fejét. „Sárbogárdon várja magukat a rendőrség” – mondta, majd egy határozott mozdulattal ránk zárta a fülke ajtaját. A vonat akkor már Némediben állt. Tőlem jobbra fekete négyzet volt az ablak. Balra a folyosó üres részlete ingadozott némi halovány fényben. Az ajtó sehogy se nyílt, hiába feszegettük Supával és B.-vel. Valamelyikünk megjegyezte, hogy bár Sárbogárd még arrébb van, mégis minél előbb ki kéne jutni a fülkéből, ha nem akarunk a zsarukkal randevúzni. Azonnal fölmerült az ugrás lehetősége. Elsőre elvetettük. Újra nekifeszültünk az ajtónak. Továbbra is tartott. Talán a második vagy a harmadik fülke volt a miénk. Az arcomat az üvegre tapasztva félig-meddig láttam a férfit, ahogy kihajol hátul, hogy jelezzen a mozdonyvezetőnek az indulás miatt. Megmozdult a szerelvény. Föléledtek a zajok. A fém ismét mozgásba lendült. Tétlenül álltunk. Az egyik kiscsaj vagy háromszor megkérdezte, hogy most akkor mi lesz. Láttam, hogy sírásra görbül a szája.

„Ugrunk” – mondta B. Supa megint a haját tépte. Szél csapott be a félig lehúzott ablakon. Vártuk, hogy újra lassítson a vonat. Hogy elérjük a következő állomást, és valaki végre megkezdhesse a menekülést az ablakon át. B. ugrott elsőnek. Aztán sorban a lányok, kissé körülményesen. Végtelen időnek tűnt a várakozás, miközben fékezett, majd megállt a szerelvény. Végül Supát láttam eltűnni a szemben tátongó feketeségben.

Egyedül voltam a fülkében, mikor harmadjára megindult a vonat. Egyszer néztem csak hátra. Már az ajtóval babrált a fickó. Úgy tűnt, sehogy sem sikerül kinyitnia. Fölálltam a jobb oldali ülésre, hogy onnan rugaszkodjak el. Rátámaszkodtam az ablak peremére, majd kidugtam a fejem a sötétbe, a hasamat támasztva a keretnek, amikor váratlanul egy kéz tapadt a lábcsáramra, és meg is fogott. Csúsztam egyre előrébb. A támaszték már a lágyékomnál volt, majd a combom feszült az éles vasnak, és onnan egy ideig sehogy sem jutottam tovább. A kaller erősen szorított. Hiába mozgattam a

lábamat, fejfelé lógtam. Nehéz volt újra lendületet nyerni, s úgy éreztem, bármikor kettétörhet a combcsontom. A fülkéből a lenti kövekre ömlő fény közepén ott domborodott a két, egymással küszködő árnyék, arrébb az elfutó töltés, rajta pedig a bokrok sötétlő kuszasága. Nőtt a sebesség, a szél pedig marta az arcomat, és a szorítás ott a semmiben lógva sokáig még egy nyamvadt lélegzetvételt sem engedett. A kezemmel szerencsére képes voltam megtámaszkodni valahogy a vonat oldalán, majd egy erős rúgással lefejtettem magamról a belém kapaszkodó férfi kezét, hogy fejfelé előre belezuhanjak a sötétbe.

Arra, hogy milyen volt leérkezni, nem emlékszem. Hogy fájt-e maga az ütközés. Mintha a zuhanás már eleve egy álom lett volna, ami végeérhetetlenül ismétlődött, bárhol is aludtam el. Üres volt, semmi látvány. A belőlem kiszökő nyomás pedig fullasztóan békebeli.

Az első, ami utána megvan, hogy fölállok a köveken való hempergés után, majd látom elfutni a fényes ablakokat a puszta sötétjében. A jobb kezemben a diákigazolványomat szorongattam. Annak a tokjában volt a jegy és a pénz. Váratlanul az jutott eszembe, ami egyébként sosem, hogy lélegezzek. Úgy tűnt, hosszú ideje nem vettem levegőt. A szorítás pedig továbbra is ott terpeszkedett a lábamon, és oda is kaptam, mintha a kezét róla ismételten le kéne fejtetni.

Egyre sötétebb van a Tik-Tak teraszán. A mögülnk érkező alkonyati fényben árnyékot vetnek az asztalok és a székek. Újabb ismerős arcok tűnnek föl a régebbi időkből. Ketten oda is lépnek az asztalunkhoz, hogy üdvözljenek. Az egyik magas, borostás arc, akinek szintén nem tudom a nevét, beszéd közben a vállamat veregeti, s bár iszonyatosan irritál, ha indokolatlanul hozzám érnek, mégis mosolygok. A másik fickó mindkettőnket invitál a belső térbe, hogy ha már itt vagyunk, döntsünk le velük egy italt. Ennyi minimum jár az elvesztegetett évek után, mondja még, rám vetve néhány méregető pillantást. A kék neonfelirat körül zavaros a levegő, mintha bénító sugárzás terjedne szét, az eső utáni hűvösség miatt a teraszon a nők pedig vastag pokrócokba csavarva üldögélnek.

Bent már üzemel a tévé. Snookert közvetít a Eurosport. A Sanghai Masters döntője Marco Fuval és Ronnie O'Sullivanval. Az angol hat-négyre vezet, s épp egy olyan breakben van, ahol nagyon kiegyensúlyozottan állnak a pirok. Egyetlenegy tapad csak a jobb oldali hosszú falra, az asztal alsó harmadában egyébként nyílt az út a 147 felé. Ahogy nézem, rajtam kívül csupán egy idősebb férfi figyel az adást, s talán csak azért mehet fönt a snooker, mert alapból a sportcsatorna jön be, ha valaki rányom a power gombra.

A magas, borostás fickó sört kér. Hozzá egy kommersz vodkát, hogy jobban csússzon, majd tőlünk kérdezi, mit innánk. B. ugyanazt, mint eddig. Én is ragaszkodnék szigorúan a hosszúlépéshez, ám a körülöttünk éledő nevetésből arra következtetek, hogy elkerülhetetlen a koccintás valami kaparó töménnyel. Zsúfolásig telt a belső tér. Odakint megint szemerkél az eső. B.-vel nem is próbálunk beszélni, értelmetlen volna ebben a zavaros, félrészeg szóáradatban. Csak mosolygunk egymásra, mint két idióta kamasz.

Háromnegyed kilenc van. Megint fölnezek a képernyőre. Áll a játék. Ronnie nagyon magyaráz. Arra gondolok, hogy talán a maximum-break miatt kezdősködik most is, mert a vele járó pénzüsszeg érdeklí, bár ahogy figyelem aztán a gesztikulációt, úgy tűnik, valami más a téma. Biztos megcsörrent a nézőtéren egy mobil, jut eszembe, vagy lassan rakta vissza a játékvezető az eltett feketét az asztalra. Már csak négy piros van hátra. 88-nál jár a break. A falra tapadó golyót azonban még valahogy meg kell oldania. Jól látszik, hogy Marco Fu is áll már. Komolyabb vita lehet a játék körül. A hongkongi az asztalhoz lép, mutogatni kezd. Közben mellettem megszólal az idősebb, pultnál ülő fazon.

– Mi a faszt akar ez?

Annyira hangosan mondja, hogy páran fölfigyelnek, még ha közben nem is sejtik, mire vonatkozik a mondat.

– Mi van, Gyszikám? Min kaptad föl a vizet? – kérdezi valaki kissé gurgulázva a háttérben.

A Gyszinak nevezett férfi a képernyőt nézi, s a tekintete egyre több vendég figyelmét irányítja rá a néma tévéadásra.

– Hát, ezen a kis sárga kínai görényen – mondja ingerülten.

– Hongkongi – szólal meg a pult másik végében egy fehér inget viselő férfi. Kétségkívül váratlan a közbevetés, de igaz. És akik addig a képernyőt nézték, már őt figyelik, mert a körülöttünk jelen lévő zajból kitüremkedik ez a mondat, hogy talán azokat élessze föl, akiket zavarhat a fröcsögés, vagy akik ott üldögélve egyszerűen csak témát keresnek maguknak.

– Az kurvára ugyanaz – vág vissza Gyszi.

Erre végképp nem számítottam, már hogy a faszozáson kívül figyel még másra is.

– A snooker a fehérek játéka, semmi keresnivalója az asztalnál ennek a sárga gyíknak – mondja még.

Két baseballsapkás férfi hátrébb, közvetlenül a nagy, fali tükör előtt felröhög, s bár háttal állnak, a megduplázódott tér kifordított négyzetében tisztán látom az arcukat. Gyszi közben folytatja.

– Sárga köcsög. Legalább játszana jól, de csak elszívja a levegőt a fehérek elől. Most is milyen kurva nagy gázban van – mutat egy idétlen vigyor kíséretében a tévére, majd a fehér inges férfit néz, mintha valamiféle igazolást nyert volna Fu látható hátránya miatt.

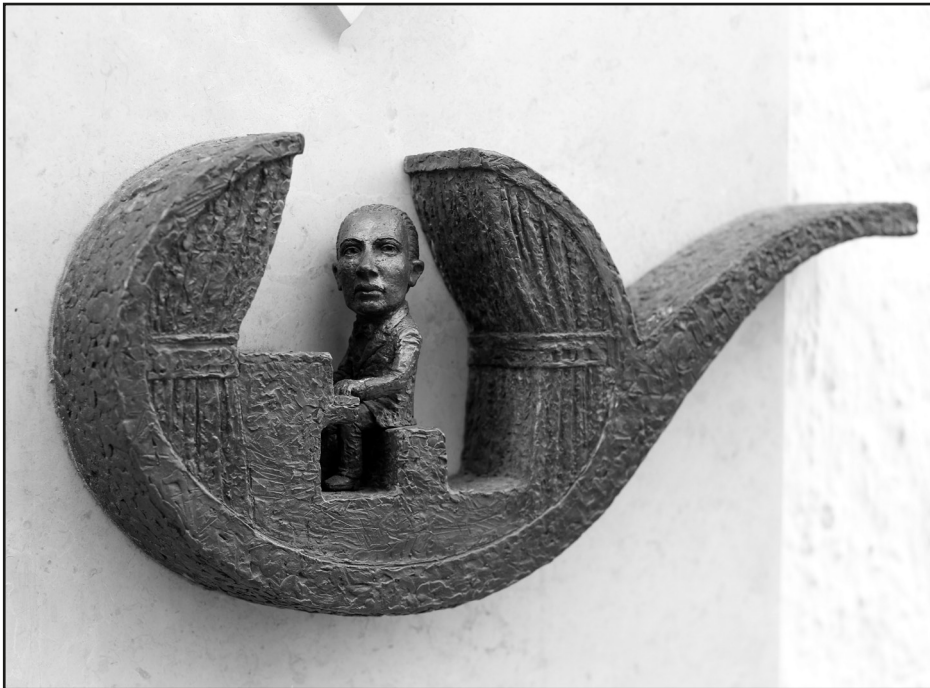
Szűk a tér, jól hallatszanak a mondatok. Viszonylag sokan irányítják rá tekintetüket ismételten az adásra. Arra gondolok, hogy talán érdemes volna fölhangosítani a tévét, hogy kiderüljön, mi a vita tárgya, de közbeszólni semmi kedvem. Közben már a fehér inges fickót bámulom, aki újságot tart a kezében. A szétnyitott lapok fölött elnézve mereven figyeli a mutogató seggfejet, akiből előtör még néhány ízléstelen mondat, azonban a szemben megtalált arc csalódott rezignáltsága miatt azokat szerencsére már nem értem olyan tisztán. A mellettünk állók is röhögnek, és a borostás fazon még egy-két álértetlen mondattal meg is toldja a hallottakat.

Két dolog jut eszembe hirtelen. Egyrészt, hogy milyen tragikus, hogy épp egy hongkongival kapcsolatban szitkozódik ez a barom, vagyis hogy elvesz

bármit is a fehérek, jelen esetben egy angol elől, másrészt pedig, hogy milyen ócska dolog, valóban, hogy Fu már négy freamet megnyert egy ötszörös világbajnok zseni ellen. Majd azon az ismétlődő gondolon, hogy Sanghajban rendezik a versenyt, fölnevetek, ami, jövök rá azonnal, simán félreérthető. Igyekezem nem mosolyogni, miközben már B.-t nézem, akit talán még nálam is jobban zavarnak az elhangzott mondatok. Finoman odasúgja, hogy ha megittuk, lépünk ki a teraszra. Bólintok.

Elénk kerül egy-egy átlátszó tömény. A borostás arc pedig magasra emeli a sajtját, hogy akkor végre koccintsunk. Abban a pillanatban már az alaposolygás se megy, mert úgy érzem, néhány törzsvendégen, akik a fejüket ingatják, a fehér inges fickón és rajtunk kívül mást nem igazán foglalkoztat a gyűlölet problematikája. Igazán csak a pultoscsaj feszeng, de neki ebben az esetben tulajdonképpen dolga is.

Mindannyian lehúzzuk a nekünk kitöltött mennyiséget. Brutálisan kaparja a torkom, és abban a néhány üres pillanatban, az összeszorított szemeim mögött rejlő sötétben sehogy se villan be, mikor is ittam vodkát utoljára. A fickó a pultra támaszkodva folytatja a szitkozódást. Közben fönt zajlik tovább a játék. Fu nem áll túl jól. Közel van Ronnie tizenhatodik maximális breakje. Az egyik asztaltól egy férfi azért néha be-beszól, hogy Gyuszi, álljál már le a pofázással, de az is inkább csak az a tipikus kocsmai kekeckedés. Hogy igenis, bárkit meg lehet kóstolni kicsit, s ahogy figyelem, a belső tér hangulatát leginkább valami megalkuvó, unott röhögcsélés uralja le.

Kolodko Mihály: Szomorú vasárnap (Budapest, 2019)

Markó Béla

Álarc

*Kopacz Mária: Babér a győztesnek,
2000, akril, farost, 138 × 93 cm,
magántulajdon*

Mindegy, hogy éppen hervad vagy virágzik
a kert, míg álarc van a győztesen,
s mindenki más, mint amilyennek látszik,
ugyanazon a zsúfolt szőttesen

ülnek, hevernek, néha már lebegnek,
de körülöttük lassan megtelik
minden tenyéryi hely, a fellegeknek
sincs értelmük, hiszen úgysem esik

az eső, és nem is hull majd a hó,
ha nem férhet el többé itt az élet,
és aki győzött, semmit sem remélhet,

mert mindig csak a vesztesnek való
a képzelet, a sóvárgás, az álom,
s csak ő vehet még erőt a halálon.

Készülődés

*Kopacz Mária: Kezdődik a tánc,
2017, akril, vászon, fa, 102 × 102 cm,
magántulajdon*

Nem jó kívülről nézni most a kertet,
hogy néhány nap még, s minden elrepül,
inkább ott lennék én is legbelül,
hiszen amikor sorra táncra kelnek,

csak forgatják majd egymást önfeledten,
csupa virág lesz, és csupa madár,
s ami külön volt, egymásra talál
egy el nem múló színes képkeretben,

hol mostantól fogva minden közös,
a csontfehér, tollszürke, vérvörös
egymásba olvad, és mozgásba rejtem

a sok-sok fölösleges részletet,
s hogyha belépek, már nem én leszek,
mert élek még, de múltamat felejttem.

Kántor Péter

Egy nehéz napon

Mit is mondhatnék
egy nehéz napon?
Hogy majd jobb lesz,
egy könnyebb napon.

Amikor nem kavarog
annyi levél
a fejünk körül,
s nem huhog a szél.

Nem büntény az élet,
s mi tettetársak,
falhoz tapadó
néma árnyak.

Mit is mondhatnék?
Hogy jobb lesz! – már jobb is!
Csak legyen valami
biztos pont is.

Legyen egy kockánk,
egy Duna-partunk,
ami mellett
síríg kitartunk.

Ne legyen földrengés,
se habos torta,
csak egy könnyebb nap
legyen holnap.

Hónapló

Dalos György

Moszkva – még egyszer

Moszkva–Berlin, 2019. december 15.

Nos hát, juszt is sikerült. Amikor tavasszal a berlini orosz konzulátus úgy adta meg a beutazási engedélyemet, hogy már meg se vehessem a repülőgépet a Memorial konferenciájára (ld. *Mozgó Világ*, 2019. május), némi szomorúsággal beletörődtem, hogy nem láthatom viszont ifjúságom színhelyét. Most azonban a moszkvai közgazdasági egyetem *Emlékezetkultúra Európában és Oroszországban* című szimpóziumára egy berlini vízumügynökség jóvoltából két hét alatt megkaptam a szükséges pecsétet, s mint valami álomban, az Aeroflot szárnyain lebbentem Seremetyevo felé. Még kellemesebb meglepetésemre, az utastér bejáratánál ingyen válogathattam orosz újságok között – régebbi ízlésből kifolyólag a *Nyevaviszimaja Gazetát* részesítettem előnyben.

Ebből menet közben egyebek közt megtudtam, hogy súlyos konfliktusok dúlnak az egykori Burját-Mongol Autonóm Szocialista Szovjetköztársaság, ma szimplán Burját Köztársaság közéletében. Arkagyij Csojdonov lámának, Burjátia egyházi vezetőjének 2018 végén a Kreml 30 millió rubel segélyt ígért a juhtenyésztés előmozdítására és ezzel a falvak elnéptelenedésének megállítására. Az összeg sajnálatos módon mindmáig nem jutott el a helyszínre. Jóllehet a mintegy 900 ezer lakosú népesség 30 százalékát kitevő burjátoknak nem ez az egyetlen panaszuk. Csojdonov nyílt levélben rója fel Alekszej Cidenov köztársasági elnöknek, hogy a köztársaságban már alig beszélnek a burját-mongol nyelvet. Damba Akusejev kolostorfőnök is az elnököt hibáztatja Facebook-oldalán a lámaizmus hanyatlásáért. Cidenov féloroszl, félburját, s ellenfelei szerint kizárólag oroszul szólal meg. Pártja, a putyini Egységes Oroszország a Népi Hurál legtöbb mandátumának birtokosa – gyakorlatilag leválthatatlan. Raadásul az egyház maga is megosztott. Moszkva egyesíteni szeretné saját égisze alatt az ország valamennyi – burját, kalmük és tuvai – buddhistáját, ugyanakkor számos hívő és láma inkább Mongóliához vagy Tibethez húz. Egyfelől érteni vélem a helyzetet, másfelől egy kukkot sem értek belőle. El is szundítottam a repülőgépen, s mire földet értünk, Moszkvában már este volt.

Tizenhárom éve nem jártam erre. Akkor tikkasztó nyár volt, most zimankós tél. Ennek megfelelően a szálloda és környéke kivilágítással fogadott. Pontatlan a kifejezés: a városközpont fényárban úszott. Életemben nem láttam ekkora elektromos ragyogást, szláv országban ennyi latin betűt – mintha a világ valamennyi nagy cége itt adott volna egymásnak találkozt. Amerre jártam – a Beloruszl pályaudvartól a Mjasznyickájáig – szinte áttekinthetetlen árubőségbe és választékba ütköztem, persze hor-

ribilis árákon. Tisztában voltam azzal, hogy a centrumon túl messze nincs ez a felhajtás, és második szabad estémen, egy barátom fiát meglátogattva, valóban leromlott egykori szovjet városnegyedben találtam magam. A helyszín valaha ötszobás privilegizált értelmiségi szövetkezeti lakás volt. Közben a szülők meghaltak, és egyedül élő fiuk eladta a szomorúan fölöslegessé vált négyzetmétereket, hogy azzal is bővítse szerény műfordítói bevételeit. A leválasztott maradványban csak a konyhára ismertem rá, ahol a hetvenes évek végén a házigazda ömlesztett grúz teával kínált – ma is kapható a Gorkij utcán, pardon, a Tverszkaján, a Gasztronom Nr. 1.-ban „Az a bizonyos” áru megnevezés alatt. A kopott lépcsőház és a lift is a Brezsnyev-érához tartozott, nem úgy a háztömb és a ház csakis elektronikus kóddal nyitható bejárata. Belül kerülve viszont meglepetéssel tapasztaltam, hogy a portásfülkéből jövetelem célja felől érdeklődik a kortalan „gyevuska”, talán ugyanaz, mint a peresztrojka előtt húsz évvel. Hanem, ami az első este lenyűgözött és kissé meg is riasztott, erősebb alapézés volt, mint amit a külvárosi metróállomás körüli leromlott állagú házakkal szereztem.

110

Meg kell jegyezmem, hogy időm igencsak szűkre volt szabva. Csütörtök este érkeztem, a szimpózium másnap este hatig tartott, szombat délelőtt indult vissza a gépem Berlinbe, s így szabad sétálgatásra vajmi kevés időm maradt. Pénteken meghallgattam a tanárok és a diákok beszámolóit a személyes és nyilvános, politikailag befolyásolt emlékezetéről, komputerről kivetített illusztrációkkal – mintha egy nyugati campusban ültem volna. Magam is tartottam komoly lámpalázban egy húszperces orosz nyelvű szóbeli referátumot. Aznap este felfedezőútra indultam az orosz belvárosban. Felületes benyomásaim támadtak. Hogy két példát említsek: a Mjasznyickáján (az én időmben Kirov utcán) egy könyvesboltban négyféle Sztálin-falinaptárt lehetett venni, hűtőszekrényhez pedig mágneses kisportrét a Népek Atyjáról, de Putyinról is. Mi következik ebből? Megbolondultak volna a gyártó cégek vezetői, vagy helyesen mérték fel a keresletet? Másnap a Lubjanka (1991-ig Dzszerzsinszkij) téri metróállomáson elektronikus átbocsátó jegyért sorban állva az alábbi felirat lepett meg: „A pénztárossal folytatott beszélgetését felvesszük. Konfliktushelyzetben, kérjük, nyomja meg a pulton látható piros gombot.” És kamerák, amerre a szem ellát, kamerák. Ennyire tartanak a terrortól, vagy ennyire mindent akarnak látni? Járom ezeket a proszpekteket, ulicákat és pereulokokat, megannyi diákkori aha-élménnyel szembesülve. Nem kis lelki-furdalással idézem fel ellenérzéseimet, amelyeket anno 1962 a jobbára 18–19. századbeli Moszkva keltett bennem – tizenkilenc évesen nem találtam elég modernnek. Most, hogy a kíméletlen fénykévek ezekre a gyönyörű villákra is rávetődnek, magamat találok hirtelen premodernnek, özönvíz előttinek, s visszavágódásomat már-már versbe kívánkozónak. A sötét metropolisz, amelyet nem szerettem, mivé lett, hova tűnt el, s ki jár most ott helyettem?

*

Rémálmom volt. Új könyvem jelent meg Magyarországon, és nagy közönség előtt tartották a bemutatót. Odaérkezve zavartan vettem észre, hogy ott-

hon felejtettem a példányomat. Semmi baj, nyugtatott meg a két barátságos szerkesztő, hoztunk egyet – és máris átnyújtották a példányt. Belelapoztam, és mindjárt a fedőlap meg a belső címlap között két lektori jelentésre bukantam, amelyben a barátságos szerkesztők azt bizonygatták, hogy művem kézírata színvonalon aluli, és óva intették a kiadót a könyv megjelentetésétől. Egyfelől azon döbbsentem meg, hogy véleményük dacára a könyvet mégis kiadták, mi több, ők maguk kísérték el a premierre. Másfelől az az érzésem támadt, hogy kíméletlen bírálatukban lehet valami, és most kárörvendően fogják végignézni, hogy szégyenszemre ebből a förmedvényből leszek kénytelen felolvasni. Lázasan kerestem néhány sikerültebb passzust, de mielőtt megtaláltam volna, felébredtem.

Könyörgöm, ne várják tőlem, hogy megfejtssem ezt az álmod. Írtam magyarul vagy németül harminc-harmincöt könyvet, akad közöttük egymáshoz viszonyítva jobb és rosszabb, kritikailag és eladott példányra nézve sikereesebb és sikertelenebb, de egyre gyakrabban teszem fel magamnak a kérdést, hogy a nyüzsgésnek, amelyet megjelenésük körül csaptam, volt-e, van-e értelme. Nem kultúrpeszsimista szenvedésként, hanem keserves tényként regisztrálom, hogy a könyv mint tárgy lassan kiszorul a mindennapi használatból, s még kevésbé befolyásol korhangulatot vagy korszellemet. Vegyük észre, úgy is, mint közvetlen érdekeltek, hogy az egy főre jutó kíváncsiság rohamosan apad, író és olvasó ugyanaz köti össze, ami elválasztja: nem ér rá, és más, például anyagi gondjai vannak. No és persze itt az internet. Minek lapozgatni, ha klikkelni is lehet. Ha mondjuk Johannes Gutenberg, a könyvnyomtatás feltalálója belenézne egy túlvilági Google-ba, minden bizonnyal hízelnének érezné a hárommillió-kilencszázezer előfordulást. Relatív siker. Orbán Viktort négy- és ötmillió-kilencszázezer ízben említik a világhálón.

*

Budapesten decemberben négy színházi produkciót láttam A.-val. Volt közöttük hagyományos, avantgárd, nagyszínpadi és stúdió-előadás, kiváló és közepes, ám valamennyi telt házas. Közülük kettő azzal tűnt ki, hogy a zárótaps végén egy színész felolvasta a parlamenti többség által időközben meg is szavazott kulturális törvény elleni petíciót, amely az állami fenntartású színházaknál kormányzati beleszólást enged a társulatvezetők kinevezésébe, illetőleg a színházakkal szembeni kormányigények visszautasítását az állami támogatás megvonásával szankcionálja. E hajmeresztő jogszabálynak egyik abszurd vonása, hogy születésében, ha nem is okként, de mindenesetre ürügyként, „szerepet játszott” a #metoo kampány. Legalábbis a jobboldali sajtó a Katona József Színház által kiadott közleményre hivatkozik, amely egy ott elkövetett és beismert szexuális zaklatást és a vétkesnek a színházból való eltávolítását adta hírül. Íme, mondják az erkölc kormánypárti őrei, ide vezet a féktelen baloldali liberalizmus, legfőbb ideje, hogy állami ellenőrzés alá vonjuk őket. Valójában a törvény évek óta érlelődött a „kulturharc” mesterséges mámorában és Orbán Viktor sértődött fenyegetésében, amely szerint „elégítelt” fog venni akkor még el sem szenvedett kudarcaiért.

De nem erről akarok beszélni, hanem a különös pillanatról, amikor a két társulat megkérte a közönséget, hogy amennyiben egyetért ezzel, támogatása jeléül álljon fel, és vele együtt kézmozdulattal jelezze a törvénytervezet elleni tiltakozását. Az egyik helyszínen maga a színpad telt meg nézőkkel, a másikon a színészek a nézőtérnek hátat fordítva, mögöttük a publikummal fejezték ki összetartozásukat. A helyzet teátrális volt a szó legnemesebb értelmében, a nagyrődemű és a társulat közös nyílt színi fellépését láthattuk. Azt üzenté, hogy minden néző potenciális szereplő, és hogy a színházat lehet kegyelni vagy nem kegyelni, de nem lehet lejátszani, a *Tartuffe*-öt be lehet tiltani, vagy lehet engedélyezni. Nem is szólva arról, hogy mégsem Tartuffe írta meg Molière-t, hanem fordítva.

Hargitai Miklós

Szabadság ajándékba

Ülök a számítógép előtt, kezem az egéren – utalást küldök éppen, olyan kollégáknak, akik az olvasókon kívül senkitől nem várhatják a munkájuk megfizetését. A sajtó legközszolgálatibb szegmenséről, a szabad nyilvánosság végvárairól van szó: idén velük karácsonyozom.

112

Az elmúlt hetekben-hónapokban többször előfordult, hogy – egyetemen, a Goethe Intézetben, a MÚOSZ-ban, EP-képviselők vagy épp a 7-es cikkely szerinti eljárás miatt Magyarországra látogató nemzetközi sajtószervezetek küldöttei előtt – a vidéki magyar média helyzetéről kellett beszélnem. Ez is olyasmi, amit korábban nem gondoltam volna: azt sem, hogy a helyi sajtó valaha országot-világot érdeklő téma lesz, meg azt sem, hogy mi tudjuk megmutatni a világnak, mennyire alapvető infrastrukturális eleme a demokráciának a lokális nyilvánosság. Bár 1994 óta országos napilapnál dolgozom, a helyi sajtó működésébe is sikerült beelátnom. Évekig szerkesztettem egy kollégával együtt egy vidéki kisváros havilapját. Sajátos felállás volt: fideszes polgármester, fideszes többség az önkormányzatban, mégis két népszabadságos tollforgató felelt az újságért. Nem önkormányzati lapot készítettünk: a település vezetése a városi hirdetések és egy polgármesteri (hír)levél felületét vásárolta meg, ugyanolyan feltételekkel, ahogyan a vasbolt vagy a benzinkút is hirdethetett – a szerkesztőségi tartalmakba nem volt beleszólása. A NER első éveiben jártunk, épp csak formálódott még a Fidesz médiapolitikája, akkoriban még elviselt a rezsim ennyi szabadságot. Nagyjából mindenki a hirdetőnk volt, aki részt vett a helyi gazdaság működtetésében (a kormánypárt ottani, főként mezőgazdaságban és turizmusban utazó helytartója is), a nagypolitika pedig csak annyiban szűrődött be az életünkbe, hogy időnként – eleinte ritkán, majd egyre gyakrabban – visszahallottuk a polgármester fülébe duruzsolt kérdést: „Miért ezek a pesti liberálisok csinálják az újságot?”

A település aranykorát élte: jöttek az uniós pályázatok, elkezdtek áramlani a fejlesztési pénzek, de még nem épült ki az a ma már országszerte általánosnak mondható szisztéma, amely Simonka György pere és a 90 százalékos visszaosztás vádja miatt vált ismertté. Ha valami mégis rosszul (azaz a közérdeket sértve) működött, azt megírtuk, és némi edénycsörömpölés után általában megtörtént a korrekció: tette a dolgát a sajtó is, meg a politika is.

2012 végéig tartott a békés egymás mellett élés – akkorra győzött az a logika, hogy lehetőség szerint minden forintnak fideszes zsebbe kell gurulnia, és úgy helyes, ha a helyi ügyekről olyan ember tudósít, akit az fizet, aki a nótát rendeli. Azért nem írom le a város nevét, mert fölösleges kipellengérezni: a legtöbb településen 2010-ben (vagy még sokkal korábban) anektálta a nyilvánosságot az aktuális hatalom, nálunk viszont még maradt két-három jó éve a szabad köztájékoztatásnak az elsötétítés előtt. A mi levonulásunk után viszont – bár nyilván nem csak az újságírásnak nevezhető újságírás főszaolmása okozta – a döntéshozatal minősége és a döntések tartalma is megváltozott, sokkal több teret engedve a magánérdeknek. Bizonyos szempontból mégis megkönnyebbülés volt befejezni azt a munkát – a *Népszabadság* legkeményebb időszaka, a túlélésért folytatott harc következett akkoriban –, bár inkább csak visszanezve vált nyilvánvalóvá, hogy a budapesti Bécsi úton (majd később a Corvin negyedben) ugyanaz zajlott nagyban, ami miatt nekünk azt a kis csatát szükségszerűen el kellett veszítenünk. A fideszes hatalomgyakorlás, amelynek két legfontosabb vonulata a közjavak magánvagyonná alakítása és a közönség figyelmének elterelése, egyszerűn nem működik ott, ahol a sajtó kontrollszerepe érvényesül. Tényleg nem működik, és ez most vált számomra nyilvánvalóvá, amikor a fent említett beszédekre készülve összevettem az önkormányzati választás eredményeit a kormányfüggetlen helyi média lefedettségével. Az talán nem szorul hosszas bizonygatásra, hogy az országon belül Budapesten van a legjobb helyzetben a köztájékoztató, és a budapestiek jutnak hozzá a legkönnyebben, a legtöbb forrásból az információkhoz. A *Népszava*, az *Index*, a *24.hu*, az *RTL Klub*, a *Klubrádió* hírei elsősorban Budapestről, a budapestieknek szólnak – Érd egy 65 ezres város néhány kilométerre a fővárostól, de mégis hónapok telnek el, mire egy-egy érdi téma bekerül a fősodratú médiába (képzeld el, mennyit láthatnak viszont a saját életükről az elsődleges hírforrásokból a kazincbarcikaiak vagy az őrszentpéteriek). Érden amúgy az ellenzék nyert, ugyanúgy, ahogy a fővárosi agglomeráció nagyobb településeinek többségében, aligha függetlenül a földrajzi értelemben és a témaválasztást tekintve is középre húzó országos sajtó kisugárzó hatásától. Ugyanakkor az egy Érden kívül az októbertől – a Fideszhez képest – ellenzéki vezetésű megyei jogú városok mindegyikében, azaz Egerben, Hódmezővásárhelyen, Miskolcon, Pécsen, Salgótarjánban, Szegeden, Szombathelyen és Tatabányán is létezik olyan (nyomtatott vagy online) helyi közéleti sajtóorgánium, amelyet nem a Lendvai utcában vagy Rogán Antal minisztériumában szerkesztenek. Szabályt erősítő kivételnek tűnik Debrecen, ahol elsőprő győzelmet aratott a Fidesz, pedig a hajdú-bihari megyeszékhelynek – a *Debreciner* című újságnak köszönhetően – 2019 június óta szintén van helyi online fóruma. Ám a

portál fizetős, szemben például a pécsi *Szabad Péccsel* vagy a szombathelyi *Nyugat.hu*-val, így a közéleti hírei csak viszonylag szűk körben terjednek, és ezen az sem változtat, hogy a Facebookon már 11 ezren követik őket. A helyi sajtó legfontosabb funkciói közül némelyiket – a helyi közvélemény „megképzését”, a közügyek széles körű megvitatását, a helyi közösség és a közösségi normarendszer kialakítását meg a közös normák számonkérését – a fizetőfal nagy valószínűséggel megakadályozza. (Az ellenpélda a legutóbbi naplóbejegyzésben már fölemlített Balatonszemes, ahol a helyi lakosság és a nyaralótulajdonosok szinte teljes köre által figyelt Facebook-csoport töltötte be a lokális média szerepét, földindulásszerű politikai változásokat előidézte.)

Nem gondolom, hogy a helyi sajtónak a kormány(párt) megbuktatása, illetve az ellenzék hatalomra juttatása lenne a feladata. Egy ideális világban mindegy, hogy ki a település polgármestere, és milyen összetételű a képviselő-testület, mert rendben mennek a dolgok (engem sem zavart, hogy a kisvárosban, ahol néhány éven át a történések krónikása voltam, fideszesek az elöljárók, amíg a közérdek fontosabb volt számukra, mint a saját zsebük). De még ebben a mi kevésbé ideális valóságunkban is, a polgárokat nem abban kell segíteni, hogy könnyebben le tudják váltani a helyi hatalmat, hanem abban, hogy az összes releváns információ birtokában tudjanak dönteni – nem csak arról, hogy a Lidlbe vagy az Aldiba érdemes-e menni gyorsfagyasztott rántott sajtért, hanem arról is, hogy kire bízzák a kasszakulcsot. És ha sokkal több pénzt tudnék a demokrácia életben tartására költeni, a nagy részét akkor is a független helyi média támogatására fordítanám, mert ott hasznosul a legjobban. Pécssett a közelmúltban anyagi okok miatt rövid időre felfüggesztette a hírszolgáltatást a *Szabad Pécs*, és kis híja volt, hogy be nem zárt. A vészjelzés hatására azonban közadakozásból gyorsan összegyűlt annyi pénz, amennyiből a következő évnek neki lehet vágni. Egy nagyjából 40 milliárdos költségvetésű városról beszélünk, ahol a fideszes városvezetés néhány év alatt közel 23 milliárd forintos hiányt hozott össze. Azzal nyilván minden értelmes magyar ember tisztában van, hogy ekkora deficithez nem elég szimplán bénázni a polgármesteri székben; nagyon vastagon fogó ceruzák és teherbíró talicskák is kellene hozzá. Azt is tudjuk, hogy zavar-talanul folytatódott volna a szaturnália (mindannyiunk kárára), ha nincs a *Szabad Pécs*, ha nem tárja föl részletesen a város zavaros közpénzügyeit, és ha nem jutnak el a valódi pécsi hírek, a mindössze kétszemélyes (!) stábbal dolgozó ingyenes hírportál révén – részben az országos sajtó közvetítésével – a teljes pécsi választóközönséghez.

Messze vagyunk már 2012-től, sokkal szorosabban zár a politika marka. A *Szabad Pécs*ben nem hirdet szinte egyetlen helybeli vállalkozás sem, hiába számít messze a legolvasottabb pécsi hírforrásnak. Ez ma a magyar média: nincs piac, nem érvényesek a kereslet-kínálat szabályai. A legsiker-telenebbre is hullik a pénzeső, ha kiszolgálja a kormányoldalt, és a legsikeresebb is éhen halhat, ha ragaszkodik a függetlenséghez. Holott – gyakorlati példák is bizonyítják immár – a demokrácia, vagyis az informált választás lehetősége azokon múlik, akik nem a hatalmat, hanem a közönséget szol-

gálják. A kormánynál senki sem tudja ezt pontosabban: elképesztő energiákat mozgósítottak Orbánék annak az amerikai programnak a megfűrására, amely pályázati alapon a vidéki sajtót finanszírozta volna.

A tét nehezen lehetne nagyobb: az, hogy mi lesz az országgal, jórészt a helyi médiában fog eldőlni. Tudom, hogy mire a *Mozgó Világ* megjelenik, már túl leszünk az ünnepeken, de amit javasolni fogok, ahhoz sosincs késő. Akinek nincs ajándékötlete (tetszőleges alkalomra), az nézzen utána, hogy ott, ahol él, van-e helyi nyilvánosság, és ha van, akkor vásárolja, fizessen elő rá, ha pedig ingyenes, akkor, mivelhogy a hírszolgáltatás sosincs ingyen, támogassa információval, önkéntes munkával vagy pénzzel: ajándékozzon szabadságot.

Parászka Boróka

Szilánkos 89

A nemzetállam legnagyobb kihívása megúszni a nemzeti ünnepeket. Ennél nagyobb kihívás csak a szembenézés a kérdéssel: mi a nemzeti ünnep? Az előttünk álló és a mögöttünk lévő években is jó néhány kerek évforduló volt és van. Ezeket valahogy mind-mind megúszta a hatalom, Romániában mindenképp. A romániai magyar közösség szintűgy. És – nézzünk a mélyére a dolgoknak: leszámítva a „biztonságos”, magyarországi emlékműállítási dühöket, a múzeumi szintre emelt, ipari méretű hamisítás-gyárakat: Magyarország is. Az első világháború kapcsán is, és egyelőre a Trianon-centenárium kapcsán is elbeszéltek egymás mellett a hivatalosságok, mindenki a maga közönségének, a maga közönségét kiszolgálva elmondta a magáét, anélkül, hogy vállalta volna a párbeszédet vagy a konfliktus kockázatát. Nem mintha kívánatos volna a konfliktus. Egyáltalán nem az, viszont tökéletesen beleillene a saját érdekeit és csak a saját érdekeit szem előtt tartó nacionalista, nemzetállami retorikába. Ha ezek a nemzetállami rendszerek valóban komolyan vennék magukat, belemennének a vitákba. De nem mennek bele. Lavíroznak, kijátszanak, úgy tesznek, mintha.

Vagy ez a nemzetállami retorika nem hiteles, és ezeknek az államoknak eszük ágában sincs a „nemzeti érdekvédelem”, vagy hiteles, de tisztázatlan, mi a nemzeti érdek, mi a nemzeti tartalom, és ezért tanácstalanok, passzívak. A harmadik – és a legvalószínűbb – forgatókönyv, hogy mindaz, amit „nemzeti érdekként”, „szimbólumként”, „identitásként” definiálnak, szorgosan legyártanak a propagandagyárakban, villámgyorsan hiteltelenedik, szétporlik. Lehetetlen ezeknek az állagmegőrzése, a fenntartása. Úgy működik ez, akár a gőzmozdony: ameddig lapátolják bele a szenet, addig pöfög, szikrázik, döcög előre, amint csökken az üzemanyag, lelassul a gép. Nincs tárolható, újratermelhető energia.

Az 1989-es harmincéves évfordulóra a látszat kedvéért itt is, ott is, Romániában és Magyarországon is megemlékeztek. A romániai forradalom „lélektanilag” volt fontos Magyarország számára, ez az állítás jelent meg több magyarországi publicisztikában, elemzésben. Talán ez az oka a párhuzamos, ám egymásra nem reflektáló megemlékezéseknek. Biztosan nagy hatással volt a romániai forradalom a Magyarországon élőkre, de a magyar rendszerváltás már jóval az 1989-es romániai események előtt megkezdődött. Ha volt hatása, akkor tágabb értelemben, nem feltétlenül a rendszerváltásra volt, hanem a rendszerről, a diktatúráról, a politikai ellenállásról való elképzelésekre. (Mindenképpen jó háttérrel adott Antall József számonkérő-hárító kijelentésének: „tetszettek volna forradalmat csinálni”).

A romániai forradalom bizonyos értelemben Magyarországról indult – s így mindenképp indokolt volt ez a kettős, román–magyar megemlékezés. Bár ezt, a romániai forradalom magyarországi háttérét a harmincéves megemlékezésen különös módon azért senki nem mondta ki egyértelműen. Sem a román, sem a magyar megemlékezők.

Tőkés László meghatározó szerepét a legvadabb román nacionalisták sem vitatják el. Az ő fellépése indította el a forradalmat, mondják, majd gyorsan hozzáteszik: mert ügynök volt. Hogy kinek az ügynöke, és milyen ügyet szolgált, nem feszegetik, de ilyen típusú kifejtésekre a hasonló összeesküvés-elméletek esetében nincs is szükség. A magyarok emlékeit pedig elnyomja, elhomályosítja a jelen. Ma már Tőkés Lászlót mindenki a rendszerváltás utáni szerepe szerint ítéli meg. Vannak, akik elutasítják – a jelenlegi magyar kormány kritikussai –, mások minden körülmötte azóta kialakult vitás helyzet, botrány ellenére feltétel nélkül tisztelik. Azt azonban, hogy mi vezetett a temesvári, Tőkés László melletti szolidaritási akciókhoz, hogy hogyan alakult ki a kis, református hívekből toborzott élőlánc városi, románokat és magyarokat, hívőket és nem hívőket is megmozgató tüntetéssé, majd országos lázadássá – azt ma már senki sem látja át igazán.

Az 1989-es romániai forradalom 1987-ben Brassóban, a traktorgyári tiltakozásnál és 1988-ban Budapesten, az „Erdély-tüntetésen” kezdődött. Ez volt az a két esemény, amely egyrészt az ország, másrészt a külföld számára is bizonyította: van ellenállás a rendszeren belül, napról napra nő a társadalmi feszültség, ez a feszültség csatornázható, irányítható. A brassói traktorgyári tiltakozásról aligha tud a magyar sajtófogyasztó, mert gyatrán szivárogtak a hírek, és annak jelentőségét, hogy milyen, ha lázad a román ipar – a Ceaușescu-rezsim stratégiai gazdasági ágazata, fenntartója – a romániai társadalmat kívülről szemlélő nem is nagyon érti. Maguk a romániaiak sem értik, a mai napig nem sikerült például helyre tenni, mi volt a jelentősége a kilencvenes évek „bányászjárásainak”, azoknak a támadásoknak, amelyet a munkájukat, egzisztenciájukat féltő Zsil völgyi bányászok intéztek a román törvényhozás, a főváros és a fővárosi elit ellen. A mai napig csak mint „szekus diverzió” jelennek meg ezek a konfliktusok, holott – túl a belügy nyilvánvaló manipulációján – tényleg a valódi osztályharc szemlélői, átélői lehettek a romániaiak.

Az „Erdély-tüntetés” értelmezése ennél már könnyebb, hiszen Budapesten zajlott, a romániai falurombolás ellen vonultak fel a magyarországiak. A rendkívüli léptékű tüntetést (százezer főről beszéltek a korabeli szemtanúk) a magyar belügy félrenézéssel, passzivitással támogatta. Ennek a demonstrációnak köszönhetően került a romániai falurombolás a nemzetközi sajtó látószögébe, ezután kezdték meg szervezni a Tőkés Lászlóval Temesváron rögzített interjút. Ezt a beszélgetést adták végül le Magyarországon a *Panoráma* című műsorban. Az eredeti tervek szerint az interjút külföldön sugározták volna, Kanadában, hiszen kanadai újságírók utaztak el Tőkés Lászlóhoz, mára azonban mindenki csak „Chrudinák-beszélgetésként” emlékszik a felvételre. A Tőkés-interjú lejátszására 1989 júliusában került sor, egy évvel az 1988-as Erdély-tüntetés és egy hónappal Nagy Imre újratemetése után.

A romániai és magyarországi rendszerváltás kiemelt eseményei tehát nagyon is összefonódtak, rezonáltak egymásra. Ha úgy tetszik, a bukaresti rendszerváltás tényleg a Hősök terén kezdődött. A „falurombolás” egyébként, ami a felháborodást kiváltotta, nem történt meg. Ha volt is rá valóban politikai akarát, nem volt hozzá kellő eszköz, infrastruktúra, és túlságosan erőtlen volt már a Ceaușescu-rezsim ahhoz, hogy végrehajtsa. Ma már nehéz megítélni, hogy mi volt a tényleges jelentősége ennek az urbanizációs tervnek. Budapesten olyanok vonultak fel a csak tervekben is halványan létező romániai falurombolás ellen, akiknek kevés fogalmuk volt arról, milyen falvak vannak veszélyben. És igaz, hogy Tőkés László a falurombolást róttá fel a külföldre juttatott felvételeken, hogy ezek miatt a nyilatkozatok miatt került a securitate szorításába. De a Tőkés László mögött felsorakozó temesvári tömeget már a rendszerrel szembeni lázadás vitte az utcára, ezért fordultak szembe a tankokkal, a sortűzzel. Mi volt a valódi szerepe ennek a hívószónak, a falurombolásnak? Hogyan vált témává, jelképpé, üggyé? Miért ez a történet kapott a legnagyobb visszhangot a korabeli nemzetközi sajtóban? Valójában kik szervezték a Tőkés-interjúkat? Hogyan jutottak át a felvételek a szigorúan őrzött határon? Miért a magyar televízió külpolitikai adása, a sajtós szerepet beöltő *Panoráma* játszotta le ezeket – ha az eredeti tervek szerint a kanadai újságírók a kanadai média számára szánták? Mit tudott minderről a román társadalom? És mire emlékszik mindebből a kortanú?

Kevésre.

A romániai forradalom harmincéves évfordulóján Temesváron nagyszabású megemlékezéseket tartottak. Megjelent a magyar miniszterelnök, Orbán Viktor és a román államfő, Klaus Iohannis is. Nem találkoztak egymással. Orbán Viktor mindenről beszélt – a török hódoltságtól az 1956-os forradalomig –, csak a falurombolásról, az Erdély-tüntetésről, a magyar média szerepéről nem. Klaus Iohannis látványosan került a magyar miniszterelnököt, noha az utóbbi – Brüsszel-ellenes – szövetséget, román–magyar együttműködést sürgetett. Románia nem fog Magyarországgal együttműködni, pláne Brüsszellel és az Európai Unióval szemben nem – aki ilyesmit javasol, annak fogalma sincs róla, hogy miről szóltak az utóbbi hónapok romániai

választásai, kormányváltásai. Az együttműködéshez kellene némi alap: el kellene mondani, fel kellene vállalni olyan történelmi szimbiózisokat, mint amilyen az 1988-as, 1989-es együttműködés volt. Ehhez azonban a korabeli titkosszolgálatok működését kellene tisztába tenni, a korabeli, két országban, Romániában és Magyarországon dolgozó ügynökök, diplomaták szerepét kellene egyértelművé tenni. És ez a fajta múlttisztázás idegen mindkét országtól. Magyarországon, mondhatni, kormányprogram az ügynökmúlt elfedése, fel nem dolgozása, és az a történelemhamisítás is. Romániában stratégiai kérdés a történelemhamisítás és az, hogy mennyire marad az állambiztonság „fedésben”.

Itt állunk tehát az 1989-es forradalom harmincadik évfordulóján: javában zajlik a fel nem dolgozás, a be nem vallás, az átírás. Erre vállalkoznak a hivatalos megemlékezések, a tétova beszédek. Színes kivetítők árnyékában, jól berendezett óriásszínpadokon, emléklapokat, kitüntetésekkel osztva. Megemlékeztünk is, meg nem is. Beszéltünk róla, meg nem is. Mindezt úgy, hogy mégiscsak 1989 a politikai-történelmi origó, az újkori időszámítás kezdete, ehhez képest határozzuk meg a rendszert, amelyben élünk. Egy történelmi fikcióhoz, egy kilúgozott szimbólumhoz kötünk mindent. Nem az előző nemzedék ismereteiből vesznek át, nem azokat írják át a hivatalos megemlékezők. Hanem mindazt, amit átéltünk, a közös emlékezetet, az alig múltat. Azt, ami a szemünk előtt, velünk, általunk, a részvételünkkel zajlott.

Miért? Mert ez az, ami politikailag hasznosítható. És mert ilyen a társadalmi emlékezet, a manipulálhatóság. 1988-ban, 1989-ben azok sem értették, mi zajlik, akik maguk alakították az eseményeket, akik utcára mentek, kockáztattak. Hogy értenék ma, saját emlékeiket felidézve? Illúziók, félelmek, szorongások hálójában élünk, élünk. Ebből a helyzetből számonkérni, tisztázni nagyon nehéz.

1914, 1918, 1920, 1989 évfordulói követik egymást. Mit jelentenek ma ezek az évfordulók? Épp annyit, amennyit ezek az információvesztésre, reflexióhiányra, párbeszéd-képtelenségre felépített társadalmak, amelyekben élünk, fel tudnak dolgozni. Keveset, nagyon kevés, töredékes, lebutított információt, utánérzést, némi felszínes benyomást. Elveszettséget a saját múltunkban és jelenünkben.

Fantaszták és utópisták

Ezekben a napokban a vajdasági magyar újságok kiadósan táltalták kisebbségi politikusok szónoklatait az 1944/45-ös ártatlan magyar áldozatok emlékművei előtt. Hiába szerettem volna hallani az utódok fájdalmas mondatait, akik évtizedeken át megszenvedték a felmenők szörnyű sorsát. Hiába szerettem volna hallani azoknak a szónoklatait, akik elvesztették a rehabilitációs pereket, mert hetven év után szinte lehetetlen bizonyítani a felmenők ártatlanságát, így hát a szerb–magyar barátság nevezetes csúcspontján az új bírósági ítélet megerősítette, hogy a szónoklatokban ártatlan áldozatoknak nevezett felmenők mégis háborús bűnösök voltak. Mindezek után azon sem csodálkozom, hogy senki, de éppen senki sem tette szóvá a vukovári csatában életüket vesztő, kényszerrel a frontra küldött magyar kiskatonákat, akik kénytelenek voltak Nagy-Szerbiáért meghalni. Amióta megszületett a Szerb Haladó Párt meg a VMSZ koalíciója, és virágzik az Orbán–Vučić-barátság, nem emlékeznek rájuk. Állítólag nem ildomos. Pedig illene legalább néhány szót ejteni róluk, éppen most, amikor Újvidéken a tartományi kormány nevében leleplezték Mladen Bratic emléktábláját. Mirović kormányfő büszkén jelentette ki, hogy emlékeznünk kell „a legjobbakra és a legbátrabbakra”.

A független Horvátország státusza kétségbevonhatatlan, elismerte az ENSZ is, Horvátország ma az EU tagja. A tények végül is arról szólnak, hogy Bratic téves csatatéren bizonygatta a kiválóságát. Ezért kellett az emléktáblát felavatni? Nyilván Mirović nemcsak a saját személyes véleményét fejtette ki, hanem a vajdasági kormányét is, amelynek a VMSZ szintén tagja. Nem ismerem a kisebbségi párt álláspontját, de remélem, hogy energikusan tiltakozni fog. Ha másért nem, akkor a Vukovár környékén elesett magyar kiskatonák előtti tiszteletadás miatt. Nem lehet egyszerre a tömegsírok előtt az 1944/45-ös ártatlan áldozatokat gyászolni és szemérmetlenül megfélekedni a kilencvenes évek elején harcmezőn elesett, erőszakkal mozgósított ártatlan kiskatonákról. Vagy Kórógy és Szent László magyarjairól. De ha már a hősekről beszélünk, akkor másféle hősekre gondolok. Előveszem az 1991–94 között írott naplómát, a *Wittgenstein szövőszékét*, amelyben rögzítem, hogy a Keleti pályaudvar akkoriban balkáni siratófalra emlékeztetett. Miközben Bratic Vukovárt rombolta, Szerbia minden részéből jöttek Budapestre az anyák, hogy lássák gyerekeiket, vigasztalják egymást, majd elmúlik egyszer, mondogatták, aztán az anyák könnyezve tértek vissza Szerbiába. Én őket nevezném igazi hőseknek, s várom az időt, amikor nekik állítanak emléktáblát.

Készülőben voltam Budapestre, most sokkal bonyolultabb oda utazni, mint régen, mivel a kínaiak építik a gyorsvasutat, amelynek köszönhetően egyszer majd pár óra alatt érünk a magyar fővárosba. Addig azonban az út

átszállással jár, cipelni kell a csomagokat, amelyek a könyvek miatt eléggé nehezek. Éppen azt számolgattam, hogy hány könyvet cipelhetek, hogy ne terheljem meg túlságosan magam, amikor kézhez kaptam a kábelszolgáltató értesítését: ha a magyarországi tévéstudiók műsorait is kívánom élvezni, akkor különdíjat kell fizetnem. A szabály, az szabály, szó nélkül tudomásul veszem a felszólítást. Ha két világban akarok élni, akkor ennek ára van. Nemcsak a tévéstudiók esetében jelent különkiadást, hanem az élet számos más területén is. Nemcsak szerb hetilapokat olvasok, hanem magyarokat is. Megvásárolom a szerb írók könyveit, de a magyar írókét is. Nem panaszkodnék, ha nem hallanám úton-útfélén, hogy könnyű nekünk, kisebbségieknek, hiszen a magyar kormány horribilis összegekkel támogatja a kisebbségi identitásmegőrzést. Ezt hallom Budapesten is, meg Újvidéken is. Ilyenkor identitásmegőrző különkiadásaimra gondolva savanyú pofát vágok.

Az identitásmegőrző kultúrát ugyanis nem osztogatják ingyen. Nemcsak drágábban, hanem nehezebben is jutok hozzá.

Épülnek az új stadionok és a birkózóakadémiák, de bezártak a könyvkereskedések. Még a nyolcvanas évek első felében a Forumnak tizenhat magyar könyvkereskedése akadt Vajdaság-szerte. A budapesti könyvhét megnyitójának napján besétáltam a Néphősök utcájába, az ottani Forum könyvkereskedésbe, és megvásároltam ugyanazokat a könyveket, amelyeket a Vörösmarty téren éppen áruba bocsátottak. Amióta nincsen Néphősök utcája, magyar könyvkereskedés sincs. Azóta Budapestről cipelem Újvidékre a könyveket.

120

Belátom, a mai neoliberális gazdaság- és kultúrpolitika miatt lehetetlen a régi helyzetet visszaállítani, ellenben lehetne kis Magyar Klubokat alapítani, mondjuk, tizenhat vajdasági városban. Ezekben a klubokban vásárolhatók lennének a magyar könyvek, lehetne kávézni, esetleg egy pohárka magyar bort is felhajtani. Lehetne magyar specialitásokat árulni, kezünkbe vehetnénk a magyar újságokat és folyóiratokat, ezenkívül a magyar turista-központokat is lehetne népszerűsíteni. Ugyanakkor a magyar szerzők szerb-re lefordított könyveit is lehetne árusítani, hátha valamelyik velünk tartó szerb barátunknak kedve támadna megismerkedni a magyar irodalommal. Itt találkozhatnának a magyar fiúk és lányok, esetleg még házasság is születhetne egy-egy ilyen találkozásból.

Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy ezek a privát tulajdonban levő, szerény alapítványi támogatással működő klubok pártsemlegesek legyenek, hiszen a politika végzetesen megosztja a kisebbségi magyar közösséget, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy egyre kevesebben járulnak az urnák elé, hogy a Magyar Nemzeti Tanácsra szavazzanak. Hátha a kultúra segíti az összetartozást!

Javasoltam ezt az egyik kisebbségi főnöknek, azonban nem lett belőle semmi. Nem tudom, miért vetették el a tervet, pedig olcsóbb lenne, mint a birkózóakadémia vagy a topolyai focistadion, ahol már alig akad magyar focista a csapatban. Meglehet, túl konzervatív vagyok, mert a kultúra identitásoltalmazó erejébe vetem a bizalmam. Mi mást tehet egy konzervatív: megbékélek azzal a doktrínával, hogy a foci és a birkózás jobban erősíti a nemzeti identitásunkat, mint a könyvek.

Nem minden ok nélkül vetem bizalmam a könyvekbe. A nyolcvanas évek végén ismeretlen fiatalok csengettek a lakásom ajtaján, és udvariasan tájékoztattak, hogy ki küldte őket. Igen, tudok rólatok, válaszoltam. Csak arra kértek, hogy hátizsájkukat a lakásomban hagyhassák, amíg szétnéznek a városban. Kíváncsiak voltak és szerények. A hátizsájkukból könyvet vettek elő ajándékba, és arról érdeklődtek, hogy Újvidéken hol vásárolhatók magyar könyvek. A legtöbbjük azt mondta, hogy a Fidesz tagja.

Nem tudom, mi lett belőlük, de az egyik könyvkereskedésből a másikba tartva Budapest utcáin az elsötétített ablakú autók láttán megvillant a fejemben a gondolat, hátha az egyik autó lefékez, kiugrik belőle a harminc évvel ezelőtt látott fideszes, és azt mondja, hogy egyelőre nem lesz semmi a birkózóakadémiából, lesznek klubok, mert azok fontosabbak.

De hiába vártam erre a jelenetre, magamra maradtam azzal az értelmetlen paradoxonnal, hogy a kultúra ázsiója éppen abban a korszakban zuhan egyre mélyebbre, amikor egyre harsányabban hirdetik a nemzeti identitás ideológiáját. Az új politikai osztály kiválóságai gyanakodva szemlélik az értelmiséget, mintha csak olvasták volna Albert Camus-t, aki – nagy egyetértésben számtalan jelentős európai alkotóval – nem győzte hangsúlyozni, hogy „a műalkotás már pusztán létével is tagadja az ideológia hatalmát”, tehát ellenzéki. Ezért gyanús minden jelentős regény, vers vagy színházi előadás.

A gyanú ideológiájának története mentén különös párhuzamra lettem figyelmes. Az egypártrendszerben a tekintélyelvű hatalom először az értelmiséggel találta magát szemben. A könyvekkel, a színházi előadásokkal és a filmekkel. Ugyanez ismétlődik meg a posztkommunista társadalmakban is: az értelmiség a kezdeti lelkesedés után kételkedni kezdett az újkapitalizmusban, mire egykori szövetségesei gyanakodni kezdtek. Sokszor az értelmiségiek akarata ellenére, újra Camus-t idézve: „Nem a harc csinál belőlünk saját művészt, hanem a művészet követeli meg tőlünk, hogy harcoljunk.”

Hátizsákomat cipelve azokra az időkre emlékezem, amikor a Budapest Szálloda pincéjében egy pohár vörösbor és fokhagymás pirítós kenyér mellett békítgettem Eörsi Istvánt és Csoóri Sándort. Eldicsekedem: sikerrel, mert békítgetés közben megtaláltuk a közös pontot, 1956-ot. Nem mondom, hogy szellemi egység született, erre nem is kell törekedni, ellenben létrejött a párbeszéd, amely pacifikálta az ellentéteket. Lehetett dialógust folytatni. Bármennyire is elképzelhetetlen, a szocialista országokban az egypártrendszer, a posztszocialista országokban a többpártrendszer számolja fel a párbeszédet. Ma már elképzelni is nehéz, hogy a Budapest Szálló pincéjében együtt üljön Eörsi és Csoóri, és az is biztos, hogy nem találnánk többé közös pontokat. Hiába hivatkoznék Bibóra, ő sem tudna segíteni. Elképzelem, hogy a mai kultúrkampf közepette mit mondana Németh László vagy Illyés Gyula. Biztosan találnának életművükben egy-egy eretnek mondatot. Egyikük sem értené, mi történt a nemzettel. Takács Ferenc Gróf Gáspár *A magyarság rendeltetéséről* című könyvéről

írva jegyezte meg, hogy Gróh Gáspárnak egy dologban igaza van. Illyés Gyulát vagy Németh Lászlót a legjobb esetben is ábrándos fantasztáknak, naiv utópistáknak neveznék. Magányos árvák lennének ők is. Németh is, Illyés is a saját ellentmondásaikkal együtt túl komplex jelenségnek számítanak a mai uralkodó ideológiák számára. „Egyre kevesebb vigasza van az ország egyik, politikailag elárvult felének”, írta Károlyi Csaba a Parti Nagy Lajosról írt kritikájában. Egyre többen árvulnak el, gondolom, miközben becsomagolom a cipelni való könyveket. A nemzeti érzés számomra nem a gólok számától, hanem a kultúra csodájától függ. Elhatározom, hogy még ezen a télen újra kezembe veszem Illyés Gyula *Beatrice apródjai* című könyvét.

Szerzőink könyvei

P. SZÜCS JULIANNA
NAGYTOTÁL
MAGYAR ÖSSZKÉPEK A MÚZEUMBAN,
A TÁRLATON ÉS A NYILVÁNOS TÉRBEN
2009 ÉS 2018 KÖZÖTT

A high-tech korszak vívódásai – szubjektív szavak

Nincsen konszenzussal elfogadott fogalomrendszer, amit készen átvehetnék mondanivalóm kifejtésére. Ezért kénytelen vagyok előbb bevezetni néhány fogalmat, amelyeket a továbbiakban használok. Nincsenek túlzott ambícióim; nem célom a cikk fogalmi apparátusának terjesztése. Számomra elegendő, ha ennek az írásnak az olvasói megértik a szerzőt.

A cord-cutting világa

Egy történeti korszak emberének problémáiról akarok beszélni. Ehhez először az kell, hogy megadjuk a korszak határait; hol válik el az előzőtől, és hol a rá következőtől. Tervem szerint a jövő világával kezdjük. Nevezük ezt a világot a *cord-cutting* (kábelevágás) világának.¹

A szót a televíziózás történetéből vettük át. A filmeket korábban kábeltévén nézhettük. Ám attól kezdve, hogy kidolgozták a „streaming” technológiáját, amely folyamatosan sugározza a nézőnek a filmet, a Netflix, a Hulu vagy a HBO működésének bejáratása óta elvághattuk a kábelt a műsorszóró és a néző között. Rokon változás ment végbe a telefonozásban. Korábban kábelrendszer kötötte össze egymással azokat, akik a távolból beszélni akartak egymással. Ezeket a kábeleket is elvághat-

tuk. Bonyolult banktranzakciókat lebonyolíthatunk anélkül, hogy kábelkapcsolat lenne a bank és a bank ügyfele között.

További példák helyett általánosítsunk. Létrejöhet az a világ, amelyben minden kábelt elvágunk. Figyeljünk a fenti állítás egyik fontos részletére. Nem vagyunk jószok. Lehet, hogy egy CC-világ létrejöttének egyes feltételei nem teremthetnek meg. Csak annyit írtam: létrejöhet az a világ, amely működik kábelek nélkül. Ez elméleti konstrukció, amelyet az emberi logika vezet le egy elemzés segítő eszközeként. Nem sci-fi, érdekesítő, félig reális történet a jövőről. Nem utópia, tele kívánatos, vonzó vonásokkal. De nem is disztópia tele visszazító tulajdonságokkal.

Fő vonása, hogy nincs szükség papírra a működéséhez.² Az információ tárolását és továbbítását hiánytalanul el tudja végezni egy gramm papír tárolása és továbbítása nélkül. Minden egyén jóformán „kütyüvel a szájában” születik. Már napjainkban is léteznek a mobiltelefonhoz hasonló külsejű készülékek, amellyel értelmes egy-két éves gyerekek játszhatnak, a képernyőt újra és újra megérintve, ahogy azt szüleik teszik a

¹ Az elnevezés fiam, Kornai András ötlete volt. Sok értékes tanácsot kaptam tőle, amit ezen a helyen is szeretnék megköszönni.

² Messzire vezető nagy kérdés: vannak-e politikai feltételei annak, hogy a CC-világ létrejöjjön? Ha demokráciában jön létre, akkor talán megengedheti magának a luxust, hogy az éppen elkészült információt papíron is rögzíti, tárolja, és megengedi, hogy kézzel kézre adják.

saját okostelefonjukon bonyolultabb műveletsorozatok végrehajtásakor.

A high-tech előtt a világ

Ugorjunk most vissza a történelemben. A technikai fejlődés folyamatos; történetükből kiugranak a forradalmi innovációk. Tekintsünk ezek közül egy szűkebb csoportra, az emberek közötti kommunikáció high-tech eszközeire.

Két jellegzetes példát emelek ki. Az egyik a mobiltelefon, amelyet használója a kezé-

ben tart; a másik az internet: egy szabályok, protokollok, megegyezések szerint működő kapcsolati rendszer. (Az utóbbit senki sem tudja a szó betű szerinti értelmében kézbe venni.) Az első kereskedelmi hasznosított mobiltelefon 1983-ban jelent meg. Az első általánosan hozzáférhető internetes alkalmazás, a Berners-Lee és társai által megkezdett world-wide-web (www) 1992-ben kezdett működni.

A high-tech korszak előtti ember – még ha akarta volna is – nem vághatta el a kábeleket. Telefonálhatt, de csak vezetékes telefonon át.

Ebben az esszében annak a korszaknak a problémáival foglalkozom, amelyet *high-tech korszaknak* nevezek. Már a kezünkben van egy gazdag, működőképes eszköztár, amellyel emberek és szervezetek tudnak egymással kommunikálni, de még nem jutottunk el a CC-korszakig.

A kommunikáció fejlődésével kínulódo ember gondjai

Ettől kezdve sokszor használom a nyelvtani első személyt; gyakran

mondok el személyes élményeket. Sejtésem szerint nem vagyok egyedül, de a szubjektív előadásomd megkönnyíti számomra a gondolatok kifejtését. Megírhattam volna az esszét saját élménybeszámolóként is. De látom, hogy sokkal fiatalabbak is átélnek hasonló élményeket.

Hat-hét éves lehettem, amikor a szoba falára rögzített telefonon elő-

ször beszéltem.

Ez kb. 86 évvel ezelőtt történt, 1933–1934 táján, tehát még a kommunikáció őskorában. So-

káig különösebb nehézség nélkül haladtam előre a kommunikáció fejlődésével. Magyarországon egyike voltam az elsőeknek, akik személyi komputert használtak. De aztán ütött az óra, és a szó szoros értelmében rákényszerültem az okostelefon és az internet használatára – és ekkor már elkezdődtek a gondjaim, bajaim.

Mi a bajom ezzel? Hiszen ez számos új kapcsolatépítési lehetőséget teremtett számomra, új lehetőségeket kínál fel a tanulásra, kutatásra és szórakozásra. Igaz – de ezekkel együtt, ezektől elválaszthatatlanul számos nehézséggel is sújtott.

Az egyik bajom éppen ez az elválaszthatatlanság. Akár tetszik, akár nem: életem számos rutinműveletét csak az okostelefon és az internet beiktatásával tudom elvégezni. A világ kiscserkészei és kis úttörői körülvették a vak embert, és átkísérik az utca másik oldalára, holott nem is akart átmenni.

A folyamatot nagy erők hajtják előre. Elsősorban a piaci verseny. Ahogy azt a közgazdászok a korlátozott verseny elméletéből jól ismerik:

a product differentiation (a termék tulajdonságainak megváltoztatása) jobb eladási esélyt ad a termelőnek, különösen, ha képes igazolni, hogy az jobb a korábbiaknál. A kommunikációval foglalkozó vállalatok külön osztályokat hoznak létre a termék javítására. A szerencsétlen felhasználó azt hiszi, hogy végre megtanult valamit: egy billentyűkombináció használatának értelmét, a képernyőérintés hatását – és lám, máris kicsúszott a kezéből a dolog. A „processzus 6.0” helyett megjelent a „processzus 7.00”. És a fejlesztési eredményhez mindjárt hozzáteszik a fenyegetést: „a cég három év múlva már nem támogatja” a processzus használatát.³

Nyertem új választási lehetőségeket, és eközben veszítettem más választási lehetőségeket. Rettenetesen nyomaszt a kiszolgáltatottság érzése. Többek között ki vagyok szolgáltatva azoknak a profi számítástechnikusoknak, akik azért kapnak pénzt, hogy folytonosan változtassanak, és minél inkább magával ránt sokféle más változtatást, annál több pénzt kapjanak.

Igen erős anyagi ösztönzők működnek itt. Hiába rimánkodnék, álljatok már le, elég volt, engem már a „processzus 6.0” is teljesen kielégített – nem teheti meg, hogy leálljon, mert akkor ő kerül bajba. A technikai fejlődést nem a szánalom motiválja.

³ Akik az esszében tárgyalt problémát a készülő gépek gyártói és a kapcsolati háló üzemen tartói oldaláról közelítik meg, egy másik történelmi hajtóerő hatását emelik ki: az alkotóelemek hatékonyságának növekedését és ezzel a méret kisebbé válását. Annak a számítási teljesítménynek, amit a kezdet kezdetén szoba méretű gép végzett el, a sokszorosát végzi el egy tenyérben elférő okostelefon.

Inkább engem, a felhasználót teszi felelőssé a saját bajáért. Ebben lehet igazság.

Azok közé tartozom, akik nem is akarnak tovább tanulni. Számítástechnikus munkatársamat valósággal kérlelni szoktam: ne tanítsál jobb szabályokra, ne hívd fel a figyelmet az általam kihasználatlan lehetőségekre. Erről is elmondhatom, van olyan barátom, aki kijelentette: márpedig ő nem fog e-mailt használni. Hiába, mert a csökönyös ellenállás nem segített, csak késleltette az eseményeket, ma már ő is kénytelen használni e-mailt.

Eddig nem említettem a témakör egy másik dimenzióját, a biztonságérzetet. Minden high-tech eszköz elősegítheti a megfigyelésemet, a rólam szerzett információk tárolását, elemzését, esetleg kárt is okozhatnak nekem. Úgy érzem, hogy Orwell Big Brotherje figyel. Nyomasztó képzetársítás.

Egyre nehezebbé teszik nekem a közvetlen hozzáférést a velem kapcsolatban tárolt információhoz. Azon a kommunikációs apparátuson át, amelynek állítólag engem kellene szolgálnia, egyre bonyolultabb műveletsorozat segítségével tudok csak rendelkezni bankszámlám felett. Az érdekemben teszik ezt velem, nehogy illetéktelenek hozzányúlhassanak a pénzemhez. Persze ez is igaz: ugyanannak a nyomasztó állapotnak mindig megvan ez a kétértelmősége.

Gondolatmenetem záró következtetése: a folyamat megállíthatatlan. Akinek gondjai, szorongásai, konkrét panaszai vannak ebben a szférában, ne számíton arra, hogy azok valaha is megszűnnek.

Orosz táj magyar ecsettel

„*Cadran solaire* Menysikov palotáján. / Hajó igyekszik, hullámot kavar. / Nincs e folyónál ismerősebb látvány: / A víz, a tornyok csillámai-val. / Sikátorok, mint rések, feketéllnek, / a sürgönydrótot verebek lepik. / Betéve tudott séták, párbeszéddek / sós íze számon... Ez is jólesik.” Ahmatova írta *Leningrád 1941 márciusában* című '41-es versében.

Ha magyarként Szentpéterváron/ Leningrádban a Menysikov-palota előtt állsz, nem juthat más eszedbe, csak Sz. Bíró Zoltán. Örülsz, ha melletted áll – ahogy mellettem Gombár Csaba és Szilágyi Ákos társaságában –, és magad elé képzeld, ha nem lehetsz vele. Mindent tud a Menysikov-palotáról, a *cadran solaire*-ről, a napóráról, a Néváról, a cári Szentpétervárról, a szovjet Leningrádról és a putyini városról, ahogy természetes magától értetődőséggel, mindent tud, amit tudni érdemes, Oroszországról. Ott ül mögöttünk a padon Anna Ahmatova, a sikátorból éppen felbukkan Raskolnyikov, köpenye alatt a baltával, mellettünk megy el a hetvenes évek Brezsnyev- és Kádár-korának egyetemista diákja, Sz. Bíró Zoltán az egyetemre, ahol még ma is a férfi-WC ablakából a büfére látni, és a putyini KGB-FSZB-drótokat most is verebek lepik. Gyanakszom, hogy Sz. Bíró Zoltán jobban ismeri az orosz férfiakat és nőket, mint azok önmagukat, talán csak Szilágyi Ákos képes ennél meglepőbbre, ahogy egyik percről a másikra összetéveszthetetlen és félelmetes orosz férfivá válik.

Az Sz. Bíró-jelenség lényege, hogy Magyarországon létezik valaki, akinek történeti tudása és politikai elemző képessége párosul kellő kulturális érzékenységgel, hogy az orosz civilizációt megfejtse. Tyutcsev híres sora szerint „Oroszországot meg nem fejteted...”, vagyis Oroszország olyan szfinx, olyan megismerhetetlen és érthetetlen kolosszus, amely nem enged magába betekintést. Sz. Bíró Zoltán merészen és helyesen szembeszegül ezzel a mítosszal: Oroszország igenis megismerhető és megérthető. Sőt, egyenesen kötelességünk megismerni és megérteni, mert Oroszország, az orosz civilizáció nélkül nem érthető a világ. Ehhez a megismeréshez előnyt jelent a kelet-közép-európai születés, sajátos vegyes, sokirányú kultúra: egyszerre ismerjük a nyugati, latin, felvilágosult, racionalista gondolkodásmódot és tudományosságot, értjük a keleti, bizánci felfogást és érzékenységet, miközben se igazán nyugatiak, se igazán keletiek nem vagyunk. Nem vagyunk túl messze, és többnyire nem vagyunk túl közel sem, hanem éppen kellő távolságra a megfigyeléshez. Kicsik vagyunk a nagy orosz civilizációhoz, sőt birodalomhoz és nagyhatalomhoz képest, de nem szükségképpen kisebbségi érzéssel.

Sz. Bíró Zoltán egy olyan Magyarországot fejez ki átfogó pillantásával, amelynek nincsenek előítéletei, nincsenek illúziói. Nem kommunistaként vagy antikommunistaként néz Moszkvára. A történelmi sérel-

meket és szenvedéseket helyén kezeli, csak személyes és nem közösségi nosztalgiái vannak. Együttérez az orosz néppel. Antropológusi és tolsztoji csodálattal figyeli Oroszország népeit, az üzbég pincérlányt Krasznoje Szelóban, a palacsinta-sütőt, a tádzsik munkásokat, akik karatajevi türelemmel állnak vagy üldögélnek a hivatal előtt. És könnyörtelenül leplezi le az orosz egyeduralom hatalomgépezeteit. Végtelen szeretettel és kíváncsisággal nézi és éli az orosz tájat, s mutatja meg benne mindazt is, amit a hatalmasok és a tudatlanságban, vadságban tartott nép tönkretettek. Elkötelezetten elfogulatlan. Ennél többet se Oroszország nem várhat egy magyar megfigyelőtől, se mi, akik olvassuk és hallgatjuk Oroszországról.

Oroszország Putyinjától Putyin Oroszországáig

Sz. Bíró Zoltán régen várt könyve most jelent meg *Putyin Oroszországa* címmel. Régen várt, hiszen Sz. Bíró Zoltán már számtalan cikkben és előadásban kalauzolta a magyar olvasót Putyin Oroszországában, ideje volt egy könyvben átfogó és összefoglaló képet adnia. A könyv kiválóan megjeleníti, hogyan működött a gyakorlatias és pragmatikus, ideológia- és erőszakmentes első Putyin-korban Oroszország, majd hogyan született meg az önkényuralom, az ideológiára és erőszakra alapozott Putyin Oroszországa. Az első időszakban, vagyis a kétezres években, Vlagyimir Putyinnak sikerült a jelicini intézményes politikai káoszt és gazdasági válságot először stabilizálnia, majd konszolidálnia. A stabilizáció eredetileg a Jelcintől örökölt kamarilla, a titkosszolgálá-

tok és a hatalmas oligarchák közötti megállapodásokon nyugodott, és Sz. Bíró Zoltán kiválóan ábrázolja, hogyan állította vissza Putyin az intézményekbe és a szabályokba vetett bizalmat, hogyan volt képes a mindennapi szolgáltatások, bérek és nyugdíjak szabályszerű fizetésével, az áruellátás normalizálásával békés fejlődést és a rendszer legitimitációját előidézni. Putyin ebben az időben hatékonyan használta fel az orosz liberális reformerek, Anatolij Csubajsz, Alekszej Kudrin, Herman Gref és mások tehetségét és tudását.

Oroszország Putyinja még egyáltalán nem egyeduralkodó, és hatalma a nagy csoportok általi elfogadottságból, a kölcsönös érdekekből fakad, nem valamiféle osztály- vagy nemzeti ideológiából, nem elnyomásból és erőszakból. Putyin és a vele együttműködő csapat ekkor nem konfliktust keres a társadalom különböző csoportjaival, hanem igyekszik megbékíteni őket, nem akar se forradalmat, se ellenforradalmat, se reformot, se ellenreformot, hanem békés evolúciót. Mindez egybeesik a társadalom többségének igényeivel. Egy szilárd, államközpontú és központosított rendszert hoz létre – vagy annak igénye szüli a szervező- és tárgyalóképes Putyint –, amelyben immár egységes a közigazgatási bürokrácia, és ahonnan fokról fokra kiszorítja az oligarchákat. A kétezres évek Oroszországa nem egy pártelvű vagy vezérelvű autokrácia, hanem egy államközpontú kormányzás.

Ennek az Oroszországnak egyszerre volt modernizációs, az európai felzárkózást kínáló és demokratikus esélye. Itt álljunk meg egy pillanatra. Sz. Bíró Zoltán világossá teszi előttünk, hogy a jelicini Oroszország

nem volt demokrácia, és a reformereknek nem sok esélyük volt a jeleni rendszerben a modernizálásra. A putyini stabilizált és konszolidált Oroszország se volt demokrácia, és nem hajtott végre modernizációs reformokat, viszont létrehozott egy olyan szervezett államot, amely képes lett volna önmaga, a társadalom és a gazdaság reformok általi modernizálására, sőt demokratizálására. Ugyanakkor az orosz állam súrlódásos és bizalomhiányos, de szoros kapcsolatokat tartott fenn mind az Európai Unióval, és azon belül is Németországgal, mind pedig az Egyesült Államokkal. Bejutott a nyugati világrendszer intézményeibe – WTO, OECD, G8, Európa Tanács, NATO-együttműködő –, nem voltak ellene szankciók. A 2008-as Nagy Receszzió előtt már voltak jelei annak, hogy Európa és Amerika kételkedve tekint az önbizalmában megerősödő, agresszív jelzéseket küldő Oroszországra, de még nem volt végleges az ítélet, hogy Oroszország nem modernizálható és demokratizálható.

Sz. Bíró Zoltán nagyon fontos történelemelméleti előfeltételezése, sokakkal ellentétben, hogy Oroszország igenis demokratizálható és modernizálható. Nem igaz, hogy az orosz nép, hagyományai, karaktere miatt, csak a bojár-, az oligarcha-uralom káosza, illetve a felvilágosult vagy barbár központosító önkényuralom rendje között választhat.

Nincs eleve elrendelve, hogy Putyinnak és vele egy orosz elitnek az autokrácia felé kell fordulnia, illetve az orosz társadalom szükségképpen az autokrata Putyint választja.

A 2008 utáni Medvegyev-intermezzo hatására mind az orosz, mind a nyugati liberálisokban az a hit harapózott el, hogy a Putyin államelnöki helyére került Dmitrij Medvegyev képes lesz Oroszországot reformok révén a nyugati típusú piacgazdaság és demokrácia útjára vezetni. Sz. Bíró Zoltán meggyőzően bizonyítja, hogy erre csak akkor kerülhetett volna sor, ha Putyin miniszterelnökként lemond a titkosszolgálatok, a hadsereg és a közigazgatás feletti ellenőrzésről, ha átadja a stratégiai döntések fölötti jogokat. De Medvegyev el-

nökként nem dönthetett érdemben se a grúziai háborúban, se az energetikai szektorban. „Nehéz egyértelmű választ adni arra a kérdésre, miért nem kapott Medvegyev még egy ciklus erejéig lehetőséget tervei megvalósítására, mint ahogy arra is nehéz egyértelmű választ adni, hogy ez mikor dőlt el. Valószínűnek tűnik, hogy kezdettől fogva ez volt a terv. A medvegyevi közjáték csak arra kellett, hogy áthidalható legyen az alkotmánynak az a kitétele, amely két egymást követő ciklusra korlátozza az elnöki funkció betöltését. Mindazonáltal az a lehetőség sem zárható ki, hogy Putyin valóban készült a hatalomból való távozás-

Sz. Bíró Zoltán: Putyin Oroszországa. Noran Libro, 2019. 174 oldal, 3230 forint.

ra. Ám vagy azért, mert Medvegyev nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, vagy mert az Észak-Afrikán és a Közel-Keleten végigsöprő »arab tavasz« következményei tűntek fenyegetőnek, úgy döntött, visszaveszi a főhatalmat.” E gondolatmenet egyértelművé teszi, hogy Sz. Bíró Zoltán számára, helyesen, a történelem nyitott végű. Igen, lehetséges, hogy Putyin eleve a visszatérésben és hatalma meghosszabbításában gondolkodott, de az is elképzelhető, hogy visszavonult volna, ha másként alakulnak a körülmények. Nem volt kizárva egy Medvegyev–Obama-szövetség a „reset”, az „újraindítás” politikája és egy nyugati típusú modernizálás reményében, ha Putyin és táborá nem rémül meg az „arab tavasztól”. Oroszország végül Putyin markába került, amihez Putyinnak az ideológiai és erőszakos egyeduralmat kellett felhasználnia.

Az egyeduralkodó és országa

2011 elején még egy stabil és konszolidált rendszer működött Oroszországban. A közelgő dumaválasztásra az elemzők mégis a hatalompárt gyengüléséről adtak számot. Felmérhetővé vált, hogy a putyini béke és biztonság korában felnőtt nagyvárosi, mindenekelőtt moszkvai és szentpétervári középosztály elvesztette a hitét a rendszerben. Az evolúciós rendszer föléltte a tartalmait. Az elágazásnál az egyik út a modernizáció európai-amerikai útja, a másik egy keleti, orosz külön út – dönteni kellett. Putyin és a körülötte lévők, akik az orosz állam korlátlan szuverenitásában és az energetikai szektor birtoklásában voltak érdekeltek, úgy látták, hogy a nyugati típusú, a nagyvárosi középosztályra

támaszkodó modernizáció felborítaná a konszolidált rendszert, és veszélyeztetné a hatalmukat. Putyin ettől kezdve nélkülözhetetlennek és leválthatatlannak vélte magát, és a rendszert személyes akaratára szerint kezdte működtetni. Valószínűleg 2011–12 társadalmi válságában alakult át a korábbi konszolidált, intézmények vezérelte, pragmatikus rendszer vezérelvű, ideológia- és akaratvezérelt rendszerré.

A múltat, az orosz külön utat és a változatlanságot képviselő Putyin újabb színre lépése, és az újat, a nyugati utat, a változást jelképező Medvegyev erőtlenségét az bizonyította a városi középosztálynak, hogy elvették a jövőjét. Putyin nem akarta elfogadni, hogy ennek a dinamikus középosztálynak már nem a rend és a konszolidáció állama, hanem az utakat, egészségügyet, oktatást, digitalizációt, környezetvédelmet szolgáltató, tisztakezű állam és versenyképes gazdaság kell. A középosztály felfogta, hogy Putyinnal bezorul egy zárt, energetikai monokultúrás, kleptokrata államba, amelyben nincs lehetőség a békés parlamenti váltógazdaság kialakítására.

A könyv részletesen leírja, hogyan csalja el Putyin egymás után a választásokat, hogyan lesz a rendszer egyre inkább erőszakossá és elnyomóvá. A csalásra és hazugságra következik a társadalmi tiltakozás, a tiltakozásra a represszió. Oroszország ismét valamiféle mintává válik. Vlagyimir Putyin bemutatja a világnak hogyan állítsunk elő személyes önkényuralmat. A török Erdoğan és a magyar Orbán, az egyiptomi Sissi és a macedón Gruevszki valamilyen nyien tanulnak Putyintól, hogyan hajtsunk végre ideológiai fordula-

tokat, hogyan elegyítsük az erőszakos és a gazdasági kompenzációs eszközöket, hogyan teremtünk folyamatos szükségállapotot, és végül hogyan kezeljük nemzetközi kapcsolatainkat fenyegetésekkel és alkudozásokkal.

Ha szélesebb értelemben szemléljük az orosz folyamatokat, akkor feltételezhetjük, hogy a Nagy Péter óta dúló sajátos „polgárháborúban”, amely az Európa felé tartó, egyetemest kereső, modernizáló oldal és az Európától, a világtól elforduló, orosz külön utas oldal között folyik, Putyin átment és átvitte Oroszországot az utóbbi oldalra. Nem képességei, hanem társadalmi korlátai teszik, hogy Putyinnak hiányzik a víziója az európai Oroszországról, hogy vajon miféle szerepet tölthetne be a Szovjetunió utáni Oroszország Európában és a világban. Ahogy Nagy-Britannia társadalma és politikai elitje nem talált ellenszert a posztimperialis traumájára, Putyin Oroszországa sem. Ahogy a De Gaulle utáni Franciaország és az adenaueri Németország az európai közösségben találták fel birodalmi veszteségeik ellenszerét, ahogy Teng Kínája a modernizációban és az ezeréves Kína helyreállításában, Putyin a nacionalista agresszivitással teremt újabb birodalmi illúziókat.

A 19. században a lengyelkérdés volt az orosz hatalom és társadalom legkényesebb kérdése. Mit mondasz a lengyelekre, hogyan gondolkodsz a lengyel függetlenségről, elismered-e a lengyelek jogait, ez volt az orosz demokrácia vagy autokrácia választóvonalá. A 21. században az ukránkérdés az orosz hatalom és nemzet széles választóvonalá. A gyűlölet és szeretet, a se együtt, se kü-

lön válóperes kapcsolata, a hatalmas brutális férfi és a sikoltozó nő sérelmekkel és sebekkel terhes együtt-, majd különélése nemcsak a Krímről és Kelet-Ukrajnáról szól. A putyini Oroszország el se tudja képzelni, hogy Ukrajna ne önként akarna függetlenedni tőle, hogy ne a nyugati csábító állna minden dacos válási akarat mögött; a putyini Oroszország attól is tart, hogy netán sikerül Ukrajna nyugati modernizációs útja, s ezzel példát ad az orosz világnak. Minden sikeres lépés Ukrajna békés demokratizálása, korrupciótól való megtisztítása, európai közeledése irányába a Putyin-modellt kérdőjelezi meg. Ha Kijevben lehetséges a békés és család nélküli parlamentáris és elnöki váltógazdaság kialakítása, ha Ukrajna gazdaságilag stabilizálni tudja magát, akkor nem igazolható a moszkvai önkényuralom. A „színes forradalmak” óta Putyin rémálma: előbb Kijev, aztán Moszkva. A forradalmi tömeg Kijev utcáin megidézi Moszkva és Szentpétervár forradalmi tömegeit. Putyinnak ezért hadiállapotban és bizonytalanságban kell tartania Ukrajnát, el kell riasztania a Nyugatot Kijevtől.

A jól berendezkedett, valamennyi intézmény felett ellenőrzést tartó személyes egyeduralomnak, Sz. Bíró Zoltán észszerű és elfogulatlan véleménye szerint, még van egy politikai ciklusa. Putyinnak nincs se a rendszeren belül, se azon kívül alternatívája. De ennek a stabilitásnak kétségtelen alapja az orosz közeposztályosodás, polgárosodás aránytalansága. Hiába szeretné a Moszkva és Szentpétervár polgárosodására alapozó kiszolgáltatott és megosztott politikai ellenzék sarkaiból kifordítani a rendszert, ha a hatalmas vi-

dék még mindig a putyini autokrácia támogatója. A gyenge és versenyképtelen gazdaság, a hosszabb távú kilátástalanság, a rendszernek a vesztesekre építése és főként a putyini rendszer előregedése, mind-mind Putyin ellen szólnak, de Putyin stratégiai előnyei és kétségtelen „nagy játékos” tudása lehetetlenné teszik az alternatíva képződését. Ugyanakkor a rendszer korrekciója azért se mehet végbe, mert a korrekciós lépések megrendítenék a rendszert. Jól tudjuk a szovjet történelemből, hogy a korrigálhatatlan és alternatíva nélküli előregedett rendszer, csak a pangás rendszere lehet.

Keresztapa és keresztfia

Nézzék meg jól őket, amikor egymás mellett állnak! A fölényes és az alázas, az utasító és az utasított, a hatalmas és az alantas, a patrónus és a kliens viszonya: Vlagyimir Putyin és Orbán Viktor. Putyin világosan érzékelteti, hogy a város valamenyinyi utcája, az utolsó sikátorig az övé, ahol Orbán Viktornak adott egy teret és néhány utcát, hogy embereivel terítsen és áruljon. Nem rossz tér, nem rossz utcák, de csak egy tér és néhány utca. Játszótér. Húséget fogadott. Ha megszólítom, szólhat. Ha kezét nyújtok, megfoghatja. Ha parancsot adok, teljesíthet. Ha teljesít, van. Ha nem teljesít, nincs. Fél tőlem? Féljen, van rá oka.

Nincs Oroszország–Magyarország-, nincs orosz–magyar viszony. Csak súlyosan egyenlőtlen és kizárólagos Putyin–Orbán-viszony létezik. Nem államviszony, hanem magánviszony, amely tulajdonokon, titkosszolgálati tudásokon, személyes vezérlésen alapszik. Ez nem a Sztálin–Rákosi-kapcsolat, amely min-

den ízében át volt itatva intézményi kapcsolatokkal a pártok, az államok, a titkosszolgálatok, a hadseregek között. És persze élet és halál kapcsolata volt. Ez nem a Hruscsov–Kádár-, Brezsnyev–Kádár-, Andropov–Kádár-, Csernyenko–Kádár- vagy Gorbacsov–Kádár-viszony, amely ugyancsak széles intézményes hálón nyugodott, és fokozatosan Kádár autonómiája és egyenrangúsága felé fejlődött. A Putyin–Orbán-kapcsolat keresztapa és a számtalan keresztfiú közül az egyikkel való viszony, amely a Putyin Oroszországának tett szívességektől az orbáni személyes számláig, kompromatokig terjed. Soha nem voltak és soha nem lesznek egy szinten. A felek egymás közt nem oroszul és nem magyarul, hanem *putyinul* beszélnek, a keresztapa nyers, lényegre törő, uralkodást kifejező, köpködve odavetett nyelvén. Ez a kívülállók számára érthetetlen és kiszámíthatatlan. Rövid és egyre rövidebb póráz. Nincs köze Magyarország és a magyarok, csak Orbán érdekeihez. De ne feledjük, hogy hasonló volt a putyini viszony a Majdan forradalma előtti ukrán, arany-WC-jú keresztfiúval is, akinek később orosz földre kellett menekülnie! És előbb vagy utóbb a keresztapák világának is vége.

Aki Sz. Bíró Zoltán könyvét elolvassa, az nemcsak Putyin orosz világát, hanem Orbán magyar egyeduralmát is jobban érti. Egyszerre tudományos és erkölcsi a szerző figyelemztetése: nemcsak megismerni és érteni kötelességünk e világokat, hanem megváltoztatni is.

Ahmatova írta *Rekviemjének* Epilógusában: „Burukkol a börtön galambja messze, / s hajók szállnak a Néván, ködbe veszve.”

Kurdok, kardok, kordonok

*Szent emberben akkor se bízz,
ha egyenesen a mennyországból kapta a turbánját.
Kurd közmondás*

Nem sok jóval kecsegteti a 2020-as esztendő a kurdokat, bárhol éljenek is száz esztendeje régi-új hazájukban, hontalanul. Az arabok, perzsák, törökök után a Közel- és Közép-Kelet negyedik legnagyobb – ráadásul Törökországban, Szíriában és Irakban a második legnépesebb – népcsoportja a közelmúltban ismét a világpolitika fókuszába csöppent.

Elcsábítva és elhagyatva

A magukat a médektől eredeztető kurdok ősidők óta óriási területen szétszóródva, Anatóliától Mezopotámiaig vagy azon is túl éltek. Jelentős részben nomád állattenyésztésből. Az általuk lakott területek fölött birodalmak jöttek és mentek.

Tán legnagyobb hősről, Szaládiról, aki az egykori arab erők élén a mai Egyiptomtól Szíriáig egyesítette

az egymással viaskodó helyi hadurakat, és óriási területet hódított meg, annyit érdemes megjegyeznünk, hogy ugyanott, a mai iraki Tikritben született, mint kései megalomán utódja: Szaddám Huszein.

Az első világháborút követő felemás békerendszerben a győztes nagyhatalmak újrarajzolták a térképeket. Vesztes óriásokat daraboltak föl az Osztrák–Magyar Monarchiától az Oszmán Birodalomig. Erről tanúskodik az idén 100. évfordulóját ünneplő, netán gyászoló trianoni vagy a törököket is érintő sèvres-i békefolyamat. Ez még a mi veszteségeinket is meghaladó módon területeinek mintegy háromnegyedétől fosztotta meg a Portát.

A koncon főleg a britek (Palesztina, Transz-Jordánia, Irak) és a franciák (Szíria, Libanon) osztottak, de

Kardos kurd egy birodalom csúcsán

Szaládin, a határozott hódító – teljes nevén an-Nászir Szaláh ad-Din Júszuf bin Ajjúb (1137–1193) – Egyiptom és Szíria szultánja lett, és 1187-ben Jeruzsálemet is meghódította. Ő volt az Ajjúbida Birodalom alapítója. A szultán kiváló hadvezér, ezenkívül szigorú, de igazságos uralkodó hírében állt. Az ő alakját formázta meg Gotthold

Ephraim Lessing felvilágosult német drámaíró *Bölcs Náthán* című művében, amely a különböző népcsoportok és felekezetek együttműködésének parabolikus példázata... Szaládin életútjához bőséges háttér-információval és adalékkal szolgál Christiane Bird a General Press Kiadónál magyarul is megjelent *Ezer lázadás, ezer sóhaj* című riportkönyve a kurdok évszázados küzdelméről.

jutott belőle bőséggel a görögöknek (Kelet-Thrákia és Szmirna környéke), átmenetileg megszületett egy önálló örmény állam, Anatólia déli részén pedig olaszok pöffeszkedtek. Moszultól északra a kurdoknak kikanyarítottak egy autonóm területet. Azt is megígérték nekik, hogy egy éven belül maguk dönthetnek a saját sorsukról. Nem így történt.

A birodalmuktól megfosztott törököknek mindezzel mintegy okot adtak saját függetlenségi háborújuk kirobantásához. 1922-ben eltörölték a szultanátust, majd egy évvel később Kemal Atatürk világias forradalma győzedelmeskedett, és az általa kikiáltott Török Köztársasággal új szerződést kötöttek Lausanneban. Ekkor véglegesítették az új állam határait. Törökország visszaszerezte a Boszporusz fölötti ellenőrzést, Kelet-Thrákiát és Szmirnat, de

már említést sem tettek a kurdoknak tett korábbi ígéretekről. A szerződés garantálta a kisebbségek jogait, ám ezt kizárólag a nem muszlim népcsoportokra értette! Még az akkori brit külügyminiszter, George Curzon is úgy vélte, hogy „a lausanne-i szerződés, úgy, ahogy van, keresztül-kasul rossz megoldás, amely miatt a világnak a következő száz évben még súlyos jóvátételt kell fizetnie.” Mintha a sors őt látszana igazolni.

A kurdok több mint 90 százalékban muszlimok. A 7–10. század között vették föl az iszlám hitet, túlnyomórészt a szunnita ághoz tartoznak, de akadnak köztük alaviták, jezidiek és más hitvallásúak is.

Az I. világháború utáni békeszerződések új határvonalakat húztak a kurd nomád pásztorok útjába, és később fokozatosan letelepedtek. Kivált Atatürk korában erősödtek a beolvasz-

Kurd népesség országoként – becslések alapján,
az összlakosság százalékában

Törökország	15-18 millió	18-20
Irán	7-8 millió	8-9
Irak	4-5 millió	17
Szíria	2-2,5 millió	10
Posztszovjet (főleg Kaukázuson-túli köztársaságok)	200 ezer	
Távolabbi diaszpórában		
Németország	0,8-1 millió	
Franciaország	250 ezer	
Izrael	200 ezer	
Svédország	100 ezer	
Észak-Amerika	30-40 ezer	
És még sok más helyütt...		

Forrás: CIA, The World Factbook, UNPO, becslések

tási törekvések, ami ellen nemegyszer fegyverhez nyúltak. A pántörök propagandisták szerint viszont 1924 és 1991 között országuk területén nem is éltek kurdok, csak „hegyi törökök, akik elfelejtették a nyelvüket”...

Az érintettek bezzeg azóta is mondogatják: a kurdok arra születtek, hogy mindörökkön-örökké átverjék őket!

Határtalan hazátlanság

A mintegy 35 millióra becsült lélekszámú népcsoport széttagoltjai indoeurópai, iráni nyelvüket megannyi dialektusban beszélik. De még az írásbeliségük is elválasztja őket egymástól: Törökországban latin alfabéta, onnan keletre arab írásmód vezetitollukat.

Csak valamivel jobb sors jutott a kurdoknak szétszórásuk többi területén, Iránban (mely akkor még Perzsia néven megőrizte függetlenségét, és nem nyúltak a határaihoz), valamint a száz éve „újjászületett” Irakban és Szíriában. Kisebb kurd enklávék maradtak a későbbi Szovjetunió területén, majd sokukat diaszpórába sodorta a történelem hullámverése.

A néhol szigorú asszimilációs politika miatt lélekszámukat nehéz megbecsülni. Emiatt például Törökországban is milliószámra települtek át más területekre (például nyugatabbra eső városokba), és a simább beilleszkedés érdekében innentől sokan töröknek vallották a nemzetiségüket. De még többen vettek vándorbotot a kezükbe, hogy

a még távolabbi világban keressék boldogulásukat.

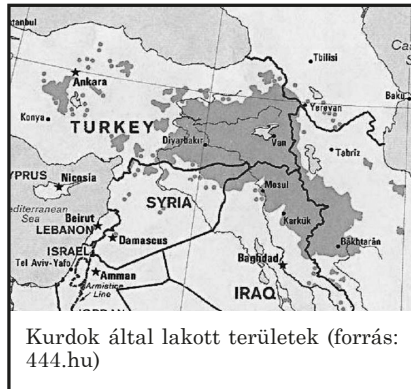
A kurdok továbbra is több honban maradtak hazátlanok – mindmáig ők alkotják a világ legnagyobb saját államiság nélkül élő etnikai csoportját. Talán csak a második világháború után csillant föl előttük részben átmenetnyi reménysugár: az akkori északnyugat-iráni szovjet befolyási övezetben 1946–47-ben létezett a kérészéletű máhábádi Kurd Köz-

társaság. Amikor Moszkva levonult a területről, a helyi autonómiának is befellegzett. Az eddigi egyetlen szuverén (?) kurd állam vezetőit a sah viszsztatató erői letartóztatták, majd kivégezték. Ráadásul a szunnita többségű kurdoknak egy

siíta többségű államban kellett keresniük a helyüket, miközben a sahi rendszer centralizációs törekvései sem kedveztek nekik. Majd az következett, hogy az 1979-ben megteremtett siíta vallási alapokon (nem) nyugvó rezsimben sem tolerálták a külön nemzeti törekvéseket.

2011-ben egyfajta fegyverszünetet kötöttek a központi kormánnyal, de önrendelkezésük megteremtésének ügye csak nem akart előrehaladni. Igaz, Irán közel-keleti aktivizálódása jelentős mértékben elterelte a figyelmet erről a potenciális parázsról. Ám Teheránban változatlanul aggódhatnak amiatt, hogy egy kiteljesedő észak-iraki kurd autonómia fertőzésveszélyt jelentene a maguk érzékeny területén.

Irakban már korábban igyekez-

Kurdk által lakott területek (forrás: 444.hu)

tek a kurdlakta területeket elarabosítani. Kivált az olajban gazdag Kirkuk környékén volt tömeges „lakosságcsere”. Az egykor kurd többségű északi várost fokozatosan arabizálták. Szaddám Huszein az irániakkal folytatott háború után erőit a kurdok leverésére összpontosította. Arra hivatkozott, hogy a rendszere ellen lázadó kisebbség a sahi rendszer és az Egyesült Államok támogatását élvezzi. Ekkor a kurd városok és falvak 70 százalékát megsemmisítették (Halabdzsa városában például pusztító vegyi fegyvereket vetettek be). A menekülésre kényszerített kurdokat könnyebben ellenőrizhető nagyvárosokba „koncentrálták”.

Amikor Washington éppen össze akarta békíteni a két autokratát, közvetíteni próbált Szaddám és Reza Pahlavi sah között, szemrebbenés nélkül hátat fordított addigi kurd partnereinek. Erre mondta nem kevés cinizmussal Henry Kissinger: „A diplomáciát nem szabad összekeverni a misszionáriusok jótékonykodásával.”

A Szaddám-rezsim összeroppanása után a Fehér Ház visszafordult a kurdok felé, akiknek eme régi-új szövetség révén az észak-iraki területeken sikerült a politikai és gazdasági önállósodás legmagasabb fokát elérniük. Mindezt az itt talált olajnak is tulajdoníthatjuk. „Fővárosukban”, az elmúlt három évtized során megötszöröződött lakosságú, immár több mint milliós népességű Erbilben – a némelykor egymással rivalizáló erők dacára – sikerült regionális kormányzatot teremteni, és az Irakban is síita többségű központi kormánnyal dacolva saját gazdasági potenciáljukra támaszkodhattak. Szupermodern városnegyedek

nőttek ki a földből, némelyek kis túlzással „új Dubaj” megszületését vizionálják... De az autonómia magasabb szintű önálló államisággá fokozása még a távlatos álmok ködébe vész.

Korábban Szíriában is tagadták az őslakos kurdok létét, inkább az üldöztetések elől menekülőknak tulajdonították, hogy az ország északi részén nagy számban beszélték anyanyelvüket. De nem használhatták a közhivatalokban, kurd nyelvű tanítás sem létezett. Néhány tartományban egyszerűen megvonták tőlük a szír állampolgárságot. Másutt megváltoztatták a kurd helységneveket. Több helyütt falvaik elhagyására kényszerítették a helyi lakosságot, majd a helyükre arabokat telepítettek.

Fölöttébb változatos szíriai sorsuk a közelmúltban újabb drámai fordulattal gyarapodott. Ennek gyökerei az északi szomszédba, Törökországba nyúlnak vissza.

Öcalan apó száz év magánya

Az ankarai megkülönböztetések okozta elégedetlenségből eredeztetik a szélsőbaloldalinak titulált Kurdisztáni Munkáspárt (PKK) megszületését. A radikális ellenálláshoz hozzájárulhatott a kurdok több évtizedes kelet-anatóliai erőszakos elnyomatása, gazdasági háttérbe szorítása. A vidéki területeken mindez az infrastruktúra, a műszaki fejlesztés, az oktatás és az egészségügy tartós elhanyagolásával járt.

Helyi élharcosuk, Abdullah Öcalan (1948), az „Apó” alig harmincesztendősen alapította a PKK-t. A kommunista eszméssel is kacérkodó mozgalom azt tűzte zászlajára, hogy népük kulturális és emberi jogainak

javításáért, szuverenitásuk kiharcolásáért száll harcba. Néhány évnyi szíriai „felkészülés” után 1984-ben meg is indították sokáig tartó heves küzdelmüket a törökországi kurd területek nagyobb önállóságáért, nétan függetlenségéért. Ez a harc (nem a végső!) már eddig legalább negyvenezer ember halálát okozta, főleg kurdokét.

Ankarában autonómiatörekvésüket törvényben minősítették „szeparatizmusnak”. A politikai, de még a kulturális autonómia „propagandáját” is súlyosan büntetendő cselekménynek minősítették, bírások elítélték őket. Az 1983-tól 1991-ig érvényben lévő nyelvtörvény például kifejezetten a kurd nyelvhasználat tiltására irányult. A döntés alkotmányosságát bel- és külföldön egyaránt bírálták, míg a kurd szóbeliség engedélyezéséhez 1991-ben hozzájárultak. Ezután óvatos fölzárkóztatási politika kezdődött, egyebek közt azért is, hogy a PKK gerillái alól kihúzzák a talajt.

Eközben a török titkosszolgálat hosszú hajtóvadászat után a kenyai Nairobiban foglyul ejtette Öcalant. Az „Apót” először halálra ítélték, majd eme büntetési tétel megszűnte óta életfogytiglani börtönbüntetését tölti a Márvány-tengerben megbúvó İmralı-szigettömlöcben. Mindmáig teljes elzártságban, magánzárkában. Tekintélyét jelezheti, hogy volt idő, hogy egyes-egyedül őt őrizték itt a rács mögött.

Nem csoda, hogy az elnyomatással szembeni ellenállás – nemcsak Törökthonban – folyvást nőtt. Az Öcalanékkel szimpatizáló kurd Népvédelmi Egységek (YPG) fegyveres milíciái Szíriában egyre inkább erőre kaptak. A 2011 óta tomboló szíriai

polgárháborúban visszaszorították a kormányzati erőket, majd kulcs szerepet játszottak az elmúlt évek során erre előrenyomuló radikális dzsihadista Iszlám Állam terrorszervezet visszaszorításában.

A jelen század regénye

A Népvédelmi Egységek (YPG) kurd milicistái kiváltképp Szíria északi egynegyedén, a török határtérségben aktívak. Aligha véletlen, hogy Erdoğan elnök a Kurdisztáni Munkáspárt segédcapatainak, külföldről aktivizálódó támogatóinak tekinti őket, és régóta kardoskodik amellett, hogy NATO-szövetségesei minősítsék „terrorszervezette”.

Ha a kurdok egész sorsukat az elárultatások keserves következményeinek tulajdonítják, ehhez a közelmúltban újabb ékes példával „gazdagodtak”. Az amerikai, francia és török elnök sajátos háttérjátszmái azóta még a NATO belviszállyaihoz is alaposan hozzájárultak. A NATO 70. születésnapjára szervezett londoni születésnapi zsúr kapcsán a nemzetközi politika felhőrégióiban heves indulatok tomboltak. És tombolnak – a kurd térségig nyúló módon.

Macron francia elnök azon túl, hogy agyhalottnak minősítette az észak-atlanti védelmi szervezetet, több célzást tett arra, miért elégedetlen a Fehér Ház globális politikájával. Például azzal, hogy Trump elnök egy szokásos Twitter-üzenetéből szerzett tudomást arról, hogy Washington egyoldalúan kivonta csapatait az észak-szíriai határvidékről. Ezzel váratlan vákuumot teremtett Erdoğan török elnöknek, hogy belpolitikai gondjairól egy szíriai katonai csapással vonja el a figyelmet. Ankara azzal érvel, hogy határain túl olyan biztonsági zónát teremt,

ahonnan kiszorítja a Kurd Népvédelmi Erőket, majd ebbe a pacifikált övezetbe csapolja le a területén élő csaknem négymillió közel-keleti menekült tetemes részét. (Akcióiban menten partnerre talált Putyinban, aki – a kettejük fegyverüzletein túl is – érdekelt abban, hogy megvesse lábát a Földközi-tenger partjain.)

Erdoğan a menekültek Európára árasztásával is megszarolta NATO-partnereit, majd megismételte követelését, hogy a Kurd Népvédelmi Egységeket minősítsék terrorista szervezetté. Ám tekintettel arra, hogy az YPG milicista erői kulcsszerepet játszottak a szélsőséges „Iszlám Állam” terror-kalifátusának leverésében, az észak-atlanti katonai szervezet több tagországa

(köztük Németország) vétóval állta útját a javaslatnak.

A török túlerőnek engedve az YPG viszont kompromisszumra kényszerült, és – még ősellenségével, a Moszkva-barát szír Aszad-kormányval is együttműködve – visszavonta a kérdéses térségből addig győzedelmes erőit. A háborúnak nincs vége.

Amiben pedig a jövőre tekintve is biztosak lehetünk: a kurd csomót egyhamar nem sikerül elvágni. Az elégedetlenség – éppúgy, mint a világ legnagyobb „hontalan” etnikumának szétdaraboltsága – tartós viharfelhőkkel fenyeget. De a legtöbb kurd kora kölyökkorában megtanulja ősrégi közmondásukat: „Jobb harcolni, mint karba tett kézzel ülni!”

Kolodko Mihály: Főkukac miniszobra (Budapest, 2016)

„Az emberek általában nem akarnak meghalni...” – Búcsú Ormos Máriától

138

„Az emberek általában nem akarnak meghalni, és ezért nem véletlen, hogy vigaszként felépítették a túlvilág ilyen vagy olyan képét. [...] Nekem nincs e vigaszokban részem. Be kell érnem azzal, hogy »ennyi volt«, és csak saját magammal tudok elszámolni, hogy vajon ezt az »ennyit« hogyan használtam fel. Felhozhatom védelemként, hogy nem maradtam magamra, mert van két gyerekem, négy unokám, négy dédunokám, és java részük körülöttem és segítségemre van. Más kérdés, hogy ezt vajon ők miként könyvelik el. Az életem tele volt reményekkel, mérsékelt sikerekkel, valamint a reményekhez mérten súlyos csalódásokkal. Volt benne tévedés és rossz, elhibázott lépés is. Mit mondhatok egyáltalán? Talán annyit, hogy az örökbe kapott adottságokat legalább igyekeztem hasznosítani. Jelent-e mindez valódi hasznot, azt csak mások tudják megmondani” – Ormos Mária fogalmazott így 2017-ben közzétett visszaemlékezéseiben, a kilencedik X-hez közeledve már nyilvánvalóan a számadás szándékával is.

1930-ban született Debrecenben – ugyancsak saját szavait idézve „etnikai eredet és vallás szerint zavaros”, ám kétségkívül középosztályi „civis” családban. Ugyanott érettségizett az egyik apácák által felügyelt leánygimnáziumban, majd szerzett

magyar–történelem szakos tanári diplomát 1952-ben. Történésznek készült, és úgy tűnt, hogy pályája töretlen lesz. Szabó István, a debreceni egyetem történelem tanszékének vezetője, a neves agrártörténész tehetségesnek találta, és már végzős hallgatóként óraadással bízta meg. 1952–53-ban alma matere, 1953 és 1956 között a Szegedi Tudományegyetem történeti tanszékeinek tanársegéde, majd adjunktusa volt. A történelem azonban – mint oly sok kortársa esetében – közbeszólt: 1956 az ő felfelé ívelő karrierjét is megtörte. 1957-ben fegyelmi úton elbocsátották, ami után levéltári segédmunkásként, majd általános iskolai nevelőként kereste kenyerét. 1960-ban az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztőségébe került szerkesztőnek. A kutatói pályára – a nevezetes „három T” jegyében – 1963-ban térhetett vissza. Az MTA Történettudományi Intézete fogadta be, amely akkor és a későbbiekben is számos ellenzéki-ségéről ismert történésznek nyújtott menedéket. Letöltve börtönéveit, Kosáry Domokos éppúgy ide került, mint Litván György vagy a még fiatalabbak közül Szabó Miklós, a demokratikus ellenzék ismert alakja, 1988-ban az SZDSZ egyik alapítója.

Ormos Mária 1984-ig dolgozott a ma már legendás Úri utcában. Kutatási területe a két világháború közöt-

ti európai történelem volt. E témakörön belül fél tucat könyvet és több tucat tanulmányt publikált. Könyvei közül tudományos szempontból kiemelkedik a Franciaország 1931 és 1936 közötti kelet-európai politikájával foglalkozó nagymonográfiája (1969) és Trianon-értelmezése (1983). Az utóbbi (*Padovától Trianonig*) az 1920-as trianoni békeszerződés diplomáciai hátterét világította meg döntően francia levéltári források alapján. Több évtizedes hallgató után ez volt az első olyan munka, amely a magyar történelem sorsfordító eseményéről szakszerűen, kiterjedt forrásanyagra támaszkodva és tudóshoz méltó elfogulatlansággal szólt.

Eredményekben gazdag kutatótevékenységét Ormos Mária az 1980-as évek első felétől egyetemi munkával párosította. A pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem újonnan alakult Történeti Intézetének előbb másodállású, majd 1984-ben főállású professzora lett. Ugyanebben az évben az egyetem rektorává is megválasztották, amely tisztséget három ciklusban, 1992-ig töltötte be. E minőségében nemcsak az egyetemi szintű történelem szak koncepcióját dolgozta ki, hanem a pécsi egyetem átszervezését és működésének modernizálását is irányította. Kimagasló színvonalú előadásaival és szemináriumaival százak és százak érdeklődését keltette fel a 19–20. századi magyar és európai történelem iránt.

1993-tól elsősorban az egyetem történettudományi doktori iskolájának a megszervezésével, majd mintegy két évtizeden át magas színvonalú működtetésével foglalkozott. A doktori iskola tematiká-

jának középpontjában Európa és a magyarság 18–20. századi története állt. Doktori kurzusaira nemcsak a helyi egyetem végzős hallgatói közül jelentkeztek sokan, hanem a határon túli magyarok köréből is. Ormos Máriának Újvidéken éppúgy vannak tanítványai, mint Kolozsvárott. És a magyarok mellett persze mindig felbukkant egy-egy afrikai, francia vagy japán diák is. A doktori iskola vezetőjeként Ormos Mária kezdeményezte a *Kutatási Füzetek* című kiadványsorozat megjelentetését. A mostanáig mintegy kéttucatnyi kötetben közel száz közlemény jelent meg PhD-hallgatók és csaknem ugyanennyi a pécsi oktatók tollából. A humboldti modellnek megfelelően és valószínűleg saját ifjúkorára is emlékezve a legtehetségesebb doktoranduszokat Ormos bevonta az oktatómunkába és az általa irányított kutatásokba is.

Valóságos csoda, de mégis tény: a vezetői és iskolateremtői tevékenység mellett Ormos Máriának továbbra is maradt ideje és energiája a kutatásra. Az elmúlt évtizedekben két-három évenként jelentkezett egy-egy újabb könyvvel. Ezek között akad elmélyült kutatáson alapuló szakmonográfia és forráskiadvány, tankönyv és oldott stílusban írott, a szélesebb olvasóközönségnek szánt ismeretterjesztő jellegű munka egyaránt. Legnagyobb sikerét valószínűleg Hitler-életrajzával aratta, amely 1993 és 1997 között háromszor jelent meg, negyedszer pedig 2018-ban, a Kossuth Könyvkiadó által indított életműsorozatának első köteteként. Valószínűleg sokan ismerik az ugyancsak több kiadást megért Mussolini-biográfiáját is, míg a Horthy-korszak szakkutatói a *Francia*

diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéhez című – franciául és magyarul egyaránt kiadott – többrészes iratpublikációját forgathatják nagy haszonnal. Mindezek mellett elkészítette Magyarország 1914 és 1945 közötti történetének tankönyvszerű összegzését és – munkatársával, Majoros Istvánnal közösen – a 19–20. századi nemzetközi kapcsolatok ugyancsak tankönyvként használható összefoglalását. Kozma Miklósról, a két világháború közötti Magyarország egyik „szürke eminenciásáról” írott biográfiájával (*Egy médiavevő*, 2000) és a Tanácsköztársaság népbiztosáról, Ágoston Péterről közzétett életrajzával (*A katedrától a halálsorig*, 2011) visszatért a konkrét történeti problémákhoz és egyben a levéltári forrásokhoz.

Majd ismét nagyobb perspektívájú témák következtek. Ha valaki Ormos Mária történetírói ars poeticájára, az emberiség és a magyarság 20. századi történelmének kulcskérdéseiről alkotott véleményére, valamint történetpolitikai gondolataira kíváncsi, leghelyesebb, ha 2005-ös kötetét (*A történelem vonatán*) veszi kézbe. Ez bizonyos értelemben egész addigi életművének elvi, metodológiai összegzése. Magánéletéről, szocializációjáról, eredményeiről és kudarcairól pedig a fentebb már idé-

zett 2017-es memoár, a *Remények és csalódások* tudósít.

Eredményeiről szívesen és sokszor számolt be napi- és hetilapokban, valamint a rádió hallgatóinak és a televízió nézőinek. Olvasói, hallgatói és nézői szerették, mert a legnyolultabb történeti problémákat is képes volt világosan és közérthetően összefoglalni. Tévés szereplései közül különösen emlékezetesek a Bokor Péter és Hanák Gábor által jegyzett *Századunk* című sorozatnak adott interjúi, valamint a Mindentudás Egyetemén tartott 2003-as előadása (*Van-e történelem?*).

Munkásságát a hazai tudományosság is nagyra értékelte. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává 1987-ben, rendes tagjává 1993-ban választották. 2002 és 2005 között az MTA II. Osztályának elnöke volt. Számos díja közül kiemelkedik az Akadémiai Díj (1984), a Széchenyi-díj (1995), a Hazám-díj (2003) és a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje a csillaggal (2008). Az utóbbi évtizedben nem részesült elismerésben.

Betegágán is dolgozott. Szíve a *Padovától Trianonig* című munkája új kiadásának javítgatása közben szűnt meg dobogni 2019. december 8-án. Sokunknak fog hiányozni.

A városalapító – Huszár Tibor emlékére

A tavalyi év novemberében elhunyt Huszár Tibor szociológus, akiről bizton állíthatjuk, hogy nélküle ez a szakma ma nem lenne olyan, amilyen. Huszár szerepe a szociológia hazai intézményesülésében, hetvenes évekbeli újjászületésében megkerülhetetlen.

A halál furcsa dilemmába taszítja azt, aki narrálni szeretné az Élet befejezett történetét. Hűséges antikváriusként számba vehetjük a díjakat, könyveket, kitüntetések, vagy megpróbálhatjuk megérteni az egyéni életút rejtélyeit. E második megközelítés csábítóbb, még akkor is, ha itt, Kelet-Európában, a 20. századi életutakban a kezdeményező szerep a történelemé: az egyén szabadsága abban áll, hogy a Sors által a testére mért szervákat miként hátrítja, hogyan reagálja le. Az alkotó értelmiségi mára kifakuló szerepe a hatalom árnyékában regényes élethez vezet. Érdemes lenne a magyar szociológia újraindításában kulcsszerepet játszó férfiak: Hege-dűs András, Szalai Sándor, Andorka Rudolf, Cseh-Szombathy László, Vitányi Iván és Huszár Tibor életútját egymás mellett elemezni – ebből a szempontból is.

Az itt maradottak visszaemlékezését ráadásul gúzsba köti a jelen: amit egy lezáruló pályáról gondolunk, azt meghatározzák az itt és most sajátosságai – olyannyira, hogy ez elől elugrani sem érdemes. Vagyis Huszár Tibor életét is úgy érdemes

értelmeznünk, hogy a történelmi traumákra, kihívásokra adott válaszokat nézzük, azok jelenbe címzett üzeneteivel együtt.

Huszár Tibor életét három nagy történelmi fordulat határozta meg, és e helyzetekre adott válaszai alakították pályájának ívét. Huszár kiskamaszként, de már kinyílt értelemmel ment át a második világháború poklán, a nyilasok pogromjait, az ostromot túlélte, és a Vörös Hadsereget felszabadítónak látta. Az ebben a fázisban tipikus életút következő lépéseként 18 évesen belépett a pártba, a Lenin Intézetben, majd Moszkvában tanult – az Ügy igaz híve volt. A mozgalom is hitt benne: a tehetséges ifjú káderre fényes jövő várt. Mégis, 1956, a második trauma, már a Petőfi Kör vezetőjeként találta meg, itt egyszerre próbálta meg tágítani a határokat és a DISZ küldöttjeként kontrollálni a folyamatokat. Ebben kudarcot vallott. Szerepvállalásáért a pártból kizárták, a mozgalomból eltávolították. A szorongástól maga is összeroppant. Innen kezdte újra.

Élni azért hagyták. Először gimnáziumban tanított, majd mint óradót beengedték a parkoló pályáról az egyetemre. Itt rendkívül sikeres előadásokat tartott, és a legitimáció-vámpír kádári hatalom újra felfigyelt rá. Fokozatosan visszatért a táguló nyilvánosságba.

Egyik legfontosabb projektje a szociológia intézményesítése, egyetemi oktatásának újraindítása, a szakma

intézményi alapjainak megteremtése volt. Mint Konrád György hőse (*A városalapító*), Huszár is az adott rendszer hatalmi keretei között akart egy, a saját eszményei szerint is értékes projektet végigvinni – ehhez megtanulva és gyakorolva a korabeli kultúrpolitikai játszmákat és kompromisszumokat. Értelmiség és hatalom viszonyáról aligha lehet ma áthallások nélkül beszélni Magyarországon, és talán nem is kell. Hiszen éppen a mai ideológusok intézményépítési mániái, a terrorházak, ilyen-olyan intézetek és alapítványok sötét árnyékából ragyog ki még tisztábban Huszár életművének különös szelete: a minőségelv és a teljesítmény tisztelete. Nem tekinthetjük magától értetődőnek, hogy a hatalomtól kibrusztolt stalumot a meggyőző minőségű, szociológiai Dream Team verbuválására tudta felhasználni. Cseh-Szombathy László, Ferge Zsuzsa, Pataki Ferenc vagy a fiatalabbak közül Angelusz Róbert, Némedi Dénes, Somlai Péter, Csepeli György, Léderer Pál, Wessely Anna, Balogh Zoltán, Lakatos László az ő invitálására érkeztek az intézetbe, és ő biztosította a kereteket ahhoz, hogy ezek a nagyon különböző karakterek komfortosan dolgozhassanak együtt. A minőség iránti tisztelet nem korlátozódott a kollégákra: az újrainduló egyetemi képzés első évfolyamát olyan nevek fémjelezték, mint Magyar Bálint, Demszky Gábor, Hodosán Róza és Szentiványi István – megannyi „bajkeverő”. Az öt évvel később indult második évfolyamba tartozott Sükösd Miklós, Szakadát István és Bozóki András. A mi, 1985-ben indult harmadik évfolyamunkból Hammer Ferenc, Fodor Éva, Tóka Gábor let-

tek ismertebb kutatók. Az akkor még öt évente induló évfolyamok a Kádárkor hatalmi hullámszásának megfelelően különböző emlékeket őriznek az intézet igazgatójáról. A mi helyzetünk annyiban volt különleges, hogy egyetemi éveinket a rendszer megroppanása, majd összeomlása kísérte. Ebből az időszakból számomra Huszár eleganciája maradt meg leginkább. Egyetlenegyszer voltam „raporton” nála, amikor tudományos diákkörünk meghívta a frissen alakuló Fidesz képviselőjét bemutatkozó beszélgetésre. Az egyetem rektora betiltotta az Eötvös klubba meghirdetett rendezvényt, mi pedig Szájer Józseffel átvonultunk a jogi karra, jót diskuráltunk. Amikor megkaptam az igazgatói meghívót, lelkileg felkészültem a „hatalommal” való konfrontációra – ezzel szemben Huszár meghallgatott, megértően bólogatott, és a rektor különös reakciójára valami olyasmit mondott: „Hát igen, új helyzet van, itt mindenkinek sokat kell majd tanulni.”

Ma, amikor a jelenlegi hatalom a társadalomtudományok egyik integráns része, a gendertudományok ellen vív szürreális adminisztratív harcot, illik talán jobban megbecsülni az egypártrendszerben kiküzdött viszonylagos szabadság kis köreit. Érdeemes arra is emlékezni, hogy ez az intézményesülési folyamat erős ellenszélben indult. A domináns deklarált ideológiát – a marxizmus-leninizmust – a szociológia pusztán létevel, a dogmák helyett a valóság megismerésének ambíciójával már önmagában is fenyegette. Így nem meglepő, hogy 1966 februárjában az MSZMP KB agitációs propagandabizottsága még kategorikusan leszögezte, hogy „szociológusi szak-

képzésre nincs szükség”. A kádári időszak húzd meg, ereszd meg logikáját követő reformtörekvésekre válaszó keményvonalasok mindig is találhattak „elfogadhatatlan”, „felforgató” gondolatokat az újrainduló szociológiai tanulmányok körében. Huszár ennek a kívülről felfoghatatlanul bonyolult erőternek ismerője és olyan nagy játékos volt, aki képes volt a gyakran változó széljárásban, ha kompromisszumok árán is, de egyenesben tartani az intézményi vitorlást.

Nem tudjuk eldönteni, hogy a személyiség e bonyolult sodratú szövedékéből pontosan milyen motivációk mikor és milyen mértékben mozgatták. De az biztos, hogy az értelmiségi szerep elemzése, az elit működésének módja és felelőssége valóban izgatták. Intellektuális érdeklődése, történet-szociológiai ambíciói és kutatói szenvedélye autentikus és őszinte volt. A megismerés utáni vágy hajtotta az értelmiségi kutatás során – a mából visszatekintve a hatalom ígézetétől megrészegült, gerinctelen írástudókat figyelve, ezt is érdemes értékelnünk.

Erdei Ferenc, a népi írók és legfőképp Bibó István életművének kutatásával, egyben írásaik újraközlésével a magyar szociológia intellektuális előzményeit is igyekezett feltárni.

A hatalmon belül levő, de annak határait óvatosan tágító kádári értelmiség kiemelkedő szereplője volt: a Társadalomtudományi Könyvtár Merton, Goffman, Habermas és Bourdieu alapműveit publikáló szerkesztőjeként aktívan segítette az ideológiai „erjedést”. Hasonlóképpen a korszak kiemelkedő folyóiratában, a *Valóságban* végzett munkája is

fontos volt a reformfolyamat szempontjából. Itt publikálhatott először, hosszú szilencium után az „első nyilvánosságban” Bibó, itt jelent meg Hankiss Elemér és a korszak reformirodalmának számtalan fontos írása.

A rendszerváltás sokkja lezárta életének legaktívabb időszakát. Ha Bibó megrendítő mondatára gondolunk – „síromra azt írjátok: élt 1945–1948-ig” –, Huszár Tibornak ezzel szemben jó két évtized jutott „városalapítóként”. 1990 után a közéletből hátralepett, 1992-ben az egyetemi vezetői tisztségéről is lemondott, és kutatásaira koncentrált. Nem lett belőle ukrán vegyes vállalatban gáznagykereskedő, milliárdos vállalkozó, politikai pártok körül sürgölődő tanácsadó – a folytonosságot az értelmiség- és politikai szociológiai kutatásai jelentették életében. Nem kell hozzá pszichológusnak lenni, hogy rájöjjünk, a Kádár-életrajzban, amelyen tíz éven át dolgozott, a vezeklés elemeit is fel lehet fedezni.

Az utolsó évtizedekben elegáns visszavonultságban élt. A sors kegyelméből szellemi frissességét az utolsó pillanatig megőrizte, a világ és az ország dolgait aktív, reménykedő figyelemmel kísérte. A magyar baloldal, talán szellemi tunyaságból, talán túlkompenzáló büntudatból vagy csak szimplán tehetségtelenségből, az elmúlt évtizedekben nem volt képes megőrizni és felmutatni azokat az életutakat, személyiségeket és hagyományokat, amelyek a szörnyű kacskaringókkal teli 20. századhoz kötődnek. Márpedig ebben a korszakban senki vagy jóformán senki nem maradt makulátlan. A baloldal emlékezetpolitikai bűne az, hogy a megtévelyedések és hibák

kizárólagosságát elfogadva behódol politikai ellenfelei valóságdefiníciójának, és nem képes felmutatni e bonyolult életutakban esetleg megtalálható, a közösség számára erőt adó pozitívumokat. Pedig vannak, voltak ilyenek Huszár Tibor életművében is. Például, hogy csak egy utolsó, mának üzenő példát mondjak, a mai szereplőkkel egybevetve az értelmiségi elhivatottság, a minőség tisztellete mellett egy további momentu-

mot is ki lehet emelni: Huszár Tibor mindvégig, a hatalom közelében is, személyében tisztességes maradt. Abban a harmadik emeleti, 56 négyzetméteres Csaba utcai lakásban halt meg, ahova 1961-ben költözött. Az ő életében nem a vagyonszerzés, a kastélyok vásárlása, Porschék gyűjtése és a harácsolás jelentette a fő motivációt, hanem nemzetének – néha jól, olykor rosszul – definiált szolgálata. Nyugodjon békében.

Kolodko Mihály: Rubik kocka (Budapest, 2019)